

ISSN 2313-5921 (Print)
ISSN 2415-3885 (Online)

Precarpathian
University

СУЛТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ
SULTANIVS'KI ČITANNÂ
SULTANIVSKI CHYTANNIA

На пошану пам'яті
доктора філологічних наук, професора
Володимира Григоровича Матвійшина
з нагоди 90-річчя від дня народження

To honor the memory of
Professor Doctor Habilitatus of Philology
Volodymyr Hryhorovych Matviishyn
on the occasion of the 90th anniversary of his birthday

Володимир Григорович Матвіїшин
(23.VII.1935 – 6. VI.2012)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VASYL STEFANYK CARPATHIAN NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF PHILOLOGY**

**ISSN 2313-5921 (Print)
ISSN 2415-3885 (Online)**

**SULTANIVS'KI ČITANNÂ
СУЛТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ
SULTANIVSKI CHYTANNIA**

BOOK OF ARTICLES

Issue XIV

Founded in 2010

**Ivano-Frankivsk
«SYMPHONIA FORTE»
2025**

EDITORIAL BOARD:

Prof. Dr. **Ihor Kozlyk**, *Head of the editorial board* (Head of the Department of World Literature and Comparative Literary Criticism, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine); Dr., Associate Prof. **Danylo Reha**, *Secretary of the editorial board* (Department of World Literature and Comparative Literary Criticism, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine); Prof. Dr. **Olha Bihun** (Head of the Department of French Philology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine); Prof. Dr. **Roman Golod** (Dean of the Faculty of Philology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine); Prof. Dr. **Stepan Khorob** (Head of the Department of Ukrainian Literature, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine); Doctor Habil., Associate Prof. **Roman Pikhmanets** (Department of Ukrainian Literature, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine); Doctor Habil., Prof. Dr. **Olha Derkachova** (Department of Ukrainian Literature, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine); Dr., Prof. **Natalia Yatskiv** (Dean of the Faculty of Foreign Languages, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine); Prof. Dr. **Svitlana Lutsak** (Head of the Department of Linguistics, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ukraine); Prof. Dr. **Volodymyr Kazarin** (V. I. Vemadsky Taurida National University, Kyiv, Ukraine); Prof. Dr. **Elina Svetsytska** (University of Salento, Italian Republic); Prof. Dr. **Nataliia Vysotska** (Department of Theory and History of World Literature, Kyiv National Linguistic University); Prof. Dr. **Nina Ilinska** (Prof. O. Mishukov Department of English Philology and World Literature, Kherson State University, Ukraine); Prof. Dr. **Nikolay Aretov** (Institute of Literature of BAS, Republic of Bulgaria); Prof. Dr. **Irena Betko** (University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland); **Josef Dohnal** (Masaryk University, Brno, The Czech Republic); Prof. Dr. **Emine Inanyr** (Head Department of Slavic Languages and Literatures, Istanbul University, Republic of Turkey); Prof. Dr. **Ivo Pospíšil** (Institute of Slavonic Studies, Masaryk University (Czech Republic)); Prof. Dr. **Kazimierz Prus** (Rzeszów, Republic of Poland).

REVIEWERS:

Prof. Dr. **Liudmyla Hrytsyk** (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); Prof. Dr. **Lidiia Matsevko-Bekerska** (Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine); Prof. Dr. **Petro Rykhlo** (Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine).

Published according to the approval of the Scientific Board of Faculty of Philology of Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Editorial Board's opinion can sometimes differ from the authors' views.

The materials are published in the language of the original with the authors' style preserved.

Editorial address: 76018, Ukraine, Ivano-Frankivsk, 57 Shevchenko str.,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University,
Department of World Literature and Comparative Literary Criticism.

E-mail: sultanov.chyt@gmail.com

Web-resource of print edition: <https://kslipl.pnu.edu.ua/en/book-of-articles-sultanivski-chytannia/>

Web-site of online edition «Sultanivski Chytannia»: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/sch/about>

S 89

Sultaniv's'ki čitannâ / Султанівські читання / Sultanivski Chytannia : [Book of Articles] / editorial board : I.V. Kozlyk (Head of the editorial board) and others. – Ivano-Frankivsk : Symphoniia forte, 2025. – Issue XIV. – 96 p. (language: Ukrainian, French).

UDC 82.091(4-15):37.016:821(045)

ISSN 2313-5921 (Print)

ISSN 2415-3885 (Online)

Sultanivski Chytannia publishes articles on all branches of literary criticism and methods of teaching literature.

It acts as a forum for the presentation and discussion of researches and concepts.

All rights reserved.

No part of this book may be reprinted or reproduced without permission in writing from the publisher, VSCNU, Ukraine.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ**

**ISSN 2313-5921 (Print)
ISSN 2415-3885 (Online)**

**SULTANIVS'KI ČITANNÂ
СУЛТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ
SULTANIVSKI CHYTANNIA**

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

Випуск XIV

Видається з 2010

**Івано-Франківськ
«СИМФОНІЯ ФОРТЕ»
2025**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р філол. наук, проф. **Ігор Козлик**, *голова редколегії* (завідувач кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); канд. філол. наук, доц. **Данило Рега**, *відповідальний секретар* (кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, проф. **Ольга Бігун** (завідувач кафедри французької філології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, проф. **Роман Голод** (декан Факультету філології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, проф. **Степан Хороб** (завідувач кафедри української літератури, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, доц. **Роман Піхманець** (кафедра української літератури, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, проф. **Ольга Деркачова** (кафедра української літератури, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); канд. філол. наук, проф. **Наталія Яцків** (декан Факультету іноземних мов, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); **Світлана Луцак** (завідувач кафедри мовознавства, Івано-Франківський національний медичний університет, Україна); д-р філол. наук, проф. **Володимир Казарін** (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Київ, Україна); д-р філол. наук, проф. **Еліна Свенцицька** (Університет Саленто, Італійська Республіка); д-р філол. наук, проф. **Наталія Висоцька** (кафедра теорії та історії світової літератури, Київський національний лінгвістичний університет, Україна); д-р філол. наук, проф. **Ніна Ільїнська** (кафедра англійської філології та світової літератури імені професора Олега Мишукова, Херсонський державний університет, Україна); д-р філол. наук, проф. **Ніколай Арегов** (Інститут літератури БАН, Республіка Болгарія); д-р філол. наук, проф. **Ірина Бегко** (Вармінсько-Мазурський університет, Польська Республіка); д-р філол. наук, проф. **Йозеф Догнал** (Університет ім. Масарика (Брно, Чеська Республіка); **Еміне Інанір** (Стамбульський університет, Турецька Республіка); д-р філол. наук, проф. **Іво Поспішл** (Брно, Чеська Республіка); д-р філол. наук, проф. **Казімеж Прус** (Жешув, Польська Республіка).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д-р філол. наук, проф. **Людмила Грицик** (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); д-р філол. наук, проф. **Лілія Маєвко-Бекерська** (Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна); д-р філол. наук, проф. **Петро Рихло** (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21160-10960Р від 31.12.2014.

Входить до міжнародної бази даних Index Copernicus із присвоєним індексом **ICV 2015:47.64, ICV 2016:69.73, ICV 2017:66.53, ICV 2018:75.03, ICV 2019:70.46, ICV 2020:77.33, ICV 2021:88.84, ICV 2022:88.62, ICV 2023:80.43, ICV 2024:81.60**

Друкується за рішенням Вченої ради Факультету філології КНУ імені Василя Стефаника.

Редакція не завжди поділяє погляди авторів.

Матеріали друкуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Адреса редакції: 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства.

E-mail: sultanov.chyt@gmail.com

Веб-ресурс друкованого збірника: <https://kslipl.cnu.edu.ua/en/book-of-articles-sultanivski-chytannia/>

Веб-сайт електронного видання «Султанівські читання»: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/sch/about>

Султанівські читання : зб. статей / редкол. : І. В. Козлик (голова) й ін. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2025. – Вип. XIV. – 96 с.

УДК 82.091(4-15):37.016:821(045)

ISSN 2313-5921 (Print)

ISSN 2415-3885 (Online)

Збірник статей «Султанівські читання» публікує статті з усіх галузей літературознавства та методики викладання літератури.

© Автори статей, 2025

© Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства
КНУ імені Василя Стефаника, 2025

TABLE OF CONTENTS

ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА МАТВІІШИНА

Ігор Козлик. Про збереження і вивчення життєвого досвіду та творчого доробку професора Володимира Матвіїшина на кафедрі світової літератури і порівняльного літературознавства КНУ імені Василя Стефаника	9
--	---

UKRAINIAN EDUCATIONAL SPACE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION / УКРАЇНСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Nataliia Yatskiv. La destruction de l'environnement éducatif de L'Ukraine par les organes d'état de la Fédération de Russie.....	17
---	----

COMPARATIVE LITERATURE / ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Лілія Приймак. Значення перекладу Михайла Павлика роману Владислава Реймонта «Chłopi» в його творчій спадщині та в історії українсько-польських літературних зв'язків	25
--	----

UKRAINIAN LITERATURE / УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Марта Хороб. Кохання крізь призму війни у часопросторових вимірах (за «коротким романом» Ганни Данилюк «Десять днів без війни»)	33
Євген Баран. Історична проза Петра Кралюка: острозький контекст	42

LITERATURES OF THE WESTERN EUROPE / ЛІТЕРАТУРИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ярема Кравець. Французьке літературознавство XIX–XX про Орлеанську діву	47
Олександр Кеба. «Широке Саргасове море» Джін Ріс – перший постколоніальний феміністичний роман?	59
Світлана Криворучко. «Дистанційна» екзистенція в романі Роберта М. Зоннтага «Сканери»	68

METHODS OF TEACHING LITERATURE / МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Степан Хороб. Метод повільного прочитання в аналізі новели Василя Стефаника «Новина»	79
Данило Рега. Богемістика в (При)Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника: між фаховою стабільністю та інституційною трансформацією	87

IN HONOUR 90TH ANNIVERSARY OF VOLODYMYR MATVIISHYN'S BIRTHDAY

ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ ТА ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА МАТВІЙШИНА НА КАФЕДРІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ПОРІВНЯЛЬНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА КНУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Ігор Козлик

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри,
Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: igor.kozlyk@cnu.edu.ua

UDC: 378(477)(092)-Матв

РЕФЕРАТ

У статті представлена інформація про роботу з вивчення і популяризації наукового і педагогічного доробку професора Володимира Матвіїшина, а також надано бібліографічний опис зробленого впродовж 1993–2025 років.

Ключові слова: В.Г. Матвіїшин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства КНУ імені Василя Стефаника.

ABSTRACT

Ihor Kozlyk. *On the preservation and study of the life experience and creative work of Professor Volodymyr Matviishyn at the Department of World Literature and Comparative Literary Criticism of Vasyl Stefanyk CNU.*

The article presents information about the work on the study and popularization of the scientific and pedagogical achievements of Professor Volodymyr Matviishyn, and also provides a bibliographical description of the work done during 1993–2025.

Key words: V.H. Matviishyn, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Department of World Literature and Comparative Literary Criticism Vasyl Stefanyk CNU.

І за життя професора В.Г. Матвіїшина, і після його відходу в засвіти на кафедрі світової літератури і порівняльного літературознавства (до 2014 кафедра світової літератури) проводилася систематична робота,

спрямована на збереження, узагальнення, вивчення й трансляцію його життєвого та наукового досвіду в різних форматах.

Цій меті слугували видання наукових збірників, бібліографічних праць та створення документальних фільмів. Зокрема:

1. *Клиць Л. Від Сени до Дністра. Alma mater.* Івано-Франківськ, 1993. Число 16–17(143–144), жовтень. С. 4.

2. *Кафедра світової літератури Прикарпатського університету імені Василя Стефаника: Матвійшин Володимир Григорович* [матеріал підготував І.В. Козлик]. *Зарубіж. літ. в навч. закл.* Київ, 1998. № 5. С. 4.

3. *Володимир Григорович Матвійшин: покажчик публікацій* / упор. О.Б. Гуцуляк, І.В. Козлик; вступ. ст. «Доробок українського вченого» М.В. Теплінського та І.В. Козлика. Івано-Франківськ : ПоліграфЛюкс, 2002. 36 с. (Серія «Вчені Прикарпатського університету», вип. 1).

4. *Султанівські читання. Актуальні проблеми літературознавства в компаративних вимірах. (На пошану пам'яті доктора філологічних наук, професора М.В. Теплінського та доктора філологічних наук, професора В.Г. Матвійшина)* / редкол.: І.В. Козлик (голова), А.М. Мартинець (відпов. секретар) й ін. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. Вип. 3. 420 с. URL: <https://kslipl.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/108/2020/02/Sultanivski-chytannia-III-2014.pdf>

5. *Володимир Григорович Матвійшин: бібліографічний покажчик (1962–2013)* / упор. Г.Я. Василевич, І.М. Арабчук / вступ. ст. «Український європеїзм наукової компаративної школи професора Матвійшина» З. Лановик і М. Лановик. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 77 с. (Серія «Вчені Прикарпатського національного університету»).

6. *Література. Час. Постаті: Володимир Матвійшин: літературознавчі статті, спогади, матеріали до бібліографії на вишанування пам'яті Володимира Матвійшина* / упор. Н. Яцків. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 616 с.

7. *Літературні студії: компаративний аспект [пам'яті завідувачі кафедри, професорів, докторів філологічних наук Матвійшина Володимира Григоровича та Теплінського Марка Веніаміновича присвячується]* / уклад. І.В. Девдюк, А.М. Мартинець. Івано-Франківськ: Симфонія-Форте, 2013. 171 с.

8. *Очима Іншого: Марко Теплінський і Володимир Матвійшин* (у двох частинах). *Частина 2: Володимир Матвійшин.* Документальний фільм. 2013. Тривалість 1 год. 32 хв. 23 сек. Творчий проект І.В. Козлика. Режисер І.В. Козлик. Оператор О.М. Ольховський. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yxNCsKUF-hM>

9. *Козлик І.В. Матвійшин Володимир Григорович. Енциклопедія сучасної України: у 25 т. Т. 19: Малиш-Медицина* / редкол.: І.М. Дзюба, М.Г. Железняк та ін.; Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, Наукове товариство імені Шевченка. Київ, 2018. С. 457–458. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=61996

10. **Очіма Іншого: Володимир Матвіїшин = Avec les yeux de l'autre: Volodymyr Matviichynе** / автор-упорядник і редактор І.В. Козлик; передм., комент. і прим. І.В. Козлика; пер. франц. О.Г. Скарбек і Н.Я. Яцків. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. 200 с.: іл. (українською та французькою мовами). URL: https://ksipl.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/108/2024/10/kozlyk_knyha-pro-matviishyna_opt.pdf або: <https://drive.google.com/file/d/1eVfYXV9ovJgfRfPGR1o1f-cM8IKWgR6a/view?usp=sharing>

11. **Від джерел українського європеїзму: до 90-річчя від Дня народження професора Володимира Матвіїшина**: колективна монографія / за ред. І. Девдюк, Н. Яцків. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2025. 388 с. URL: https://lib-gero.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/24142/1/Колект_монографія.pdf

Певним підсумком цієї роботи став круглий стіл, присвячений 90-річчю від дня народження професора Володимира Матвіїшина, який відбувся 26 листопада 2025 року.

 Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

КРУГЛИЙ СТІЛ

ВІД ДЖЕРЕЛ УКРАЇНСЬКОГО ЄВРОПЕЇЗМУ

ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВОЛОДИМИРА ГРИГОРОВИЧА МАТВІЙШИНА -
відомого українського мовознавця і літературознавця, доктора філологічних наук, професора, академіка Академії наук вищої школи України

26 Листопада
12:00
Центр інноваційних освітніх технологій
ауд. 233

23.07 1935-6 06.2012

Запрошуємо долучитися наукову та освітню спільноту: викладачів, аспірантів, студентів, які цікавляться проблематикою європейської ідентичності, розвитку українського літературознавства та наукової спадщини професора Матвіїшина.

Цей захід організували кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства Факультету філології та кафедра французької філології Факультету іноземних мов КНУВС. Модерувала захід кандидат філологічних наук, професор, декан Факультету іноземних мов *Наталія Яцків* (див. на світліні праворуч).

Круглий стіл об'єднав колег, учнів і послідовників професора В. Матвіїшина, студентів і аспірантів університету, а також представників Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Львівського національного університету імені Івана Франка, відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Університету економіки та права «КРОК», Івано-Франківського національного медичного університету.

З вітальним словом виступає представник ректорату КНУВС, професор **Сергій Шарин**.

У президії також – професор **Іванна Девдюк** і декан Факультету іноземних мов, професор **Наталія Яцків** (*ліворуч*), декан Факультету філології, професор **Роман Голод** (*праворуч*)

З доповідями і повідомленнями виступили: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури **Степан Хороб** (КНУВС), доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства **Ігор Козлик**

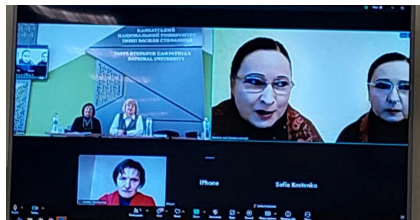
(КНУВС), кандидат філологічних наук, доцент *Ярема Кравець* (ЛНУ імені Івана Франка), доктор філологічних наук, професор *Зоряна Лановик* та доктор філологічних наук, професор *Мар'яна Лановик* (ТНПУ імені Володимира Гнатюка), кандидат філологічних наук *Олег Пилип'юк* (Івано-Франківськ), доктор філологічних наук, старша наукова співробітниця *Наталія Мочернюк* (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ), кандидат філологічних наук, доцент *Наталія Косило* (ІФНМУ), кандидат філологічних наук, доцент *Євген Лепьохін* (Коломийський інститут КНУВС), кандидат філологічних наук, доцент *Тетяна Гуляк* (КНУВС) та інші. Виступи були присвячені різним аспектам наукової та громадської діяльності професора **В. Матвішина**.

Виступає професор **Степан Хороб**

Виступає професор **Ігор Козлик**

Онлайн виступають професори **Зоряна і Мар'яна Лановик**

Виступає доцентка **Наталія Косило**

Виступає доцент **Євген Лепьохін**

У процесі роботи круглого столу відбулася презентація колективної монографії «Від джерел українського європеїзму: до 90-річчя від Дня народження професора Володимира Матвіїшина» (Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2025), яку представила співредакторка видання, учениця професора В. Матвіїшина, доктор філологічних наук, професорка кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства КНУВС *Івана Девдюк*. Вона підкреслила, що монографія не лише вшановує пам'ять ученого, а й демонструє безперервність і наукову дієвість його школи, діяльність якої продовжує два покоління дослідників, що працюють у спільному фаховому просторі, окресленому працями професора В. Матвіїшина. Саме це стало підставою для ініціювання офіційної реєстрації «Наукової школи порівняльного літературознавства професора Володимира Матвіїшина», покликаної розвивати й примножувати закладені ним традиції.

Кафедра французької філології Факультету іноземних мов КНУВС.
Зліва направо: асистент **Галина Воронько**, доцент **Андрій Білас**,
 асистент **Зоряна Крук**, професор **Ольга Бігун** (завідувач кафедри),
 асистент **Наталія Луцик**, асистент **Ярина Федорняк**

Фото на пам'ять – учасники заходу на вшанування пам'яті професора Володимира Матвіїшина (з нагоди 90-річчя від дня його народження). *Зліва направо:* Лілія Приймак, Яків Бистров, Галина Воронько, Зоряна Крук, Тетяна Марчук, Лілія Богачевська, Наталія Яцків, Іванна Девдюк, Євген Лепьохін, Андрій Білас, Ігор Романишин, Ірина Малишівська, Тетяна Гуляк, Наталія Косилюк, Світлана Кобута, Інна Лісовська та Ігор Козлик

Збереження традицій, закладених тими, хто упродовж багатьох років формував фахове обличчя сучасної кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, – це одна із ключових засад функціонування цього структурного підрозділу впродовж останніх 36-ти років його існування.

21 травня 2010 року. Івано-Франківськ. ПНУ імені Василя Стефаника. Професори Марко Теплінський та Володимир Матвіїшин (*сидять*) з колегами по кафедрі – (*зліва направо*) Тамарою Ткачук, Ольгою Цівкач, Іванною Девдюк, Наталією Яцків, Ігорем Козликом, Аллою Мартинець, Світлоною Коршуною, Анною Мурейко та Оленою Тереховською

Стаття надійшла до редакції 27.11.2025 р.
Стаття прийнята до друку 9.12.2025 р.

UKRAINIAN EDUCATIONAL SPACE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

LA DESTRUCTION DE L'ENVIRONNEMENT ÉDUCATIF DE L'UKRAINE PAR LES ORGANES D'ÉTAT DE LA FÉDÉRATION DE RUSSIE

Nataliia Yatskiv
orcid.org/0000-0002-2895-4370

Professeuse agrégée, Ph.D., doyen,
Faculté des langues étrangères,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University (UKRAINE),
76018, Ivano-Frankivsk, 57, Shevchenko str.,
e-mail: nataliia.yatskiv@cnu.edu.ua

UDC: 37.014(477)“2014-...”

RÉSUMÉ

L'article a été rédigé dans le cadre des préparatifs de l'intervention Colloque scientifique internationale « Les droits des victimes ukrainiennes de l'invasion russe en Ukraine », qui doit se tenir le 20 février 2026 à Paris. Il traite de la destruction sans précédent de tous les mécanismes juridiques internationaux visant à maintenir la paix dans le monde, ainsi que de la destruction du système éducatif dans le but d'éradiquer l'identité ukrainienne. Les agresseurs russes procèdent à la russification et à l'endoctrinement des enfants et des jeunes dans les territoires occupés et répriment les enseignants et les scientifiques ukrainiens. Les territoires ukrainiens non occupés subissent des destructions ciblées, notamment des bombardements d'écoles, d'établissements préscolaires et d'universités. Des exemples de violations du droit international commises par les autorités russes dans les territoires ukrainiens occupés, dans le domaine de l'éducation, sont présentés, remettant en question le droit à l'éducation en Ukraine en tant que droit fondamental. Il est souligné qu'il s'agit d'une violation flagrante de l'article 50 de la Convention de Genève relative à la protection des personnes civiles en temps de guerre. Les conséquences matérielles de l'agression militaire sont manifestes, notamment le nombre d'établissements scolaires détruits, le détournement de locaux éducatifs et leur reconversion en hôpitaux, centres de torture ou quartiers généraux militaires. Il est à noter que, selon les statistiques officielles, au 23 janvier 2026, les actions militaires ont causé la mort de 679 enfants, blessés 2 342 et porté disparu 2 216. Par ailleurs, 20 000 enfants ont été déportés des territoires occupés vers la Russie, où ils sont soumis à une rééducation forcée. La politique illégale de déportation d'enfants constitue un acte de génocide, et l'introduction des normes russes dans le système éducatif, ainsi que la russification forcée des enfants ukrainiens et de leurs parents, sont qualifiées de discrimination raciale. Enfin, les enseignants et chercheurs ukrainiens qui refusent de coopérer aux programmes éducatifs de l'occupation sont victimes de

répression. Depuis le début de l'agression en 2022, des établissements scolaires ont été délibérément détruits par des bombardements, et les occupants ont utilisé des écoles et des jardins d'enfants comme bases militaires ou lieux de torture. Dans les territoires occupés, les Russes, en violation du droit international, ont lancé des opérations de russification à grande échelle, inculquant de force aux enfants le récit impérial russe de l'histoire et de la culture, et militarisant l'éducation.

Mots clés: destruction du milieu éducatif, enfants de la guerre, droit international, répression, victimes de la guerre.

ABSTRACT

Nataliia Yatskiiv. *The destruction of Ukraine's educational environment by state organs of the Russian Federation.*

This article was written as part of the preparations for a presentation at the International Scientific Conference "Rights of Ukrainian Victims of the Russian Invasion of Ukraine," which is scheduled to take place on February 20, 2026, in Paris. It addresses the unprecedented scale of destruction of all international legal mechanisms for maintaining world peace, as well as the destruction of the educational environment aimed at eradicating Ukrainian identity. In the occupied territories, Russian aggressors carry out the Russification and indoctrination of children and youth, subjecting Ukrainian educators and scientists to repression. Unoccupied territories of Ukraine undergo purposeful destruction through the shelling of schools, preschools, universities, and other institutions.

The article provides examples of international law violations by the Russian authorities in the field of education within occupied Ukrainian territories, which has jeopardized the right to education in Ukraine as a fundamental human right in all its aspects. It is noted that this constitutes a gross violation of Article 50 of the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. The text highlights the material consequences of military aggression, including the number of destroyed educational institutions and the misuse of educational facilities by repurposing them into hospitals, torture chambers, or military headquarters.

According to official statistics as of January 23, 2026, military actions have resulted in the deaths of 679 children, with 2,342 wounded and 2,216 missing; 20,000 children have been deported to Russia from occupied territories, where they undergo forced re-education. The illegal policy of child deportation is an act of genocide, while the implementation of Russian standards in the educational process and the forced Russification of ethnic Ukrainian children and their parents qualify as racial discrimination. Simultaneously, Ukrainian teachers and scientists who refuse to cooperate with occupational educational programs face repression. Since the beginning of the aggression in 2022, educational institutions have been systematically destroyed by shelling, and the premises of schools and kindergartens have been used by occupiers as military barracks or sites for torture. In the occupied territories, in violation of international legal norms, Russians have launched large-scale activities aimed at Russification, the forced filling of children's minds with Russian imperial narratives of history and culture, and the militarization of education.

Key words: destruction of the educational environment, children of war, international law, repression, victims of war.

РЕФЕРАТ

Наталія Яцків. *Руйнування освітнього середовища України державними органами Російської Федерації.*

Стаття написана в процесі підготовки до виступу на Міжнародній науковій конференції «Права українських жертв російського вторгнення в Україну», яка має відбутися 20.02.2026 року в Парижі. Йдеться про знебачені за масштабами руйнування всіх міжнародно-правових механізмів зі збереження миру в світі, про знищення освітнього середовища для викорінення української ідентичності. Російські агресори здійснюють на окупованих територіях русифікацію та індоктринацію дітей і молоді, піддають репресіям українських освітян і науковців. Не окуповані території України зазнають цілеспрямованого руйнування в результаті обстрілів шкіл, дошкільних закладів, вишів тощо. Наведено приклади порушення норм міжнародного права російською владою на окупованих українських територіях в сфері освіти, що поставило під сумнів право на освіту в Україні як фундаментальне право людини в усіх аспектах. Відзначено, що це грубе порушення статті 50 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. Вказано на матеріальні наслідки військової агресії, зокрема кількість зруйнованих освітніх закладів, нецільове використання освітніх приміщень, їх перепрофілювання у лікарні, катівні чи військові штаби. Відзначено, що згідно з офіційною статистикою, станом на 23 січня 2026 р. в результаті воєнних дій загинуло 679 дітей, 2342 – зазнало поранень, 2216 дітей зникло, до Росії з окупованих територій депортовано 20000 дітей, де вони піддаються примусовому перевихованню. Незаконна політика депортації дітей є актом геноциду, а впровадження російських стандартів в освітній процес, насильна русифікація етнічних українських дітей та їх батьків і кваліфікується як расова дискримінація. Водночас репресій зазнають українські педагоги і науковці, що відмовляються співпрацювати за окупаційними освітніми програмами. З початком агресії у 2022 р. освітні заклади цілеспрямовано зазнають руйнувань в результаті обстрілів, приміщення шкіл і садків окупанти використовують як бази для особового військового складу чи місця для торгур. На окупованих територіях росіяни з порушенням міжнародно-правових норм розгорнули широкомасштабну діяльність з ціллю русифікації, примусового наповнення дитячої свідомості російськими імперськими наративами історії та культури, мілітаризації освіти.

Ключові слова: руйнування освітнього середовища, діти війни, міжнародне право, репресії, жертви війни.

En 2014, à la suite de l'annexion de la Crimée et du déclenchement de la guerre dans le Donbass, la Fédération de Russie a anéanti tous les mécanismes de droit international destinés au maintien de la paix mondiale. En 2022, elle a lancé une invasion militaire en Ukraine d'une ampleur inédite depuis la Seconde Guerre mondiale. Entre autres, dès le début de l'invasion à grande échelle, les agents de l'État russe ont entrepris de détruire l'environnement éducatif afin d'effacer l'identité ukrainienne. Dans les territoires occupés, les agresseurs russes procèdent à une russification et à une endoctrination des enfants et des jeunes, tout en soumettant les éducateurs et les chercheurs ukrainiens à des répressions. Les territoires non occupés de l'Ukraine subissent, quant à eux, des destructions ciblées résultant des bombardements des écoles, des établissements préscolaires, des universités et d'autres institutions.

Violations des normes du droit international par les autorités russes dans le domaine de l'éducation sur les territoires ukrainiens occupés. Il convient de

noter que l'agression de la Russie a remis en question le droit à l'éducation en Ukraine en tant que droit humain fondamental sous tous ses aspects. Comme le précise l'Observation générale n° 13 du Comité des droits économiques, sociaux et culturels de l'ONU du 8 décembre 1999 : « l'éducation est à la fois un droit de l'homme en soi et un moyen indispensable de réaliser d'autres droits de l'homme » [4].

Parallèlement, la Russie, en tant qu'État signataire du « Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels » du 16 décembre 1966, devrait, conformément à l'article 13 de ce pacte, « respecter la liberté des parents et, le cas échéant, des tuteurs légaux de choisir pour leurs enfants des établissements d'enseignement autres que ceux qui sont institués par les pouvoirs publics, pourvu qu'ils répondent aux normes minimales prescrites ou approuvées par l'État en matière d'enseignement, et de faire assurer l'éducation religieuse et morale de leurs enfants conformément à leurs propres convictions » [8].

Il convient de souligner que l'article 50 de la Convention de Genève relative à la protection des personnes civiles en temps de guerre du 12 août 1949 stipule que « le Puissance occupante doit, avec le concours des autorités nationales et locales, faciliter le bon fonctionnement des établissements consacrés aux soins et à l'éducation des enfants » [5].

Conséquences matérielles de l'agression militaire. Notons qu'en date de janvier 2026, 4 048 établissements d'enseignement ont subi des dommages suite aux bombardements et aux tirs russes, et 408 ont été totalement détruits [9]. Dans la plupart des cas, il n'existait aucune nécessité militaire justifiant la destruction de ces institutions éducatives. Ainsi, comme le rappelle O. Malitchenko, le seul prétexte pour le bombardement de l'école № 24 fut le fait que « le 1er mars 2022, des adolescents à l'école № 24 ont lancé des pétards en direction des militaires de la Fédération de Russie; après cela, un char russe a tiré sur l'école, bien que les enfants aient réussi à s'enfuir» [1, p. 7].

Après la libération de l'occupation, les bombardements des établissements d'enseignement n'ont fait que s'intensifier. Par exemple, entre octobre 2023 et la mi-janvier 2024, au moins 15 établissements scolaires ont été endommagés par des tirs dans les territoires libérés de la région de Kherson. Selon les données de l'UNICEF au 26 novembre 2025, plus de 340 établissements d'enseignement en Ukraine ont été endommagés ou détruits au cours de cette année en raison de la guerre à grande échelle, perturbant le processus d'apprentissage des enfants et les privant de leur droit à l'éducation. Ainsi, le nombre total d'écoles endommagées ou détruites depuis l'escalade de la guerre en février 2022 s'élève à 1 611. S'agissant uniquement de cas vérifiés par l'ONU, le chiffre réel est probablement plus élevé.

Il était fréquent que les Russes aménagent des salles de torture dans les établissements d'enseignement ou qu'ils y cantonnent leurs garnisons. Ainsi, dans le village de Bourhounka (conseil rural de Tyahynka), au sous-sol d'un jardin d'enfants, « tous ceux qui soutenaient l'Ukraine y étaient enfermés pendant plusieurs jours. Les anciens combattants de l'ATO étaient battus et forcés de creuser des tranchées » [1, p. 8].

Enfants de la guerre. Notons que selon les statistiques officielles, au 23 janvier 2026, les hostilités ont causé la mort de 679 enfants, tandis que 2 342 ont été blessés et 2 216 sont portés disparus. De plus, 20 000 enfants ont été déportés des territoires occupés vers la Russie, où ils sont soumis à une rééducation forcée [6].

Aux fins d'endoctrinement, les enfants ukrainiens des territoires occupés par la Russie ont souvent été déportés de force, sans le consentement de leurs parents, et « rééduqués » dans des camps dits d'été. Dans ces établissements, l'accent était mis sur la langue russe, l'intégration des enfants dans la vie, la culture, la société et l'histoire russes, ainsi que sur la préparation militaire. Les matières scolaires y étaient enseignées selon les normes éducatives russes. Certains camps, situés au sein d'universités régionales à travers toute la Russie, visaient à encourager l'inscription des Ukrainiens déportés dans ces institutions [12, p. 4]. Ainsi, d'après des documents découverts à Izioum, les Russes prévoient d'envoyer « 1 ou 2 enfants particulièrement exemplaires » dans un camp en Crimée, et des élèves de la 7e à la 9e année à Belgorod afin de propager la propagande russe [2, p. 51].

La politique illégale de déportation des enfants constitue un acte de génocide ; dans le contexte des crimes russes, elle a servi de fondement à l'émission, le 17 mars 2023 par la Cour pénale internationale, de mandats d'arrêt contre deux criminels clés, V. Poutine et M. Lvova-Belova, « pour le crime de guerre de déportation illégale de population et celui de transfert illégal de population des zones occupées d'Ukraine vers la Fédération de Russie, au préjudice des enfants ukrainiens » [10].

Les autorités d'occupation russes ont imposé les normes éducatives de l'État agresseur aux enfants ukrainiens dans les territoires occupés. Ainsi, dès après l'annexion de la Crimée, selon les données du Haut-Commissariat des Nations unies aux droits de l'homme, le nombre d'enfants recevant une éducation en langue ukrainienne a chuté de 80 % au cours de la première année suivant 2014, avec une nouvelle baisse de 50% l'année suivante. Il est indéniable qu'un déclin aussi soudain et brutal a exercé une influence négative démesurée sur les droits des enfants d'ethnie ukrainienne et de leurs parents, et se qualifie de discrimination raciale [3].

Répression contre les éducateurs. Les pédagogues ukrainiens restés sous l'occupation ont subi des enlèvements et des répressions. Ainsi, en 2022,

V. Galytch, entraîneur d'une école de sport à Vovtchansk, a été détenu pendant 15 jours dans une salle de torture située à l'usine d'agrégats de la ville. L. Tilna, directrice du lycée d'Ivanivka, a été enlevée et torturée ; elle a été maintenue en captivité pendant 5 jours sans nourriture ni eau [11, p. 50]. Dans le village de Lotskyne (région de Mykolaïv), les Russes ont torturé à mort un enseignant local après avoir trouvé des munitions chez lui et l'avoir identifié comme un « nazi » [11].

Les occupants ont exercé des pressions sur les corps enseignants afin d'aligner l'éducation sur les normes russes. Une enseignante de Chevchenkove a raconté: «Des hommes sont venus chez moi et m'ont ordonné de me présenter à leur directeur. Il m'a dit que si je n'acceptais pas de reprendre le travail pour l'année scolaire, j'irais passer deux jours à "la cave"» [7]. Cependant, comme très peu d'enseignants locaux souhaitaient collaborer, des volontaires ont été recrutés en Russie. Selon le média russe « Mediazona », plus de 200 enseignants russes s'étaient portés volontaires en 2022 [13]. Les parents ont également subi des répressions. Par exemple, dans le village de Maksym Gorkiy, les parents qui refusaient d'envoyer leur enfant à l'école ou au jardin d'enfants russe étaient menacés de déchéance de leurs droits parentaux [1, p. 8].

Il convient de rappeler que toutes les destructions ne peuvent pas être qualifiées de crimes selon les normes du droit international, mais leur impact négatif sur le milieu éducatif reste important et tangible.

Le facteur psychologique – le syndrome anxio-dépressif, dont nous souffrons depuis le début de la guerre, mène progressivement à l'épuisement professionnel et au burn-out. Cela s'observe tant chez les enseignants que chez les étudiants, car chacun a un membre de sa famille ou un ami au front, a vécu une perte, ou subit l'absence de communication ou de nouvelles, ce qui renforce l'anxiété.

Les alertes aériennes – avec le temps, nous nous sommes adaptés aux avertissements de danger, et par conséquent, nous négligeons souvent les alertes. Cette accoutumance fait que, consciemment ou non, nous ne descendons plus dans les abris, pensant que le danger est loin, alors qu'en réalité, les drones et les missiles ennemis peuvent frapper mortellement n'importe où et n'importe quand.

L'absence d'électricité et l'instabilité d'Internet entraînent des changements constants dans l'emploi du temps et l'impossibilité de respecter le plan d'études.

Conclusions

En somme, nous pouvons affirmer que le système éducatif ukrainien a été délibérément pris pour cible et utilisé par la Russie comme un instrument de guerre, en violation de tous les éléments du droit à l'éducation et du droit

international. Depuis le début de l'agression en 2022, les établissements d'enseignement subissent des destructions systématiques dues aux bombardements, tandis que les locaux des écoles et des jardins d'enfants sont transformés par les occupants en bases pour le personnel militaire ou en lieux de torture.

Sur les territoires occupés, les Russes ont déployé, au mépris des normes juridiques internationales, une activité de grande envergure visant la russification, l'endoctrinement forcé de la conscience des enfants par des récits impériaux russes sur l'histoire et la culture, ainsi que la militarisation de l'éducation. Parallèlement, les pédagogues et les chercheurs ukrainiens qui refusent de collaborer selon les programmes éducatifs de l'occupation font l'objet de répressions systématiques.

LITTÉRATURE

1. Адамович С.В. Руйнування освітнього середовища Півдня України державними органами рф на основі свідчень внутрішньо переміщених осіб (2022–2024 рр.). *Південний архів (історичні науки)*. 2025. Вип. 49. С. .
2. Адамович С. Руйнування освітнього середовища Харківської області державними органами РФ на основі свідчень внутрішньо переміщених осіб (2022–2024 рр.). *Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки*. 2025. № 2. С. 47–54.
3. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). URL : <https://www.icj-cij.org/case/166>
4. Conseil économique et social de l'ONU, Comité des droits économiques, sociaux et culturels. (1999). Mise en œuvre du Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels. Observation générale n° 13 (Vingt-et-unième session, 1999). Le droit à l'éducation (article 13 du Pacte). URL : <https://undocs.org/E/C.12/1999/10>
5. Convention de Genève relative à la protection des personnes civiles en temps de guerre du 12 août 1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
6. Діти війни. URL: childrenofwar.gov.ua.
7. Esveld, B., Kvitka, K., Lokshyna T. Éducation sous occupation : russification forcée du système éducatif dans les territoires occupés de l'Ukraine. 2024. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/06/20/388318>
8. Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels du 16 décembre 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
9. 7 millions d'enfants de la guerre en Ukraine. URL: <https://saveschools.in.ua/en/>
10. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court (icc-cpi.int).
11. Свистуха Д., Кльосова С. «Шукали зброю та воїнів АТО»: староста села на Миколаївщині розповіла про тиждень в окупації. URL: <https://susplne.media/226398-sukali-zbrou-ta-voyniv-ato-starosta-odnogoizsi-mikolaivsini-rozpozivila-pro-tizden-v-okupacii/>
12. Zamkowska I. The System of Education as an Instrument of War in the Russia-Instigated Ukrainian Crisis. *International Journal of Education Reform*. 2024, P. 1–21.
13. Zhurzenko T. Education Under Fire: The Ukrainian School System Under Occupation. *Centre for East European and International Studies (ZOiS)*. 2022. 29.

REFERENCES

1. Adamovych, S.V. (2025), "Destruction of the educational environment of Southern Ukraine by the state authorities of the rf based on the testimonies of internally displaced persons (2022–2024)" ["Ruinuvannya

- osvitnoho seredovysshcha Pivdnia Ukrainy derzhavnymy orhanamy rf na osnovi svidchen vnutrishno peremishchenykh osib (2022–2024 rr.)”, *Pivdennyi arkhiv (istorychni nauky)*, Issue 49, pp. 5-12. (in Ukrainian).
2. Adamovych, S. (2025), “Destruction of the educational environment of the Kharkiv region by the state authorities of the Russian Federation based on the testimonies of internally displaced persons (2022–2024)” [“Ruinuvannya osvitnoho seredovysshcha Kharkivskoi oblasti derzhavnymy orhanamy RF na osnovi svidchen vnutrishno peremishchenykh osib (2022–2024 rr.)”], *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya Istorychni nauky*, No. 2, pp. 47-54. (in Ukrainian).
 3. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation), available at: <https://www.icj-cij.org/case/166> (in English).
 4. Conseil économique et social de l'ONU, Comité des droits économiques, sociaux et culturels. (1999). Mise en œuvre du Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels. Observation générale n°13 (Vingt-et-unième session, 1999). Le droit à l'éducation (article 13 du Pacte), available at: <https://undocs.org/E/C.12/1999/10> (in French).
 5. Convention de Genève relative à la protection des personnes civiles en temps de guerre du 12 août 1949, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (in French).
 6. Children of War [Dity vijny], available at: childrenofwar.gov.ua. (in Ukrainian).
 7. Esveld, B., Kvitka, K. and Lokshyna, T. (2024), Education in occupation: forced russification of the educational system in the occupied territories of Ukraine., available at: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/06/20/388318> (in English)
 8. Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels du 16 décembre 1966, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (in Ukrainian).
 9. 7 million Children of War in Ukraine, available at: <https://saveschools.in.ua/en/> (in Ukrainian).
 10. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court (icc-cpi.int). (in English).
 11. Svystukha, D. and Klyosova, S. “They were looking for weapons and ATO soldiers: the head of a village in the Mykolaiv region spoke about a week under occupation” [“Shukaly zbroiu ta voiniv ATO”: starosta sela na Mykolaivshchyni rozpovila pro tyzhen v okupatsii”], available at: <https://suspilne.media/226398-sukali-zbrou-ta-voiniv-ato-starosta-odnogoizsil-mikolaivsini-rozpovila-pro-tyzden-v-okupacii/> (in Ukrainian).
 12. Zamkowska, I. (2024), “The System of Education as an Instrument of War in the Russia-Instigated Ukrainian Crisis”, *International Journal of Education Reform*, p. 1-21. (in English).
 13. Zhurzhenko, T. (2022), “Education Under Fire: The Ukrainian School System Under Occupation”, *Centre for East European and International Studies (ZOIS)*, Issue 29. (in English).

Стаття надійшла до редакції 25.11.2025 р.

Стаття прийнята до друку 15.12.2025 р.

ЗНАЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ МИХАЙЛА ПАВЛИКА РОМАНУ ВЛАДИСЛАВА РЕЙМОНТА «СН҃ОРИ» В ЙОГО ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ТА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКО- ПОЛЬСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Лілія Приймак
orcid.org/0000-0003-1683-271X

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра іноземних мов і країнознавства,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: lilija.pryimak@cnu.edu.ua

UDC: 82-31.09:81`255.4=162.1=161.2

РЕФЕРАТ

В статті йдеться про переклад роману відомого польського письменника В. Реймонта «Мужики» галицьким письменником, громадським діячем, перекладачем Михайлом Павликом. Твір «Сн҃ори» приніс автору світову славу і Нобелівську премію. **Мета.** Познайти з унікальним перекладом роману відомого польського письменника Владислава Реймонта «Мужики» галицьким перекладачем, літературним критиком Михайлом Павликом. Самобутній переклад не втратив свого значення і сьогодні, і представляє значний інтерес для дослідників творчості як В. Реймонта, так і М. Павлика. **Дослідницька методика.** Історико-літературний та лінгвістичний порівняльний аналіз оригіналу з перекладом дає можливість зрозуміти широку палітру інструментарію, яку використовує перекладач для передачі фольклористичних деталей та діалектних особливостей. **Результати й наукова новизна.** Основні принципи перекладацької діяльності М. Павлика достатньо репрезентативні й претендують на свою особливу манеру перекладу монументальних творів. **Практичне значення.** Стаття може бути використана для вивчення перекладацької манери самого Михайла Павлика, а також особливостей перекладу творів насичених діалектизмами й фольклористичними особливостями.

Ключові слова: переклад, діалектизм, значення, рецепція, оригінал.

ABSTRACT

Lilija Pryimak. *The Significance of Mykhailo Pavlyk's Translation of Władysław Reymont's Novel «Chłopi» in his Creative Legacy and in the History of Ukrainian-Polish Literary Relations.*

The article is focused on the translation of the novel «Mużyky» («Chłopi») by the renowned Polish writer Władysław Reymont, carried out by the Galician writer, public figure, and translator

Mykhailo Pavlyk. Reymont's work «Chłopi» brought him worldwide fame and the Nobel Prize. **Objective.** To introduce readers to the unique translation of the novel «Chłopi» by the renowned Polish writer Wladyslaw Reymont, rendered by the Galician translator and literary critic Mykhailo Pavlyk. This distinctive translation has not lost its relevance today and remains of significant interest to researchers of the works of both W. Reymont and M. Pavlyk. **Research Methodology.** A historical-literary and linguistic comparative analysis of the original and its translation enables a deeper understanding of the wide range of techniques used by the translator to convey folkloric details and dialectal features. **Results and Scientific Novelty.** The main principles of Mykhailo Pavlyk's translational practice are sufficiently representative and demonstrate his distinctive approach to rendering monumental literary works. **Practical Significance.** The article may be used to study Mykhailo Pavlyk's individual translational style, as well as the specific features involved in translating works rich in dialectal elements and folkloric characteristics.

Key words: translation, dialectal element, significance, reception, original.

Для європейської літератури тема селянського життя була традиційною: відповідні приклади легко знайти в історії французької, німецької, польської літератур. Така увага була зумовлена тим, що саме в селянстві письменники вбачали основу національного життя. Така література викликала гарячу полеміку і ставила важливі соціально-політичні питання. Михайло Павлик- відомий галицький громадський діяч, літературний критик і перекладач не міг обминути такі твори своєю увагою, а особливо бажанням донести до галицького читача. Перекладацька справа в Україні наприкінці XIX сторіччя набувала подальшого розвитку. М. Павлик і І. Франко наполягали на думці, що переклади кращих зразків світового письменства аж ніяк не загрожують самостійності української літератури й української мови, а навпаки, сприяють їх подальшому розвитку. Саме в цьому сенсі набуває особливого значення діяльність Павлика як перекладача.

Мова йде про переклад роману відомого польського письменника Владислава Реймонта «Мужики». Твір «Chłopi» приніс йому світову славу і Нобелівську премію. Для європейської літератури тема селянського життя була традиційною. Саме в селянстві письменники вбачали основу національного життя. Тому В. Реймонт після творів «Комедіантка», «Земля обітована» звертається до теми польського селянства. Так писав 1903 року В. Реймонт А. Водзинському: «Мужики – це основа. Я починаю від землі, щоб потім у низці романів, план яких у мене готовий, просвітити всі області нашого життя»[2, с. 8].

Польський письменник написав великий епічний твір, енциклопедичний за охопленням матеріалу. Один рік життя села Ліпці зображений у романі. Письменнику вдалося показати весь зміст селянського життя, щоденну працю на полі, в домашньому господарстві, існування звичайної сім'ї, забави, вечорниці в сільській хаті і корчмі, яка нерідко була місцем, де приймалися важливі рішення. В. Реймонт змалював

синтетичний тип села. Важко зрозуміти, де воно знаходиться. Неможливо встановити, де саме воно знаходиться, так само, як неможливо прив'язати діалектні особливості мови дійових осіб до конкретної географічної зони.

Зрозуміло, що роман В. Реймонта не міг не привернути увагу М. Павлика. Адже він відповідав його народницьким переконанням. Тобто, як і В. Реймонт, він вболівав за селянство. Ця тема була однією з магістральних в українській літературі. Роман «Мужики» М. Павлик вважав одним із кращих творів європейської літератури із селянського життя, енциклопедією польського життя на зламі двох сторіч.

В останні десятиріччя XIX ст. дуже популярними в літературі і суспільному житті були ідеї народництва. Головний об'єкт літературної творчості письменників – народників міг би бути означений одним словом – *мужик*. Тому Павлика – народника і зацікавив роман Реймонта, де віддзеркалено річний цикл мужицького життя, про що свідчать і назви розділів великого епічного твору: «Осінь», «Зима», «Весна», «Літо».

Природно, що Реймонт, малюючи широку картину мужицького життя, широко використовує відповідні мовні засоби. Важливо, щоб перекладач зумів зберегти своєрідність оригінального тексту і віднайти адекватні звороти в рідній мові. Роман починається:

«← Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

– Na wieki wieków, moja Agato, a dokąd to wędrujecie, co?

– We świat, do ludzi, dobrodziejku kochany – w tyli świat!...» [5, s.9]

Перекладач пише так:

«← Слава Йсу Христу. – Навіки віків моя Агато, а куди ви се мандруєте, га?

– У світ до людей, єгомостику любий, ув-отільний світ!...» [3, с. 9]

Особливо майстерність Павлика – перекладача виявляється і у відтворенні розмов, живої народної говірки. Саме тут особливо доречним виявляється його знання багатства галицьких діалектів, вільне володіння галицьким фольклором, знання етнографічних деталей. У перекладі немає скорочень авторського тексту, високий художній рівень оригіналу перекладач подає експресією української мови, її етностетики. Переклад М. Павлика – художній. І ця художність у розумінні її адекватній передачі різних типів нарації (описи природи – піднесено романтичні, ритмізовані, наближені до поезії у прозі; присутній психологізм, внутрішній монолог, фольклоризм, відображений в інкрустації пісень).

У перекладі М. Павлика немає скорочень авторського тексту, немає перекладацької свавільності, характерної для деяких перекладачів радянської доби. Автор дотримується лексичної відповідності, синтаксич-

ної симетрії оригіналу, його ритміки як фактора ліризації і настроєності, його звукопису – алітерацій та асонансів.

Якщо б скласти антологію пейзажів пір року, виконаних майстрами української прози, то в серії таких шедеврів, як «Ідуть дощі...» М. Коцюбинського, деяких уривків із творів І. Франка, О. Кобилянської, І. Антонича почесне місце зайняли б і фрагменти перекладної прози М. Павлика, а конкретніше – старанних і витончених перекладів реймонтівських картин природи. Наведемо деякі з них:

«Осінь ішла все глибша і глибша.

Ішли безконечні, холодні, проймаючі негоди осінні. Сиві водянисті бичі дощів сікли безперестанку землю та промочували до глибини, аж кожна деревина, кожде стебло дрожали в безмірнім болю» [2; с. 120].

В оригіналі звучить так:

«Jesień szła coraz głębsza

Szły nieskonczone, zimne, przenikające szarugi jesienne.

Siwe, lodowate bicze deszczów siekły bezustannie ziemię i przemierały do głębi, aż drzewo każde, źdźbło każde dygotało w bezmiernym bólu» [5, s.64].

У пригоді став М. Павликові його досвід фольклориста. В «осінній» частині Реймонтових «Мужиків» є одинадцять весільних пісень чи уривків із них. Деякі М. Павлик переклав дуже майстерно. Зокрема, лірично-настрєві, близькі до тих українських, якими дружки викликають сльози розлуки з дівуванням:

«Rozgłaszaj, skrzypku, rozgłaszaj!

A ty Jaguś, ojca, matkę przepraszaj-

Rozgłaszaj, flecte, rozgłaszaj!

A ty Jaguś, siostry, braci przepraszaj!...» [4, s. 147].

Павликів переклад:

«Розголошуй, скрипко, розголошуй!

А ти, Ягусь, батька, неньку перепрошуй,

Розголошуй, флете, розголошуй,

А ти, Ягусь, сестри, братів перепрошуй» [5, с. 220]

У романі В. Реймонта у мові селян цілком доречно прислів'я і приказки. З ними перекладач впорався теж добре. Якщо аналогічна форма паремій існує в українському фольклорі, то у перекладі вона застосована. Творча робота перекладача зводилась до певного її дошліфування, аби вона по-українськи звучала природно. Так, прислів'я «Rokorne siele dwie matki ssie» у Павликовому перекладі «Покірне теля дві мамі ссе» містить говіркову форму двоїни «дві мамі» замість «дві мами». З цим завданням перекладач успішно справився. Дуже добре перекладає

М. Павлик фольклорну епіку-поетику, її стиль, зачини, діалоги. У перекладі збережено конфігурацію реймонтівського оригіналу, відповідно, може, навіть трохи натуралістично передано всі лексеми і тричі повторений діалектизм «bez to» у значенні «через», «тому що». Однак, М. Павлик не переклав польського «ubió» близьким фонетично до нього гуцулізмом «уберя», а словом «убране», поширеним по всій Галичині. Думка деяких дослідників, що переклад роману Реймонта він здійснював виключно гуцульським діалектом, хибна. Аналіз перекладу засвідчує, що в основному його автор орієнтувався на ширший мовний ареал з двох причин: 1) діалектизми оригіналу не локалізовані; 2) перекладач при всій говірковій стилізації свого тексту прагнув, аби він був зрозумілий ширшим масам читачів.

М. Павлик уникає малозрозумілих гуцулізмів типу «глітно», «сокотитися», «копил», «спуза», «воринне», «бадіка» тощо. Однак, зрідка лексичні й синтаксичні гуцулізми у перекладі М. Павлика наявні: «ватра», «пїтьма», «щезник», «д'лісом» і навіть таке незрозуміле слово «симбриля», що означає платню слугам.

Ми свідомо обмежилися прикладами перекладів М. Павлика лише з першої частини роману Реймонта «Осінь», бо основні принципи його перекладацької діяльності в даному випадку досить репрезентативні. Особливості перекладу М. Павлика були проаналізовані в розвідці І. Денисюка «Владислав Реймонт і українська література» [1, с. 38]. Саме цьому вченому пощастило розшукати листи автора роману до перекладача. Як тепер стало відомо, польський письменник дуже радів, що його твір буде перекладений на «побратимську мову» [1, с. 38]. Переклад Павлика дуже сподобався Реймонту. За спогадами М. Рудницького, автор роману «Мужики» не стримував свого захоплення:

«Щойно прочитавши свій роман по-українськи, я побачив, що в українській мові він набирає кращого звучання, ніж в оригіналі. Крім таланту перекладача, причина тут, мабуть, у тому, що українська мова багатша для передачі всіх особливостей побуту та селянської психології, ніж польська. Те, що в мене відгонить поетичною стилізацією, в українській виходить куди природніше...» [4, с. 80–81]. І. Денисюк цілком справедливо пише про певне перебільшення в компліментах перекладачеві з боку автора оригіналу, але і дослідник віддає належне перекладу Павлика, який, за його словами, «читається легко, діалоги селян звучать без будь-якого нальоту штучності».

Звичайно, переклад М. Павлика не є бездоганим. І. Денисюк наводить приклади буквалізму, вживання деяких полонізмів. Не всі реалії польської флори були точно перекладені перекладачем. І все ж М. Павлик успішно виконав своє завдання, зважаючи на те, що переклад

«діалектного тексту» викликає величезні труднощі. Так, сама назва роману «Мужики», на наш погляд, є досить вдалою на відміну від назви «Селяни» (в перекладах М. Лебединця, М. Пригари). Слово *селяни* вказує переважно на місце постійного проживання, а слово *мужики* несе на собі деякий емоційний відбиток, іноді зневажливий, а іноді навіть величний.

У 1930 році дві перші частини роману Реймонта були видані у Харкові в перекладі М. Лебединця. Але той переклад був виконаний вишуканою літературною мовою. Тим самим порушувалася стилістична своєрідність роману, «в якому говіркове слово виконує важливу функцію індивідуалізації персонажа й передачі його сільського статусу» [5, с. 41]. Наступний переклад, виконаний М. Пригарою, не носить відбитку «вишуканості», але й він усе ж не дає уявлення про своєрідність і оригінальність мови роману польського письменника. Тим самим, старий переклад М. Павлика не втратив свого значення і залишається важливою віхою не тільки в історії рецепції творчості В. Реймонта в Україні, але й в історії українсько-польських літературних зв'язків.

Михайло Павлик не був прихильником простого копіювання оригіналу, буквального перекладу, коли поза увагою залишаються краса тексту, гра слів, ритми. Показово, що Павлик писав про елементи художньої форми, хоча тоді він ще не приділяв великого значення цій стороні літературного твору. Другий тип перекладу, якому він, без сумніву віддавав перевагу, вимагав, за його словами, відтворення передусім ідейного змісту оригіналу. Але й у цьому випадку Павлик застерігає від нехтування художньою формою – але тільки тоді, коли це не перешкоджає правдивій передачі змісту твору, його думок, своєрідності їх виявлення [2, с. 62–63].

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк І. Владислав Реймонт і українська література. *Słowo. Tekst. Czas: Materiały z Międzynarodowej konferencji naukowej*. Szczecin, 1997. С. 37–40.
2. Павлик М. Літературні вісті. *Друж*. 1876. Ч. 4. С. 62–63.
3. Реймонт В. Селяни. Київ : Дніпро, 1985. 379 с.
4. Реймонт В. Мужики. Сучасна повість. Львів : Накл.ред.«Діла», 1908-1910.
5. Reymont Władysław St. *Chłopi*. T. I-II. Warszawa : Proszynski i S-ka, 2001. 519 s.
6. Рудницький М. Письменники зблизка. Львів : Кн.- журн. вид-во, 1985. 171 с.

REFERENCES

1. Denysiuk, I. (1997), "Vladislav Reymont and Ukrainian literature", Word. Text. Time: Materials from the International Scientific Conference ["Vladyslav Reymont i ukrainska literatura", *Słowo. Tekst. Czas: Materiały z Międzynarodowej konferencji naukowej*], Szczecin, pp. 37-40 (in Polish).
2. Pavlyk, M. (1876), "Literary news" ["Literaturni visti"], *Druh*, No. 4, pp. 62-63 (in Ukrainian).
3. Reimont, V. (1985), *Peasants [Seliany]*, Dnipro, Kyiv, 379 p. (in Ukrainian).
4. Reimont, V. (1908-1910), *Peasants. A modern novel [Муژیки. Сучасна повість]*, Lviv, Nakl. Red.Dila (in Ukrainian).

5. Reymont, W.S. (2001), *Peasants, Vol. I-II*, [*Chłopi, T. I-II*], Prószyński i S-ka, Warszawa, 519 p. (in Polish).
6. Rudnytskyi, M. (1985), *Writers up close [Pysmennyky zblyzka]*, Kn.-zhum. Vyd-vo, Lviv, 171 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 7.10.2025 р.

Стаття прийнята до друку 11.11.2025 р.

КОХАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІЙНИ У ЧАСОПРОСТОРОВИХ ВИМІРАХ (ЗА «КОРОТКИМ РОМАНОМ» ГАННИ ДАНИЛЮК «ДЕСЯТЬ ДНІВ БЕЗ ВІЙНИ»)

Марта Хороб
orcid.org/0009-0005-7160-3444

Кандидатка філологічних наук, доцентка,
Івано-Франківськ (УКРАЇНА),
e-mail: khorob@ukr.net

UDC: 821.161.2:82-3

РЕФЕРАТ

У статті аналізується остання за написанням книга сучасної української письменниці Ганни Данилюк «Десять днів без війни» (2025). *Мета статті* – осмислити тему кохання на тлі сьогоденішньої російсько-української війни крізь призму часопростору. *Дослідницька методика*. У дослідженні використовується конкретно-історичний, герменевтичний та метод рецептивної естетики. *Наукова новизна*. Вперше в українському літературознавстві проаналізовано нещодавно опублікований «короткий роман» (з науковим доведенням використання цього жанру авторкою) у площині «авторського хронотопу» і вмілим переплетенням його з «соціально-історичним хронотопом» у творі. *Практичне значення* статті у тому, що її результати можна використати при дослідженні сучасних творів про війну перших десятиліть ХХІ століття, а також при осмисленні творчості Ганни Данилюк.

Ключові слова: Ганна Данилюк, тема кохання і війна, художній час і простір.

ABSTRACT

Marta Khorob. *Love through the prism of war in time-spot dimensions (based on the «short novel» by Hanna Danyliuk «Ten days without war».*

The article analyzes the latest book by contemporary Ukrainian writer Hanna Danyliuk, «Ten Days Without War» (2025). The *purpose* of the article is to explore the theme of love against the backdrop of the current Russian-Ukrainian war through the prism of time and space. *Research methodology*. The study uses concrete-historical, hermeneutic, and receptive aesthetics methods. *Scientific novelty*: For the first time in Ukrainian literary studies, a recently published «short novel» (with scientific proof of the author's use of this genre) is analyzed in terms of the «author's chronotope» and its skillful interweaving with the «socio-historical chronotope» in the work. The *practical significance* of the article lies in the fact that its results can be used in the study of contemporary works about the war of the first decades of the 21st century, as well as in understanding the work of Hanna Danyliuk.

Key words: Hanna Danyliuk, the theme of love and war, artistic time and space.

Восьма художня книга відомої на Прикарпатті письменниці й заслуженої журналістки України Ганни Данилюк показала, що вона має талант не лише до написання поезій («Осінній блюз пахучого дощу» – 2007, «Осінні бриндуші» – 2022, «Моя війна» – 2023, «Світлотіні» – 2024, «На гойдалці часу» – 2025, але й до творення малих та середніх епічних форм (перший розділ «Падає сніг на серце» із книги «Моя війна» чи оповідань із збірки малої прози «Одна війна на двох» – 2024, художньо-документальної повісті «Віденська кава або Український Людомор» – 2023, 2024). Останнє за публікацією видання, що, згідно із сучасною жанрологією, може вважатися повнокровною повістю, все ж межує з так званим «коротким романом» – «Десять днів без війни» (2025). Оскільки точного, чіткого розмежування чи аналогу дефініції «повість» в мовах західноєвропейських не існує, а з тих, що наявні в перекладі з англійської (tail, story, short novel, long short story) – якраз останнє поняття найближче до жанрової сутності твору Ганни Данилюк, повторимо – «короткого роману».

До речі, за С. Кривенком, цей жанр започаткований М. Могилянським в українській літературі в кінці 20-х – початку 30-х рр. ХХ століття [7, с. 160], та у зв'язку із репресіями і знищенням письменника три його «маленькі» романи залишились по суті невідомими для читача до 90-х ХХ ст. (опубліковано тільки «Честь»). Крім того, опираємось на міркування чеського дослідника Й. Грабака, який вважав, що стосовно розрізнення, розмежування жанрів, варто враховувати «сприйняття жанру читачами», тобто: «...спиратися на ставлення до тексту тих суб'єктів, які його сприймають» [цит. за: 9, с. 20]. На цьому наголошував і український учений Р. Гром'як: «Будь-яка філологічна операція з будь-якими явищами художньої літератури певним чином опосередковується рецептивними процесами мовця – дослідника, вчителя, журналіста, наївного читача» [3, с. 251].

Врешті, повість має «однолінійний сюжет» [6, т. 2, с. 225], а в творі Ганни Данилюк головних – кілька сюжетних ліній (Інна – Олександр; Олег – Калина; Василь – Василина), але з великою кількістю сюжетно-образних розгалужень, в яких діють чи згадуються до семи десятків персонажів. А втім, нерідко «розмежування повісті та роману менш виразне» [4, с. 554] навіть для багатьох відомих творців цих жанрів. І хоч сучасні різновиди великої прози не сягають романів, скажімо, доби французьких реалістів – Ф. Стендаля, О. Бальзака, Г. Флобера, братів Елмона і Жуля Гонкурів чи Е. Золя, додамо – і найбільших романних форм в українській літературі: М. Старицького, Панаса Мирного, І. Франка в ХІХ чи У. Самчука, М. Стельмаха, П. Загребельного або Вал. Шевчука у ХХ століттях – ні за обсягом, ні за панорамністю зображеного, ні

за глибиною осмислення типів, характерів, проте і в «короткому романі» по-своєму і на значно меншій площі талановитий творець здатний художньо переконливо відобразити те, що, за Іваном Франком, «людина – це продукт свого оточення, ...природи та суспільства, серед яких вона живе, що з усіма цими чинниками вона пов'язана безліччю нерозривних уз...» [2, с. 180]. Підтвердженням цього може бути і твір Ганни Данилюк.

Авторка зуміла так майстерно згустити час, так подати його насиченість, оту максимальну наповненість подіями-реаліями, переповненість почуттями, переживаннями, на які в мирний час ідуть місяці, роки, а інколи й десятиліття, а тут вони відбуваються і відтворюються впродовж всього десяти днів. Уміння переплести «художній» і «реальний час» та ввести їх у «соціально-історичний час» нинішньої російсько-української війни крізь долю головних і другорядних чи навіть епізодичних персонажів, дає свої плоди – письменниці віриш і з цікавістю прочитуєш книгу від початку і до кінця.

Оскільки події в творі відбуваються впродовж короткого проміжку часу (10-ти днів) і в конкретних топосах, то насамперед варто говорити про часові й просторові координати запропонованого для осмислення «маленького» роману. І хоч дослідників цієї проблеми в науці і, зокрема в літературознавстві, було чимало, назвемо хоча б деяких (Р. Інгарден, Ю. Кляйнер, В. Вернадський, М. Бахтін, О. Чичерін, Нонна Копистянська, Стефанія Скварчинська, Н. Мисливець, М. Льницький, В. Будний та ін.), та найбільше опиратимемося на глибоку працю львівської дослідниці Н. Копистянської й на окремі складові хронотопних схем, нею ж і запропонованих [див.: 5].

Події у творі започатковуються із інтригуючого знайомства Олександра та Інни (що й становитиме зав'язку твору), неординарних, мужніх та інтелектуальних за освітою особистостей воїна й волонтерки, де спершу превалює емоційно-чуттєвий приплив енергії у стані поки що чисто зовнішньої (захоплення красою саме цієї незнайомки) симпатії-закоханості з першого погляду зголоднілого за мирними, не військовими переважними буднями бійця (чотири місяці першого полону доживав у донецьких таборах), якому у зв'язку з новим пораненням відведено ще десять днів на реабілітацію. Деяко подібна ситуація в Інни, яка теж поранена (ходить «з коштуриком на милицях»), а хлопці з її бригади «порозкидані по карпатських реабілітаційних центрах», та сама вона має перебути ці дні у відпочинковому комплексі серед вічно красивих і неповторних гір.

«Персональний час» головних героїв не може існувати без опису простору, який в головному простягається на західних теренах України

(Східниця – Трускавець – Карпати та карпатські села: Довбушанка, Голови... – Львів – Борислав – Дрогобич – Косів – Коломия...), але в спогадах, згадках, ретроспекціях доповнюється і часопростором насамперед східних частин України, на котрих відбуваються військові жорстокі бої, учасниками котрих вони є безпосередньо або відносно опосередковано як для волонтерів, які не раз ризикують своїм життям. Сюди ж входить і ворожий простір (спершу тюрма в окупованому Донецьку, а згодом – у Ростові), в якому перебуватиме Олександр з побратимами, вдруге потрапивши із серйозним пораненням в полон після драматично-трагічних, а також щасливих «десяти днів без війни».

А поки що у спресованому часі глибшого знайомства закоханих з першого погляду (адже Олександр все зробить, щоб Інна відповіла йому взаємністю за максимально короткий «сюжетний» час) вони вводять у нього мініоповіді, окремі штрихи про своє родинне оточення, про друзів, побратимів, знайомих, про себе. Вихідці з інтелігентних сімей: мати Олександра вчителька української літератури, яка обожає Тичину 20-х (треба ж – «О люба Інно, панно Інно...»), а прапрабабуся Єлена була солісткою Віденської опери, таки дочекавшись свого чоловіка Гната, який повернувся з фронтів 1-ої Світової з обмороженими ногами та простреленою легенею. І тут же паралель із нинішньою російсько-українською війною, її окремих «сюжетних епізодів»: «шанс залишитись живим серед п'ятох... друзів», «шанс відкинути москалів на два кілометри» і загострити «глибоку рану на нозі» до стану потреби реабілітації завдяки ще й підкріпленню 28 навчених молодих призовників... Невипадково Сашко був п'ять разів поранений і нагороджений орденом «За мужність» та орденом Богдана Хмельницького 3-ого ступеня, виправдавши походження свого імені, бо Олександр з грецької – це «той, хто захищає людей». У Інни в 2016 загинув найстарший брат Мирослав, спортсмен, який добровільно пішов на фронт воювати (на Донбас), а несли його друзі, з якими ледь не згорів у Будинку профспілок, будучи учасником Майдану...Сьомий рік воює Олександр з ворогом (Донбас, Дебальцево), а згадується (відповідно до їзди по карпатських дорогах) похід-екскурсія з друзями-журналістами зі Львова по стежках «молодості Івана Франка» ще до війни, і ту жахливу грозу з градом, завдяки котрій і відбулося знайомство з Василем, до якого вони не можуть не заїхати зараз.

Письменниця, впевнено ведучи змістову наповненість твору й, зокрема, розвиток дії, вклинює в «авторський хронотоп» вічну проблему життя і смерті не тільки в долях головних, а й другорядних чи епізодичних персонажів. У творі відчутний стрімкий рух сюжетних колізій, нерідко побудованих на контрастах. Так, прагнучи якомога

швидше зустрітися з другом Василем, його сім'єю, познайомити зі своєю коханою Інною, вони несподівано потрапляють ...на його похорон, що звучить і сприймається як різка антитеза до плавної, радісно відкривавчої дороги, яка щораз більше поглиблює зароджене глибоке почуття в контексті чарівної природи Карпат. Та емоційно-психологічний шок від побаченого релігійно-ритуального похоронного дійства, від прощання з загиблим побратимом під Бахмутом, у якого залишилось троє синів (Остап – чотирнадцяти, Володимир – дванадцяти років, а Назарчик має йти у знаковий перший клас), посилюється, адже нещасна дружина Васирина повинна ось-ось народжувати донечку Юлю, про яку так мріяв Василь. Оскільки «сюжетний» і «образний» хронотоп дуже ущільнений, наче зливаючись в один, ніби накладаючись один на одного, то щойно народжене почуття кохання Сашка й Інни випробується у таких екстремальних і вкрай важких обставинах. В усьому підтримуючи Василеву дружину, її дітей, поки вона не повернеться з пологового будинку з немовлям, вони, як і все село, змушені ще раз пережити уже другий похорон, абсурдний, жакливий, оскільки лікарі не радили Васирині народжувати ще одну дитину у зв'язку з поганим станом здоров'я.

Два похорони в одній сім'ї за тиждень, п'ять – за пів року в селі Довбушанка... А скільки по всій Україні... Так «авторський хронотоп» переплітається з «соціально-історичним» у згадках про загиблих, в пережитому персонажами чи уявному просторі війни поза кадром так би мовити. Батько Інни Святослав Ігорович – науковець, академік, талановитий винахідник важко пережив і переживає загибель двох старших синів, які пішли добровольцями на фронт, будучи вихованими в патріотичному дусі, а наймолодший Остап повернеться з Італії після лікування... з двома протезами. Валентина Яремівка (ще одна стражденна доля) втратила у Миколаєві двох батьків і синів-близнят, а тепер, народивши донечку (чоловік – військовий льотчик воює на фронті), годуватиме материнським молоком свою і Василеву Юлечку. І таких історій-вкраплень чимало в романі.

Та найвищої вершини, тобто моменту «найбільшого напруження композиції» [6, Т.1, с.535] – кульмінації, авторка досягає не в кінці твору, а набагато швидше, коли відбувається «перелом в сюжетних лініях», коли спресований час і простір впливають на складне рішення щойно створеної нової, люблячої одне одного, сім'ї, яку благословляють Іннині батьки – Марта Хризостонівна і Святослав Ігорович, – усиновити і виховувати чотирьох нерідних дітей. Але це будуть їхні діти, бо це кровинки найкращого друга Василя, побратима, яких не можна залишити сиротами, а навпаки – при допомозі батька й матері ,

брата Олега й Калини та інших співчутливих людей дати їм шанс на любов, підтримку матеріальну й духовну, на професійне спрямування їхніх нахилів, уподобань, на щасливе майбутнє... Тим паче, що діти вже сильно прив'язались як до Олександра з Інною, так і до щирих, добрих, розумних дідуся Святослава, з яким особливо зблизився наймолодший Назарчик, так і до бабусі Марти. Власне, такий рідкісний вчинок – це справжній подвиг і справжня, а не на словах, вірність дружбі, побратимству, це, врешті, справжнє кохання однодумців, у яких так багато спільного і в житті, і в характерах, і в поглядах на світ. Адже це так непросто, а неймовірно важко виховувати не одну нерідну дитину, а чотирьох – різного віку: від підліткового до віку немовляти, різних внутрішніх світів та ще й травмованих смертю найрідніших для них людей.

У творі чітко проглядається висока моральність і духовність героїв у більшості персонажів, їхня християнськість і релігійність, що завжди було притаманно для українців, за дослідженнями філософів, етнопсихологів. Досить згадати хоча б праці Г. Сковороди, О. Кульчицького («Риси характерології українського народу»), В. Яніва, І. Мірчука чи філософа, історика, славіста Д. Чижевського («Нариси з історії філософії на Україні» та ін.).

Так, становлення характерів усиновлених дітей відбувається і через спілкування з найріднішими тепер Інною-матір'ю та Олександром-батьком, теперішньою бабусею Мартою Хризостонівною, колишньою завідуючою відділенням у пологовому будинку, тепер пенсіонеркою, справжньою майстринею у домашній кулінарії, у приготуванні найсмачніших страв для них та дідусем-професором, які своєю любов'ю, ненав'язливою педагогікою, щирим і безпосереднім спілкуванням, дотриманням традицій, звичаїв інтелігентних українських сімей, формують їхній світ у гармонії, родинності, у повазі й любові один до одного, намагаючись зменшити біль тяжкої втрати. З одного боку, авторка через окремі сюжетні епізоди, вкраплення, штрихи ніби сповільнює ритм твору, з іншого – особливо прискорює його. Назарчик не хоче відпускати тата Олександра на війну, бо вже загинув його рідний батько Василь, через війну померла його матір... Тому він дарує йому маленького ангелика, до якого молився два дні, щоб той зберіг Олександрю життя. Інну, яка волонтерить десь шість років, не раз рятувала віра у Всевишнього, як, приміром, одного разу, не маючи особливого досвіду в їзді на машині, вона зуміла замінити пораненого водія і так мчала по знищеній ворогом дорозі кілометрів двадцять, що врятувала життя всім п'ятьом, разом із нею, пораненим, при цьому весь час повторюючи: «Ісусе, любий, порятуй нас. Порятуй, Ісусе!» [1, с. 16].

Це вона подарує Олександрові, в якого теж закохається чи не одразу ж, також ангела-охоронця, коли він купить нову машину, із словами: «Ангел – в дорогу, / Христос – на шляху, / Святий Миколаю, дорогу освяти, / Матінко Божа, заступи і охорони» [1, с. 13]. З цими ж словами мама Інни відправляла її і брата Остапа «волонтерськими дорогами». Постійні молитви Інни та всієї родини за Сашка, коли він вдруге потрапить із побратимами у полон, та ще й із скаліченою рукою. І подібних прикладів ще чимало можна зустріти в творі.

Ще одна сюжетна лінія торкається зародження кохання у рідного брата Олександра – Олега і Калини. Та, на відміну від Інни й Сашка, які одружуються вперше, хоч йому у років під сорок впало таке щастя, ніби з неба, то друга пара уже пережила трагедію втрати першого шлюбу (в автокатастрофі загинула Олегова дружина і двоє дітей, у Калини – загинув чоловік на фронті). Хоч вони обоє, очевидно, довго йшли до цієї щасливої зустрічі, та Ганна Данилюк художньо аргументовано переконує реципієнта у подальшому їхньому *happy end*'і. Авторка переплітає всі головні сюжетні лінії, надаючи їм мотивованого розвитку дії та перспективи у майбутньому. Так Олег, дужої статури чоловік, спортсмен, який працює на тренувальній базі в Австрії, ставши хресним батьком найменшої донечки Юлечки та виконуючи місію хресного батька («допомагати братові вивести в люди оцих юнаків, молодшого братика і сестричку» [1, с. 115], вирішує з усіма, що він забирає двох старших хлопців на свою базу, Володдо готуватиме по спортивній лінії, а Остап навчатиметься в математичному коледжі, маючи до цього нахил, Назарчик буде під опікою Святослава Ігоровича, а найменшенька Юлечка та й дівчинка, яка народиться від любові Сашка й Інни, будуть виховуватися жіноцтвом, загалом усіма у батьківському домі.

Так час і простір то ущільнюючись, то розпросторюючись в Україні і далі, на закордоння (Австрія, Відень), сприятимуть завдяки інтелектуальним і сильним та добрим особистостям різного віку, їхньому патріотизму і в тилу, і на фронті (Олег не раз допомагав бійцям то приладами нічного бачення, то термобілизною чи куртками-бушлатами..., Олександр з воїнами, які пройшли реабілітацію, знову відправляється на фронт) все робитимуть задля вибудовування нормального майбутнього як для юних, молодих, так і дорослих мешканців України.

В «соціально-історичний хронотоп» короткого роману Ганна Данилюк вводить авторський публіцистичний відступ про «одвічних ворогів України – московитів, яким завжди бракувало чужого майна, чужих земель, а зі своїми (також колись загарбаними) не вміли, не хотіли, не могли, або навіть не намагалися, навести лад. Звикли грабувати, нищити, гвалтувати і вбивати, та дика орда вдерлася на

Україну з невластивим нормальним людям бажанням: показати свою воєнну міць, свою нахабну зухвалість, свою мниму вищість над українством» [1, с. 122]. Зрозуміло, що тут відчутна багатолітня праця журналіста і авторське право апелювати «до знань і досвіду читача» (Н. Копистянська).

За міркуваннями головних героїв (Олеся та Інни) авторка піднімає філософську проблему випадкового і закономірного, що вводяться у «персональний» і «сюжетний час» як «час випадку» (М. Бахтін) чи «випадкову одночасність». Адже: чи випадкова їхня перша зустріч, коли Олександр йшов саме до Інни через великий зал, де було багато столів, чи випадково обоє потрапили під таку благодатну для них зливу. Як, врешті, чи випадково вона побачила рекламу відпочинково-готельного комплексу «Три сини і донька», де вони вперше познайомляться, приїхавши на реабілітацію. І цей дивний збіг, що в родині Інни народжуються три хлопці і одна дівчинка вже у четвертому поколінні підряд... Невипадково у європейській філософії довгий час існувала «ідея про феноменальний, суб'єктивний характер категорії випадковості, використання якої пояснювали неповнотою... нашого знання, наявністю явищ і процесів занадто складних з точки зору причинного аналізу систем» [8, с. 82]. І хоч наука в цьому питанні сьогодні доповнилася новими міркуваннями, та вищезапропоноване розуміння цього поняття якраз ближче до сутності твору Ганни Данилюк.

Отож, талановито вибудована часопросторова структура короткого роману Ганни Данилюк «Десять днів без війни», розкладаючи її на авторський та персональний час, що плавно переплітається з соціально-історичним часом, допомагає реципієнтові відчутти ідею твору – війна – це протиприродне, наскрізь негативне явище, що нищить цвіт нації, руйнує сім'ї, забираючи батьків від дітей, а синів, чоловіків від матерів, дружин, їхніх родин, позбавляючи життя як молодих, так і досвідчених захисників, яким би жити, творити, учити і виховувати дітей чи онуків. Ось чому загибелі, звісткам про тих, хто пропав безвісти чи потрапив у ворожі тюрми, втраті здоров'я бійців під жорстокими тортурами московитів у творі протистоїть всеперемагаючий оптимізм, віра в існування глибокого і світлого, красивого і щасливого кохання, що здатне перемогти полон, інвалідність і смерть. Він базується і на матеріальній, моральній та духовній підтримці воїнів їхніми сім'ями (зрозуміло, й державою) та родинними й національними традиціями, християнсько-духовними максимами, за якими навіть небесні сили, ангели-охоронці допомагатимуть захисникам не зломитися, вистояти і перемогти цю ординську навалу задля щасливого майбутнього народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк Г.М. Десять днів без війни. Івано-Франківськ : ТОВ «ГАЛИЧИНА-ПАК», 2025. 284 с.
2. Франко І.Я. Влада землі в сучасному романі (1891) (історичний розвиток жанру роману). Франко І.Я. Збір. творів: у 50 т. Т. 28. Київ : Наук. думка, 1980. С.176–182.
3. Гром'як Р. Літературна рецепція в компаративних студіях. *Літературознавча компаративістика: навч. посібник* / ред. Р.Т.Гром'як, І.В.Папуша. Тернопіль Ж Ред.-вид. відділ ТДПУ, 2002. С. 250–256.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
5. Копистянська Н.Х. Час і простір у мистецтві слова: монографія. Львів : ПАІС, 2012. 344 с.
6. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007.
7. Кривенко С.М. Михайло Могиллянський (1873–1942). *Історія української літератури : XX – поч. XXI ст. : навч. посіб. у 3 т.* Т.1. / за ред. В.І.Кузьменка. Київ : Академвидав, 2013. С. 148–160.
8. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І.Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 744 с.
9. Зінченко В.Г. До питання про межі розповідних жанрів в літературі нового часу. *Поетика* / відп. ред. В.С.Брюховецький. Київ : Наук. думка, 1992. С. 199–210.

REFERENCES

1. Danyliuk, H. (2025), *Ten days without war [Desiat dniv bez viiny]*. TOV “HALYCHYNA-PAK”, Ivano-Frankivsk, 284 p. (in Ukrainian).
2. Franko, I. (1980), “The power of land in the modern novel (1891): the historical development of the novel genre”, *Collected works in 50 vols.* Vol. 28 [“Vlada zemli v suchasnomu romanі (1891): istorychnyi rozvytok zhanru romanu”, Zibrannia tvoriv u 50-ty t. T. 28]. Naukova dumka, Kyiv, pp. 176-182. (in Ukrainian).
3. Hromiak, R. (2002), “Literary reception in comparative studies”, *Hromiak, R.T. and Papusha, I.V. (Eds.). Literary comparative studies* [“Literaturna retseptsiia v komparatyvnykh studiiah”], Hromiak, R.T. and Papusha, I.V. (Red.), *Literaturoznavcha kosparatyvistyka: navch. posibnyk*. Editorial and Publishing Department of TDPU, Ternopil, pp. 250-256. (in Ukrainian).
4. Hromiak, R.T. and Kovaliv, Yu.I. et al. (1997), *Literary studies dictionary-handbook [Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk]*, Akademiia, Kyiv, 752 p. (in Ukrainian).
5. Kopystianska, N.Ch. (2012), *Time and space in the art of the word [Chas i prostir u mystetstvi slova]*, PAIS, Lviv, 344 p. (in Ukrainian)
6. Kovaliv, Yu.I. (Ed.) (2007), *Literary studies encyclopedia in 2 vols. [Literaturoznavcha entsyklopediia u 2 t.]*, Akademiia, Kyiv. (in Ukrainian).
7. Kryvenko, S. (2013), “Mykhailo Mohylianskyi (1873-1942)”, *Kuzmenko, V.I. (Ed.), History of Ukrainian literature: 20th – early 21st century in 3 vols..* Vol. 1 [“Mykhailo Mohylianskyi (1873-1942), Istorii ukrainskoi literatury: XX – poch. XXI st.: navch. posib: u 3 t., za red. V.I. Kuzmenko, T. 1]. Akademydav, Kyiv, pp. 148-160. (in Ukrainian).
8. Shynkaruk, V.I. (Ed.) (2002), *Philosophical encyclopedic dictionary [Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk]* Abrys, Kyiv, 744 p. (in Ukrainian).
9. Zinchenko, V. (1992), *On the issue of the boundaries of narrative genres in modern literature, Briukhovetskyi, V.S. (Ed.), Poetics* [Do pytannia pro mezhi rozpovidnykh zhanriv v literaturi novoho chasu, Poetyka, vidp. red. Briukhovetskyi, V.S.], Naukova dumka, Kyiv, pp. 199–210. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 19.11.2025 р.

Стаття прийнята до друку 5.12.2025 р.

ІСТОРИЧНА ПРОЗА ПЕТРА КРАЛЮКА: ОСТРОЗЬКИЙ КОНТЕКСТ

Євген Баран
orcid.org/0009-0002-0170-5806

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра української літератури,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: e-mail: evgen23@i.ua

UDC: 82.09(477)

РЕФЕРАТ

У статті розглядається історична проза Петра Кралюка, зокрема його романи про князя Василя-Костянтина Острозького і гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, що складають т.зв. «острозький цикл» письменника. Наголошується на тому, що сучасна історична проза зазнає жанрових видозмін, а досвід Петра Кралюка як історичного белетриста є сливе класичним.

Ключові слова: історична проза, ретророман, художній домисел.

ABSTRACT

Yevhen Baran. Petr Kraliuk's historical prose: Ostroh context.

The article examines the historical prose of Petro Kraliuk, in particular his novels about Prince Vasyl-Konstantyn Ostrotsky and Hetman Petro Konashevych-Sagaydachny, which make up the so-called «Ostroh cycle» of the writer. It is emphasized that modern historical prose undergoes genre changes, and Petro Kraliuk's experience as a historical fiction writer is a classic one.

Key words: historical prose, retro novel, artistic imagination.

Сьогодні українська історична проза видозмінилася, і ми навряд чи матимемо такі романи, до яких звикли у 2-ї половині ХХ століття. А такі імена історичних белетристів як Зінаїда Тулуб, Павло Загребельний, Роман Іваничук, Роман Федорів, Іван Білик, – залишаються вже не так іменами, як літературним міфом.

Одна із причин такої жанрово-сюжетної метаморфози – зміна політичних систем, зміна суспільно-політичних епох, зміна індивідуального світосприйняття.

Якщо українська історична проза у ХХ столітті виконувала роль будителя історичної пам'яті у «замкненому просторі», і до неї була привернена увага як влади, яка контролювала ідеологічний простір, так і цензури, яка не допускала проявів т.зв. сепаратизму чи націоналізму, тому потенційний реципієнт завжди «полював» за такими книжками, навчившись читати поміж рядками, дошукуючись тієї національної правди, яку прагнув знайти.

Тематично були окреслені два найважливіші змістові блоки таких історичних розповідей – тема княжих часів (тут треба назвати імена Юліана Опільського, Катрі Гриневицевої, Семена Склярєнка, Павла Загребельного з його циклом романів про княжу Русь) і, звичайно, тема козаччини, традиційна в українській літературі від козацьких літописів, «Історії Русів» і українських романтиків 1-ї половини ХІХ століття (Євген Гребінка, Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Микола Маркевич, Пантелеймон Куліш, Микола Гоголь).

Були ще теми майже заборонені, які сягали авторською уявою в докняжі (тут – доварязькі часи), насамперед маю на увазі роман Івана Білика «Меч Арея» 1972 року, який відразу після появи був заборонений цензурою.

Останній «вибух» історичної прози з виїмковою читацькою увагою до неї ми мали у 1988–1991 роках. Тоді історичні художні твори виходили масовими накладами, навіть була започаткована «Бібліотека історичної прози», додавалися теми й імена політично цензуровані і заборонені: серед письменників це, насамперед, Адріян Кашченко, Богдан Лепкий, серед історичних героїв – гетьмани Іван Виговський, Іван Мазепа, Пилип Орлик. Знімалися ідеологічні штампи з окремих історичних постатей – той же князь Данило галицький, тепер вже як король Данило.

Маємо також інший підхід до історичної прози, яка є накладною і затратною для письменників-історичних белетристів – вона вимагає дослідження теми, вивчення історичних документів, пізнання фактів, що не є можливим без відвідування бібліотек, вивчення історичних архівів, відвідування місць, де відбувалися історичні події чи жили історичні персонажі. І це нині, коли література історико-пригодницького плану поставлена на видавничий конвеєр, і жодне видавництво не потерпить чекати на роман більше року.

Що стосується історичної Волині, то вона опосередковано була присутня в українській історичній прозі радянської доби (Зінаїда Тулуб, Анатолій Хижняк, Іван Ле). З останніх видань можна згадати історичний роман Василя Харитона «Буревій» (2017) і трилогію Володимира Гловацького про Анну-Єфросинію, дружину князя Романа Мстиславича і її синів Данила і Василька («Анна-Єфросинія – велика княгиня Романова», кн. перша, 2018; кн. друга – 2019; «Брате, піді!», кн. третя, 2021). Хоча ця трилогія не знайшла свого читацького успіху, причина у символічному накладі видання, але залишається цікавою спробою осмислення історичних подій, за що й була відзначена івано-франківською обласною премією ім. Василя Стефаника.

Петро Кралюк з Острога сьогодні є одним із найактивніших інтерпретаторів історичного минулого на різних рівнях: науковому – він є доктором філософських наук, професором Острозької академії; історичному – є автором цілого ряду книжок з сюжетною провокативною складовою, що вийшли у харківському видавництві «Фоліо»; суто літературному – Кралюк є автором історичних романів про князя Василя-Костянтина Острозького («Реліквія. Шість днів з життя князя Василя-Костянтина Острозького», Харків, 2010, 2022) і гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного («Лицар і смерть. Дума про гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного», Острог, 2012), чия юність, як вважають дослідники, пов'язана з навчанням в Острозькій академії.

До слова, свої романи чи краще сказати історичні візії, автор свідомо не визначає жанрово як «історичний роман», вдаючись до термінологічних евфемізмів – «ретророман» – про князя Острозького і «дума» – про гетьмана Конашевича-Сагайдачного. Цим самим автор створює собі можливість, попри збереження історичної канви, вдаватися до художньої вигадки і художнього домислу.

Обидва твори, а я беру до уваги лише їх, – написані за подібною схемою. У розмові про гетьмана Конашевича-Сагайдачного за висхідну автор бере повідомлення про смерть гетьмана і підготовку до його поховання, коли київський митрополит Іов Борецький дає завдання ректорові Київської братської школи Касяну Саковичу скласти панегірик за єзуїтськими взірцями про життєвий шлях покійного гетьмана. Сама історія «розбита» на шість днів: Переддень. Владика Іов; День перший. Слава; День другий. Смерть; День третій. Життя; День предостанній, суботній; День останній. Погреб.

За тією ж схемою написаний і «ретророман» про князя Острозького: Предслів'я; Барва зелена. Турів; Барва сивини. Київ: Чорна барва. Варшава; Жовта барва. Дермань; Червона барва. Дубно. Золота барва. Острог. Післяслово.

Обидва романи мають додатки: власне, це історичні та літературознавчі коментарі самого автора, що є виправданим композиційним ходом. Читач у цих «коментарях» має змогу сам ознайомитися з історичними фактами і прослідкувати, до якого художнього домислу вдається письменник.

Щодо самої форми – «шестиднева», то маємо прозору аналогію до Книги Буття і створення Богом світу за шість днів.

Тут я не деталізуватиму змістові перепади історичних ретроспекцій автора. Лише скажу, що вони виправдані, монологічна форма розповіді – у романі про Острозького є два оповідачі, маляр Іван і сам князь. Почергово вони говорять, інколи триває діалог і між ними, але з обох

боків з великими недомовками. І якби не третій оповідач, - сам автор, - який «ховається» за спинами своїх героїв, – ми б мало що зрозуміли у цій напруженій грі-мовчанні.

У «думі» про гетьмана таким оповідачем виступає Касіян Сакович, фактично маємо двох героїв, гетьмана Сагайдачного і Саковича як автора панегірика, де прослідковується доля обидвох. І якимось дивним чином, їхні біографії взаємодоповнюють одна одну, увиразнюючи характер непростой історичної доби, в якій обидвом довелося жити, виборюючи своє право на історичну пам'ять нащадків.

У романі про князя Острозького є декілька цікавих авторських версій, зокрема про Семерія-Северина Наливайка; здогад про невіпадкову смерть наймолодшого сина князя Острозького Олександра і його малолітніх синів. Такими ж цікавими є авторські версії про страту гетьмана Якіма Бородавки напередодні Хотинської битви і про смерть Петра Конашевича-Сагайдачного.

Потрібно сказати, що в особі Петра Кралюка сучасна українська історична проза має серйозного, талановитого автора, який не лише уміє розставляти історичні акценти в романах, але й змушує читача включитися в розмову-суперечку про історичні події й долі історичних героїв. І як такі, названі історичні романи Петра Кралюка є сливе взірцевими, де авторська відповідальність і знання історичної епохи помножені на художній талант з вдалим використанням в рамках історичного художнього домислу.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 17.10.2025 р.

ФРАНЦУЗЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ ПРО ОРЛЕАНСЬКУ ДІВУ

Ярема Кравець
orcid.org/0000-0002-6394-3220

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: yaremakravets@gmail.com

UDC: 821.133.1-31.09"18/19":[929:179.6](44)"14"

РЕФЕРАТ

У статті розглядаються маловідомі факти зацікавлення життям і самопожертвою задля порятунку батьківщини національної героїні Франції Жанни д'Арк, прозваної Орлеанською дівою. **Метою** статті є висвітлення цікавих епізодів героїчного життя опікунки Франції через акцентування на романі Олександра Дюма-батька (1802–1870) та вагомих працях трьох дослідників ХХ століття, які розширили ареал прочитання історії Орлеанської діви французькомовними науковцями. **Дослідницька методика.** У статті використовуються системний підхід із застосуванням історико-літературного, генетичного і порівняльного методів. На основі цих методів було з'ясовано причину зацікавлення драматурга О. Дюма-батька сюжетами, які приховували в собі національну історію. **Результати.** В дослідженні подано факти прочитання маловідомого роману французького письменника, а також філософську, полемічну та історіографічну інтерпретації подвигу Жанни д'Арк. **Наукова новизна.** Стаття є цікавою сторінкою входження французькомовних праць про Орлеанську діву в численні студії про героїню французького народу української літературознавчої науки (зокрема Ю. Клена, І. Кошелівця, О. Бойченко (Кіт) та ін.). **Практична вартість.** Стаття може стати вагомим внеском у глибше дослідження патріотичного подвигу Жанни д'Арк, зокрема, стосовно з'ясування чотирьох гіпотез її героїчної місії.

Ключові слова: Жанна д'Арк, французький роман, літературний триптих про Орлеанську діву, полемічність досліджень, чотири гіпотези.

ABSTRACT

Yarema Kravets'. *French literary studies 19th – 20th centuries on Joan of Arc.*

The article examines little-known facts about an interest in the life and self-sacrifice for the sake of saving one's motherland of France's national heroine Joan of Arc, nicknamed the Maid of Orleans. The paper aims lies in the coverage of interesting episodes of the heroic life of France's guardian through the accentuation on the novel by Alexandre Dumas père (1802–1870) and

significant works of three researchers of the 20th c. who have widened the reading range of the Maid of Orleans' history by Francophone scholars. **Research methods.** The article employs a systemic approach, with the literary-historical, genetic and comparative methods applied. Based on these, the reason for the playwright A. Dumas père's interest in two plots implying the national history has been clarified. **Results.** The research presents the facts of reading the little-known novel by the French writer, as well as philosophic, polemic and historiosophic interpretations of Joan of Arc's heroic deed. **Scholarly novelty.** The article is an interesting page in the entry of Francophone works on the Maid of Orleans into numerous research papers about the heroine of the French people conducted in Ukrainian Literary Studies (in particular, Yuriy Klen, I. Koshelivets, O. Boychenko (Kit), et al.). **Practical value.** The article may become a significant contribution into a more profound research into Joan of Arc's exploit, particularly regarding the four hypotheses of her heroic mission.

Key words: Joan of Arc, the French novel, literary triptych on the Maid of Orleans, polemic nature of the research papers, four hypotheses.

Величний подвиг найславнішої постаті французької історії – Жанни д'Арк (1412–1431), проголошеної в березні 1922 року «другою покровителькою Франції» (першою була пресвята Діва Марія), неодноразово знаходив багате трактування у французькій белетристиці. З найбільш ранньої згадки про Жанну д'Арк можна подати коротку поетичну репліку середньовічного поета Франсуа Війона (1431–1463(?)), а також рукописну книжку 1484 року «Вігії Шарля VII» з ілюстраціями про бій на Августинському укріпленні в Орлеані та про штурм паризького муру, яким керує Жанна д'Арк. У виданні Мартена Франка «Переможні жінки» (1441) бачимо одне з її найдавніших зображень.

1656 року надруковані перші дванадцять із задуманих двадцяти чотирьох пісень епічної поеми «Діва, або порятована Франція» поета Жана Шаплена (1595–1674). Опрацьовуючи цей твір, її автор, шанований тогочасний літературний критик, повторював: «Через тисячу років про неї говоритимуть, або зовсім не говоритимуть». Запропонований Шапленом (одним із авторитетних авторів доктрини класицизму) текст спричинив саркастичні і глузливі випадки Буало, Расіна, Ляфонтена та Мольєра. Шквал епіграм і сатиричних відгуків став, мабуть, причиною того, що наступні дванадцять пісень цієї епічної поеми побачили світ лише 1882 року, породивши відгуки про незграбну побудову поеми та важкий для читання вірш.

1735 року з'являється пародійно-іронічна поема Вольтера «Орлеанська діва», що викликала неадекватне сприйняття в літературному світі і осуд видатніших європейських письменників. Німець Фрідріх Шиллер, захищаючи світле ім'я Жанни д'Арк, творить історичну драму «Орлеанська діва». Варто згадати, що поему Вольтера переклав 1937 року Максим Рильський, неодноразово друкуючи це прочитання українською мовою з певними виправленнями та уточненнями в 1956,

1962 та 1985 роках. Нотатка Максима Рильського «Від перекладача» переросла у вступну статтю, в якій подавалася описова характеристика життя і творчості Вольтера та його поеми. Згадаймо принагідно цікаві слова самого Вольтера: «Мужня дівчина Жанна, яку інквізитори та пойняті боягузливою жорстокістю вчені звели на кострище».

Серед вісімдесяти романів видатного французького письменника Олександра Дюма-батька (1802–1870) примітним є його історичний роман «Діва Жанна» (1842), написаний у той час, коли вже знаний своєю багатожанровою творчістю О. Дюма-батько звернувся до історичної тематики («Галлія і Франція», «Діва Жанна», «Луї XIV та його століття»). Відчувши ще 1823 року потужний резерв драматичних сюжетів, які приховувала в собі національна історія, драматург О. Дюма-батько взявся незадовго за написання романів. Історія стала для нього не науковим об'єктом чи об'єктом звичайної цікавості, а джерелом натхнення. Роман «Діва Жанна. 1429–1431» обсягом 186 сторінок монреальського видання «Le Joyeux Roger» містить переднє слово романіста-літературознавця, члена французької академії Шарля Нодьє (1780–1844):

«Нічого не порівняєш із Орлеанською Дівою ні в давніх чи сучасних переказах, ні в байках чи в історії. Запропонуйте епічній музі вибрати щось надивовиж хвилююче і чарівне, перегляньте найбільш імпазантні традиції, залишені в людській пам'яті героїчними часами, не знайдете нічого такого, що наблизилося б до простої, автентичної правди цього явища п'ятнадцятого століття. Внаслідок найбільш нещасного правління, про яке літописи монархії згадують ще досі, Франція, завойована ворогами і ледь захищена на своїй руїні мужністю якогось лицаря, протиставляє своїй лихій долі лишень слабкий спротив. Герцог Бедфор, регент англійського короля, захопив Париж. Невдаха Шарль VII, блукаючи з міста до міста, в безнадії та незадовго без королівства, відступає перед лихом, що спало на нього. Готовий шукати пристановище в чужому королівському дворі, кидає останній відчайний погляд на милу Францію, яка пропонує йому лише жакливі руїни, чвари громадян, змови загарбників і невелику кількість мужніх, не відімщених громадян, які помирають на руїнах спалених міст, які вони захищали. Лишень декілька місцин на певний час стримують ворожий наступ. Тільки давнє провіщення про дівчину, яка прийде з околиць Буа Шеню і врятує королівство, ще підтримувало надію тогочасних слабкодушних людей на появу людей сильного духу. Все минеться, коли з'явиться ця дівчина <...>. Матері не бажали мати достойнішу доньку, чоловіки мріяли згодом заволодіти серцем такої гіднішої жінки; але з дитячих років вона відмовилася од щастя бути дружиною і матір'ю. Покликана до героїчного життя та самопожертви голосами янголів, вона у тринадцятирічному віці присвятила свою непорочність Господеві. <...> Взятася за все із

завзяттям, розуміючи, що має мало часу, щоб сповнити свої наміри і що зустрінатиме не одну перешкоду на своєму шляху. Відмови, однак, не викликають у неї обурення, бо вони належать до ускладнень, про які їй сповіщали. Її наполегливість перемагає вияви недовір'я. І врешті ця селянка відправляється, перетворившись на вояка: з перших кроків цієї нової кар'єри стає чудовим зразком християнського лицаря: безстрашним, невтомним, відважним, побожним, скромним, вмилити в упокоренні коней і тямущим у всіх питаннях армійської науки, як досвідчений полководець – нічого не було в її житті такого, що б не свідчило про високе натхнення та не носило на собі печаті божественної влади. Сама стихія, здається, їй підкоряється <...>. Відтепер усі її дні позначені найяскравішими збройними діями. Як об'єкт любові, надії, поваги людей, страху для англійської армії вона б'ється біля Дюнуа, Ксентрая, Ла Гіра і всюди здобуває пальму звитяги. Знамено Жанни д'Арк, як вона сама про це сказала, завжди там, де небезпека. <...> За декілька місяців провіщення збуваються (поранення біля Орлеана, втеча англійців, звільнення фортець, які обіцяла звільнити, коронація Шарля в Реймсі). Героїчна місія Жанни д'Арк завершена – їй залишається увінчати цю місію мучеництвом. Після кількох нових величних подвигів вона потрапляє в руки своїх неблаганних ворогів і сходить на кострище з покірністю святої. Кажуть, що в ту саму хвилину, коли полум'я, що охопило її, погасило ім'я Ісуса на її невинних устах, на переляканих очах англійців із кострища здійнявся голуб, поринувши до небес. Такими, принаймні, стали докори сумління для тих нещасних, що засудили її» [5, р. 5–8].

Як так сталося, запитує Шарль Нодьє, що ця історія добродетелі, слави та нещастя, яка має велику популярність для майбуття, викликала мало спогадів про ім'я Діви серед маси французів, чи навіть спогадів, її негідних?

«Поет, слава нації своїм генієм, ганьба нації через надто часте використання свого генія, ще в молодому віці з ваганням вибрав два сюжети для створення епопеї – Жанна д'Арк і Генріх IV. Можливо, він помилився, вибравши другий сюжет, помістивши його у століття, менш шляхетне, менш поетичне, менш релігійне, в систему звичаїв, менш придатних для епічної музики, невдалих для створення матеріалу елегантної й урочистої історії. Зненависть до християнства, що пожирала його серце, можливо, скерувала його на помилковий шлях. Я схильний думати, що ознайомлення з високими думками цієї божественної релігії зробили б його гідним померти християнином <...>.

Як дати зрозуміти тим, хто не знає цього жадливого твору, в якому винахідливий розум поєднався з безсоромним цинізмом, щоб зганьбити чесноту. Героїня Домремі, ангел невинності й милості, який викликав сльози у своїх катів, якого історія завжди згадувала з повагою; який пролив стільки крові для Вітчизни; який завоював стільки прапорів і здобув стільки міст; ця бідна

дівчина, яка звільнила Францію і яку англійці спалили у віці вісімнадцяти років, Вольтер зробив її головним персонажем принизливого твору (*un roman de prostitution*), роману, незрівнянне виконання якого могло б дати йому в суперники Аріосто, але який ганьбить нашу літературу незгладимою плямою. Який жанр літературної слави може назавжди відшкодувати моральну славу, історичну славу нації? Нехай зникнуть усі красні мистецтва народу задля однієї шляхетної ідеї. Що трапилося б у Римській республіці з поетом часів Катона чи Сціпіонів, який так само зганьбив би пам'ять Лукреції та Клелії, які обидві були, взагалі-то, негідні якогось найменшого порівняння з Жанною д'Арк? Його кинули б у Тібр, обмотаного живими вужами, як громадського батько-вбивцю, вбивцю римської слави. Наші патріоти були менш строгі, та які ж то патріоти!

Після цього короткого опису героїчної історії Жанни д'Арк залишається дещо з'ясувати читачеві-філософу, який мало враховує події, коли йому не вдається усвідомити причин цих подій. Як би там не було, постає питання, яке важко і, можливо, не годен розв'язати звичайними фактами розуму. <...> Ким була Жанна д'Арк? Існує принаймні чотири гіпотези стосовно цього питання.

Перша гіпотеза англійців чотирнадцятого століття: всі успіхи Діви пов'язувалися з впливами магії; в часи Жанни д'Арк вони спричинили підлу помсту та жахливе вбивство. Друга гіпотеза полягала в тому, щоб сприймати Діву як вправну й відважну амбіційну особу, яка прагнула військової слави і великого політичного впливу на своє століття – саме вони вирвали її з похмурого селянського життя та вкрили її проєкти фальшивим виглядом натхнення, ввівши в оману довірливий королівський двір. У третій гіпотезі – це неосвічена дівчина, „фанатично настроєна”, як сказали б сьогодні, добродесна, яка скористалася вправною хитрістю як інструментом, щоб посяяти терор в англійській армії, сповнити мужністю французів і підняти монархію з руїн. І, врешті, в четвертій гіпотезі – це героїня, справді покликана Господом для збереження королівства, яке Він захищає, для порятунку народу, який Він любить; ця гіпотеза викличе в багатьох людей лише високомірну посмішку і буде поганим тоном про неї дискутувати.

До цих різних здогадок я додав би ще одну, найменше гідну розгляду, але яка може запропонувати декілька джерел для історичного роману, а навіть і епохи: здогадку про народження Жанни д'Арк як приналежної до королівської крові і яка мала братом мужнього Батара Орлеанського.

Якби спитали нині автора цієї хроніки його особисту думку про Жанну д'Арк, він задовільнився б такою широю відповіддю: „Я в це вірю”.

Не думаю, повторюю це, що маємо тут достатнє пояснення для всіх людей, проте сумніваюся, що найосвіченіші люди цього століття, особливо освічені, можуть знайти якесь інше пояснення для історії Жанни д'Арк, цієї історії, яку треба написати, як її написав добродій Олександр Дюма з серцем француза і

християнською вірою. Можливо, легше її заперечити. І справді, якщо подумати, що ці великі політичні та військові інспірації, які втримали Францію на схилі руїни, йшли від невинної і простої дівчини, вбраної у все чарівне, що має в собі врода, у все хвилююче, що має в собі чистота юності, та водночас незрівняну відвагу і душевну велич; коли за свідченням її сучасників та існуючими її зображеннями, що були зроблені за її життя, уявляєш її такою схожою ангельським виглядом і водночас страшним своїм виглядом на святого Михаїла Рафаеля, якому вона, можливо, послугувала моделлю; коли йдеш з істориком слідом за нею посеред кривавих сутічок, на розруханих стінах, що через якусь мить покриють ворога своїми руїнами, бачимо її, незворушну, яка протиставляє наступові знавіснілих солдатів свій розбуялий стяг або зворотний бік своєї бойової сокири; коли чуєш, як та селянка звертається з промовою до перших лицарів королівства, найшляхетніших і найповажніших осіб того часу, словами, які дивують їх, сповняючи подиву й поваги; коли перегортаєш ту довгу низку таких важких для вгадування подій, які вона, однак, провіщала і які завжди сповнялися так, як вона про них говорила, чи то будучи на чолі війська, чи відтоді, як потрапила в руки англійців, була передана їхнім катом, перестала здійснювати найменший вплив на події; коли знаходимо орлеанську героїню під час того жакливого дійства, останнього випробування невинності й доблесті; коли чуєш, як вона ще згадує посеред полум'я, готового зжерти її добрих святих, про чудову присутність яких вона говорила з таким глибоким переконанням, з такими майстерними деталями; коли згадуєш собі, що в ту останню хвилину вона мала лише вісімнадцять-дев'ятнадцять років, щойно розпочалася для неї в очах світу юність, сповнена чистоти і слави, що не давала навіть жодної причини для найменшої підозри – важко, гадаю, не повторити разом із добродієм Олександром Дюма “Я в це вірю!”, не повірити, що найдивніша особа, яку коли-небудь вшановувало людство, дістало свою місію надзвичайної людської могутності.

Чому лжемудреці вісімнадцятого століття, вправні тартюфи філософії, з таким великим зацікавленням виявляли себе фальшивими патріотами, з задоволенням принижували найчистішу славу нашої історії, не боячись знаходити Бога у словах цієї чудової загадки? Яке то дивне шаленство озброїло наших обережних регенераторів 1793 року проти невинної героїні, якщо її місія не повністю проявила себе в їхніх очах? О, звісно! Вона нічого не задумувала проти єдності та неподільності нації, того, що звільнить Францію від англійського пригноблення! Її не підкупили ні Пітт, ні Кобург – негідні англійці, нездатні інакше її подолати, підло передали її катові. Вона була французенкою, вона була з народу, вона врятувала народ, зокрема, орлеанський народ; трохи більше як сорок років тому шмат каменя, спорудженого на її честь на орлеанській вулиці, став предметом найстрашнішої люті жакливого народу часів революції.

Скромний пам'ятник був знищений під радісне горління цього недоумкуватого і дикого натовпу, якому рятівний меч Жанни д'Арк врятував батьківщину!

Якою жалісною є зіпсованість лихих людей у часи соціальних негараздів! Якою також жалісною є апатія влади в часи порядку та збереження цілісності! Кімната, в якій народилася Жанна д'Арк, двадцять років тому була стійлом. Хочу вірити в те, що французьке серце більше не болітиме подібним блюзнірством. Ми йдемо великим кроком до морального та політичного вдосконалення! Ми зробили такий великий поступ у гуманітарній науці!» [5, р. 8–13].

Презентоване видання роману О. Дюма-батька подає присвяти автора – пам'яті її Світлості княгині Марії. Пошанівок Діві Франції. Шана захоплення європейській акторці. І дванадцять розділів: Селянська родина. Голоси. Капітан Бодрікур. Шляхетний дофін. Колона. Облога Орлеана. Жаржо і Пате. Коронація. Меч із каплиці Сент-Катрін де Ф'єрбуа. Комп'єнь. Процес. Мучениця.

Безперечний інтерес становить текст О. Дюма, поданий після його присвят:

«Ось одна з тих книжок, які треба читати так, як вона була написана – з вірою.

Жанна д'Арк – це Христос Франції; вона спокутувала злочини монархії так само, як Христос спокутував гріхи світу. Як Ісус, вона мала свої страсті; як Ісус, вона мала свою Голготу і своє розп'яття.

Три розбещені жінки занастали Францію: Альєнора Аквітанська, жінка Луї Молодого; Ізабелла Французька, жінка Едуарда II; Ізабелла Баварська, жінка Шарля VI.

Діва врятувала її.

Під час хрестового походу чоловіка до Палестини Альєнора Аквітанська закохалася в юного турка на ймення Салах-Еддін. Королева, жінка-християнка, все забула задля нього – вітчизну, чоловіка, релігію. Повернувшись до Франції, замість покарати смертю перелюбницю або ж, принаймні, постригти її та замкнути в монастир, Луї Молодий прогнав її, дозволивши прихопити з собою весь свій спадок: вона пошлюбила короля Англії, який таким чином приєднав до свого заморського трону нормандське та аквітанське герцогства, графства Пуату, Мен, Турен і Анжу, і, отже, став одним із найгірніших васалів корони, а звідси і претензії Англії на континент.

Ізабелла Французька, жінка Едуарда II, жінка-перелюбниця, стала незадоволеною королевою-батьковбивцею. Тому що була сестрою Шарля Вродливого, її син Едуард III опинився по смерті французького короля ближче до французької корони, аніж Філіпп Валуа, бо той останній був лише кузеном Шарля Вродливого, а Едуард III був його небожем; однак барони королівства вжили щодо Едуарда III салікський закон, віддавши перевагу Філіппу де Валуа. Звідси і

претензії Англії на французьку корону, звідси й лілеї, які вона помістила на своїх військових обладунках і які зникли лише тоді, коли Наполеон здрапав їх вістрям шпаги під Маренго й Аустерліцом.

І нарешті, Ізабелла Баварська, як і попередні, зрадлива королева й безсормна дружина, та ще й мати, позбавлена природних почуттів, об'єдналася з королем Англії, покликала до Франції ворогів і визнала королем Генріха VI, усунувши свого власного сина.

Саме тоді з'являється Діва Жанна. Їй вистачило одного року, щоб урятувати Францію; прийшовши від Бога, вона повернулася до Бога, але, спустившись з неба з вінком ангелів, вона зійшла на небо з пальмою мучениці.

Так померла Діва Жанна. Негідником продана англійцям, засуджена несправедливим судилищем і скарана підлими катами. Шарль, якому вона врятувала королівство, не зробив жодного кроку, жодної спроби, жодного руху, щоб її врятувати.

Господь покарав його. Шарль сконав з голоду, боячись, що його може отруїти власний син Луї XI; тридцять сім років після його смерті його рід погас в особі онука Шарля VIII» [2, р. 15–16].

Французький літературний триптих про Жанну д'Арк (Шарль Морра, Ален Деко, Жак Ле Гофф).

Французькомовні студії про Жанну д'Арк, датовані ХХ століттям, пропонують не одне цікаве дослідження, присвячене героїні французького народу авторства знакових постатей у сучасному літературознавстві. Вартісними видаються праці трьох науковців, які розширили науковий ареал прочитання історії Орлеанської дівки французькомовними дослідниками. Перший з них, французький поет із Провансу, публіцист, політичний діяч Шарль Морра (Charles Morras) (1868–1952), автор філософського есею «Жанна д'Арк», вихований на класичних традиціях, перейшовши через різні інтелектуальні впливи паризького середовища 80-х років, зблизився з Анатолем Франсом, Морісом Барресом та Фредеріком Містралем, які повернули йому сутність маленької провансальської батьківщини і любов до неї. Захопившись певний час романтичними ідеалами, Ш. Морра згодом зосередився на грецькій філософії та культурі. Після 1895 року як політичний діяч він переходить на позиції монархізму – тривала влада, тобто спадковість і монархія: «Або Франція і король. Або ні короля, ні Франції». Це дилема, яку Ш. Морра проголосив своєю працею «Розвідка про монархію» (1900): роялізм не сентиментальний, не традиційний (на кшталт Шатобріана), не містичний, а емпіричний, навіть науковий. Політика для Ш. Морра не зводиться до релігійних, моральних або філософських чинників,

вона підвладна фактам та історичному досвіду. У своїх повістях і філософських есеях він нападав на все, що йому здавалося причиною безладу в мистецтві або ж політичному житті. Есей Ш. Морра «Жанна д'Арк» назвами розділів чітко віддзеркалює філософські засади автора: «Товаришка негожих днів», «Політичні втікачі», «Про ум Жанни», «Воєнний геній Жанни», «Інший геній», «Засіб силування чи обраний», «Військове мистецтво, кероване політикою», «Про нашу єдність у часі», «Легітимність», «Свідомість», «Докори», «Ієрархії», «Згоди і незгоди», «Усунений лібералізм», «Про національну волю», «Шлях на Реймс», «Прогулянка короля», «Аксіоми Жанни д'Арк». «<...>Отсей історичний образ обов'язково матиме схильність підніматися вже більше і більше до рівня зразка та закону. Але закону справедливого, зразка героїчного та святого, який був поміркованим та людським.

Можливо, одного дня, скажуть, що, звільнивши нас від іноземного ярма, героїня нам залишила думку, яка нас захищає і рятує від інших бід, чужих також, стосовно тих речей, що є в нас: лже-чесноти або ж лже-поступ, штучні розвідки, плани ніби-то реформ, але несумісні з еством Батьківщини. Вже відтепер точне знання образу Жанни д'Арк приносить велике благо, бо ми можемо розрізнити в ньому те, що революційні оратори та романтичні історики так жалюгідно сплутували» [3, р. 43].

Розділ «Жанна д'Арк, княгиня-королівна» («Jeanne d'Arc, princesse royale») історика, члена Французької академії Алена Деко (1925–2016), автора понад тридцяти монографій, виданих упродовж 1947–1992 років, надрукований у виданні ученого «Дивовижні історії» («Histoires extraordinaires», 1993). Есей про Жанну д'Арк можна вважати полемічним дослідженням окремих дискусійних навіть до нашого часу проблем, пов'язаних із постаттю національної героїні Франції. Французький науковець зазначає, що в цілій історії Жанни д'Арк усе є дивовижним із самого початку – донька звичайного селянина з Лотарингії дійшла до короля, який уважно вислухав її; майже відразу ж їй подали справжнє княже житло, довірили керівництво військом. Усе це і наступні події викликали, звісно, зрозумілий скептицизм і перекручення, з'явилися дивовижні здогадки: Жанна д'Арк походила із шляхетної родини; вона була сестрою Шарля VII, позашлюбною донькою королеви Ізабелли Баварської та герцога Луї Орлеанського; новонароджену дитину підкинули сім'ї лотарингського селянина з Домремі. З плином часу відбулося певне жонглювання фактами, пов'язаними з життям Жанни д'Арк. Тепер, зазначає Алєн Деко, «ми присутні при наявності двох таборів, які не припиняють ворожнечі, називаючи одні одних лихими словами. На схилі ХХ століття ще дотепер зчиняють сварки стосовно Жанни

д'Арк» [1, р. 76]. Нема жодних документів, нема жодних підтверджень таких гіпотез фальшування історії Жанни д'Арк. Грунтуючись на достовірних історичних документах, Ален Деко провадить свою розповідь до останніх трагічних сторінок звитяги Орлеанської діви: «Зав'язується драма, яка врешті решт приведе до відчуженості між Шарлем та Жанною. Вона прагне боротися, наступати, незважаючи на втрати, прямувати до великого світла своєї переможної віри; а він вірить у благо дипломатії: відчуває, що англійці відступають, а герцог Бургундський шукає якоїсь спілки. <...> Подумаймо розсудливо: після коронації королю, королівському двору Жанна «муляла очі». Ситуація вельми скрушна. Як то вона своєю інтуїцією нічого не відчула? Тим паче, що не чула більше свої голоси. Страшна внутрішня самотність» [1, р. 95].

Жанна продовжує боротьбу. Їй дають лише невелике військо, наказують воювати, але вести дуже другорядні операції. Вона захоплює Сен-П'єр-Лемутьє, та зазнає невдачі перед Ла Шаріте сюр Луар. Причина дуже банальна: король не надсилає їй «ні харчів, ні грошей, щоб підтримати цю військову операцію». Завершуючи своє цікаве наукове дослідження, Ален Деко резюмував: «„Навіщо створювати романи довкола історії Жанни? Вона унікальна і насправді така вродлива, що завжди самодостатня. „Франція, яку загубила жінка, буде врятована іншою жінкою“: старе провіщення не схибало. Ціною своєї смерті Жанна подала велике натхнення, яке повинно було привести до звільнення Франції. Вона зробила ще більше: стала втіленням французької батьківщини. Перед її образом проходили молоді комуністи і молоді роялісти. Вона примиряє віруючих та безвірків. Вона завжди залишається такою, якою оспівав її Мішле: „Вона так полubiла Францію, а вражена Франція полubiла сама себе... Французи, завжди пам'ятаймо, що дорога батьківщина народилася із серця жінки, її ніжності, її сліз, крові, яку вона за нас віддала...”» [1, р. 101].

Авторитетний учений-історик Жак Ле Гофф (1924–2014), знаний ґрунтовними дослідженнями з проблем середньовічної культури, зокрема есеями «Середньовічні уяви» (український переклад 2007 року, видавництво «Літопис» ЛНУ ім. І. Франка), є автором енциклопедичної статті «Жанна д'Арк» із видання «Encyclopaedia Universalis France», 1999 [3]. Свою статтю французький учений структурував за наступним порядком: Вступ. Події. Процеси. Жанна після Жанни.

Жанна д'Арк, одна з найбільш знакових осіб XV століття, завдяки найбагатшій винятковій документації двох процесів (1431 та 1456 років) залишається все ж таки таємничою. Це пов'язане насамперед із контрастом її вчинків та історичних джерел, що роблять їх не досить певними. Процеси добре зафіксували її автентичні декларації, та вони

складені мовою правників і теологів, а слова Жанни відтворюють народні ментальність і культуру. Цей контраст зробив Жанну незрозумілою чи навіть підозрілою більшості її сучасників (від Шарля VII до її суддів), істориків від XV століття до наших днів.

Культурна прірва, яка відділяє Жанну від її політичного, військового і духовного оточення XV століття, а також від її істориків, дозволила різноманітні інтерпретації. Історіографія Жанни д'Арк стала таким чином конденсатом історіографічної еволюції від XV століття до наших днів. Для сучасного історика ця еволюція не менш цікава від самої історії Жанни. Є, отже, Жанна готична, Жанна Відродження, Жанна класицизму, Жанна Просвітництва, Жанна романтизму та націоналізму.

Більшість суджень про Жанну д'Арк, починаючи від XV століття, походили від розумового та наукового рівня епохи; як зрозуміти, що ще за життя Жанни д'Арк її недолугі вороги не відрізняли поняття народної побожності, ересі та чаклунства, хоча і в сучасних дослідженнях маємо повторення подібних помилок (Жанна як плід прихованого кохання Ізабелли Баварської та герцога Орлеанського; сумніви у втраті Жанни, поява фальшивих Жанн після 1431 року). Жанна не була демопоклонницею, не належала до секти «плициферців», а, як сама стверджувала, якщо навіть поділяла традиції селянського оточення, у це не вірила. Її «простодушність» була простодушністю християнки дуже «побожного» люду. Цікаво зазначити, пише Ле Гофф, що англійські антропологі XX століття, надумавши помістити вірування Жанни в рамки традиційної ментальності, потрапили в пастку чаклунства. Лженаука мимоволі повернулася до наукових необґрунтованих вигадок їхніх співвітчизників XV століття, ворогів Жанни. І навпаки, можна гадати, що поряд з історією народної і традиційної ментальності наукові пошуки, розпочаті спеціалістами порівняльної історії релігій, психіатрії та психоаналізу, посприяють з'ясуванню правди про виняткову особу свого часу та своєї історії, особу, часто дивовижну за свідченням автентичних документів.

Наступна розповідь французького історика торкалася життєпису Жанни д'Арк і подій Столітньої війни («Події»), судових та церковних процесів над Жанною, її втрати («Процеси»). Останній розділ «Жанна після Жанни» приваблює цікавими ремінісценціями, пов'язаними з культом Жанни д'Арк у літературі, культурі та історії Франції: поминальна меса на річницю смерті Жанни д'Арк (Орлеан); театральна п'єса (постановка 1453–1456 років, Орлеан); містерія облоги Орлеана; близько тридцяти примірників тексту процесів над Жанною, що викликають особливе зацікавлення в час Ренесансу; довга епопея Жана Шапелена (1656); героїко-комічна епопея Вольтера (1762); Жан-Жак Руссо дарує

Женевській республіці текст процесів; міф про Жанну д'Арк надихає англійських та німецьких романтиків; історичний портрет у т. 5 «Histoire de France» Мішле; полотно художника Енгра «Жанна присутня при коронації короля Шарля VII в Реймському соборі»; присвяти Жанні д'Арк композитора Ш. Гуно, поетів Т. де Банвіля, Фр. Коппе, С. Прюдома; п'єса «Свята Йоанна» Б. Шоу (1923); есей «Життя Жанни д'Арк» (1908) А. Франса, який був одним із тих, хто найкраще зрозумів її народний, історичний та автентичний характер.

Запальність націоналістичних настроїв у період перед війною 1914–1918 років та після неї, натхненних Шарлем Пегі та Морісом Барресом, була схвалена церквою, яка 1909 року проголосила французьку національну героїню блаженною, а 1920 року – святою і опікункою Франції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Decaux A. Jeanne d'Arc, princesse royale. *Histoires extraordinaires*. Paris : Librairie Académique Perrin 1993. P. 73–101.
2. Dumas Al. Dédicace et presentation. *Alexandre Dumas. Jehanne-la-Pucelle. 1429–1431*. Montréal : Editions Le Joyeux Roger, 2010. P. 15–16.
3. Le Goff J. Jeanne d'Arc. *Encyclopaedia Universalis France*. 1990. T. 12. P. 1039–1042.
4. Maurras Ch. Jeanne d'Arc. Lviv : Levada, 2021. 70 p. (“La publication française-ukrainienne. Le pont entre l'Ukraine et la France”).
5. Nodier Ch. Introduction. *Alexandre Dumas. Jehanne-la-Pucelle. 1429–1431*. Montréal : Editions Le Joyeux Roger, 2010. P. 5–13.

REFERENCES

1. Décaux, A. (1993), “Joan of Arc, Royal Princess”, *Extraordinary Histories* [“Jeanne d'Arc, princesse royale”, *Histoires extraordinaires*], Librairie académique Perrin, Paris, pp. 73-101. (in French).
2. Dumas, Al. (2010), “Dedication and Presentation”, *Alexandre Dumas. The Maid of Orleans. 1429-1431* [“Dédicace et presentation, Alexandre Dumas. Jehanne-la-Pucelle. 1429-1431”], Editions le Joyeux Roger, Montreal, pp. 15-16. [in French].
3. Le Goff, J. (1990), “Joan of Arc”, *Encyclopaedia Universalis France*, [“Jeanne d'Arc”, *Encyclopaedia Universalis France*], t. 12, pp. 1039-1042. (in French).
4. Maurras, Ch. (2021), *Joan of Arc [Joan of Arc]*, Levada Publishers, Lviv, 70 p. (in French).
5. Nodier, Ch. (2010), “Introduction”, *Alexandre Dumas. The Maid of Orleans. 1429-1431*, Editions le Joyeux Roger, Montreal, pp. 5-13. (in French).

Стаття надійшла до редакції 21.10.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.11.2025 р.

«ШИРОКЕ САРГАСОВЕ МОРЕ» ДЖІН РІС – ПЕРШИЙ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ФЕМІНІСТИЧНИЙ РОМАН?

Олександр Кеба
orcid.org/0000-0003-2372-0425

Доктор філологічних наук, професор,
Кафедра германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка (УКРАЇНА),
32300, Кам'янець-Подільський, вул. Івана Огієнка, 61,
e-mail: keba9591@gmail.com

UDC: 821.111.09

РЕФЕРАТ

Стаття присвячена з'ясуванню ідейно-художньої свосрідності роману англійської письменниці Джін Ріс «Широкое Саргасово море» («Wide Sargasso Sea», 1966). *Метою* статті є виявлення ознак постколоніального дискурсу в романі у зв'язку із феміністською літературною парадигмою і з'ясування жанрової специфіки твору. *Дослідницька методика* ґрунтується на використанні історико-генетичного, структурно-функціонального, генетичного, наратологічного методів та функціональних засад феміністичної і постколоніальної критики. *У результаті* дослідження встановлено, що в романі за допомогою інтертекстуального діалогу з класичною традицією (роман Ш. Бронте «Джейн Ейр») деконструюються ідеї «культурного і гендерного колоніалізму», переосмислюються стосунки колонізатора і колонізованого, здійснюється спроба реабілітації та повернення «голосу замовчуваної жінки», що корелює з основними постулатами другої хвилі феміністичної критики. *Наукова новизна* дослідження полягає у з'ясуванні ознак полінаративного жанрового синтезу в романі. Матеріал і висновки статті можуть бути використані науковцями для подальшого вивчення еволюції та співвідношення постколоніального і феміністичного літературних дискурсів, під час студіювання новітньої зарубіжної літератури у закладах вищої освіти.

Ключові слова: Джін Ріс, постколоніальний роман, феміністична критика, нарративна структура, інтертекстуальність.

ABSTRACT

Oleksandr Keba. Is «Wide Sargasso Sea» by Jean Rhys the first postcolonial feminist novel?

The paper deals with the clarifying the ideological orientation and artistic peculiarity of the novel «Wide Sargasso Sea» (1966) by the English writer Jean Rhys. *The purpose* of the study is to identify signs of postcolonial discourse in the novel in connection with the feminist literary paradigm. The research methodology is based on the use of historical-genetic, structural, functional, narratological methods, genre theory and the functional principles of feminist and postcolonial criticism. *The results* of the studying show that the novel, through intertextual dialogue with the classical tradition (Charlotte Brontë's novel «Jane Eyre»), deconstructs the ideas of «cultural and gender colonialism», rethinks the relationship between the colonizer and the colonized, and

attempts to rehabilitate and return the «voice of the silenced woman», which correlates with the main postulates of the second wave of feminist criticism. *The scientific novelty* of the study lies in identifying the signs of polynarrative genre synthesis in the novel. The material and conclusions of the article *can be used* by scholars to further investigate the evolution and correlation between postcolonial and feminist literary discourses, as well as in the studying modern foreign literature in higher education institutions.

Key words: Jean Rhys, postcolonial novel, feminist criticism, narrative structure, intertextuality.

Роман Джін Ріс «Широке Саргасове море» («Wide Sargasso Sea») був опублікований 1966-го року, у важливий період оновлення гуманітарної парадигми, коли тільки-но почали формуватися теорії постмодерністської деконструкції, «наративного повороту», інтертекстуальності, постколоніалізму. Як стало зрозуміло пізніше, цей текст був «ідеальним» матеріалом для новітніх концепцій, ба більше, фактично передуючи їм, він їх передбачав і створював відповідний ґрунт для теоретичних узагальнень.

Авторка роману, креолка за походженням, була народжена на острові Домініка в Карибському басейні, й це створювало важливий автобіографічний підтекст для інтерпретації твору. Подібно до Антуанетти Козвей-Мейсон, героїні свого роману, Джін Ріс у 16-річному віці переїхала до Англії, що спричинило певні адаптаційні проблеми й навіть світоглядно-екзистенційну кризу.

Не менш істотним чинником сприйняття й інтерпретації роману слід уважати його інтертекстуальний контекст, адже твір є пріквелом до відомого роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр». Сама Джін Ріс зізнавалася, що з того моменту, коли вона вперше прочитала твір Шарлотти Бронте, у неї було бажання «дати життя» Берті Мейсон: «I thought I'd try to write her a life» [цит за: 6, p. 249].

Варто наголосити на тому, що в тексті «Широкого Саргасового моря» немає ані прямого згадування роману Ш. Бронте, ані імен його головних героїв – Джейн і містера Рочестера. Зв'язок між творами встановлюється виключно на основі імені Берта, яким містер Рочестер називає свою «божевільну» дружину, утримувану на горищі його будинку. Уточнення щодо цього імені – Антуанетта – міститься в листі Річарда Мейсона, зведеного брата Антуанетти, який згадує також, що та є донькою комерсанта Джонаса Мейсона і його дружини-креолки Антуанетти. Саме ці імена фігурують у романі Джін Ріс і створюють підстави для ідентифікації інтертекстуального зв'язку. Крім того, твори перегукуються і ключовими сюжетними мотивами – перебуванням Берти-Антуанетти на горищі Торнфілд-гоглу, спричиненої нею пожежі (у романі Ш. Бронте) й останніми епізодами роману Дж. Ріс, де Антуанетта постійно думає і говорить про вогонь і пожежу, вочевидь, маючи намір її вчинити.

Як було зазначено вище, поява роману Дж. Ріс у часі збігалася (точніше, передувала) важливим змінам у гуманітарній парадигмі. Зокрема, представниці другої хвилі феміністичної критики (1970-1980), для якої найважливішим став концепт «жінка як автор», використовували цей текст як ілюстрацію «жіночого голосу» в літературі. Визначальною для такої інтерпретації виявилася монографія С. Гілберт і С. Губар «Божевільна на горищі: Жінка-письменниця та літературна уява XIX століття» [3], хоча роман Джін Ріс у ній не згадувався. Натомість вкрай важливим для авторок був роман «Джейн Ейр». С. Гілберт і С. Губар продемонстрували стратегію літературної подвійності, до якої вдавалася Шарлотта Бронте й письменниці XIX ст. Перебуваючи у пастці патріархальної культури, яка пропонувала жінкам лише два образи: «янгол у домі» і «божевільна на горищі», авторки тієї доби створювали конвенційну, прийнятну для соціуму героїню-«янгولا» і водночас виводили прихованого «двійника» – героїню темну, пристрасну, «божевільну», яка почасти була втіленням їхнього власного репресованого гніву та творчої енергії. Берта Мейсон у романі Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» у буквальному сенсі є «божевільною на горищі». Цей фактично позасюжетний персонаж є тим, чим не може дозволити собі бути Джейн: вираженням неприборканої сексуальності й руйнівного шаленства. На думку С. Гілберт і С. Губар, Берта – це таємне «я» самої Джейн («dark double»), її лють проти патріархату, яку вона змушена приховувати [3, р. 360-362].

Головним досягненням роману, з погляду «другої хвилі» феміністичної критики, було те, що Джін Ріс буквально витягла БERTУ Мейсон («божевільну на горищі» у романі «Джейн Ейр») з її ув'язнення і дала їй ім'я (Антуанетта Козвей), історію, психологію та голос. Роман прочитувався як передовсім як деконструкція патріархальної влади. Знаменно, що в романі Джін Ріс чоловік Антуанетти позбавлений імені (у наративі від імені Антуанетти він фігурує як «English Gentleman»), що само по собі є потужним жестом у відповідь на «колоніальний» текст, яким постає роман «Джейн Ейр» крізь призму «Широкого Саргасового моря». Сюжетом роману є низка епізодів, які демонструють систематичне знищення ідентичності Антуанетти: одружившись із нею, «джентльмен» відбирає її гроші (за законами Британської імперії всі кошти, які належали нареченій, переходили у власність її чоловіка), відбирає її ім'я (називає «Бертою»), незважаючи на неприйняття цього імені Антуанеттою), ізолює її від автентичної для неї культури та тих людей, які є її уособленням – наприклад, служниці Крістофін. Нарешті, він «газлайтить» її, намагаючись переконати в тому, що вона справді божевільна.

В оптиці роману Джін Ріс божевілля Антуанетти є не біологічною вадою, а єдиною можливою реакцією на нестерпний патріархальний тиск. Її фінальний акт – підпал Торнфілд-Голлу (хоч і залишається за межами тексту Джін Ріс, але ніби перетікає у «Джейн Ейр»), слід інтерпретувати як трагічний, але потужний акт агентності, тобто здатності персонажа діяти незалежно та приймати власні рішення, на противагу впливу соціальних структур, таких як клас, стать, родина, релігія тощо. В усвідомленні Антуанетти спалення будинку, що її ув'язнив, є актом самозвільнення: «Now at last I know why I was brought here and what I have to do. There must have been a draught for the flame flickered and I thought it was out. But I shielded it with my hand and it burned up again to light me along the dark passage» [4, p. 152].

Отож із перспективи «другої хвилі» феміністичної критики роман Джін Ріс інтерпретувався як твір про те, як патріархат робить жінку «божевільною», і про акт сестринської солідарності, адже Ріс, як авторка, дає своїй героїні голос і можливість звільнення від нав'язаного домінуючим соціальним середовищем статусу.

Суттєве доповнення до такої інтерпретації роману сформувала постколоніальна критика, зокрема в особі Гаятрі Співак. У своєму знаменитому есе «Три жіночі тексти та критика імперіалізму» [6] Співак стверджує, що «друга хвиля», будучи зосередженою на «білому» фемінізмі, прогледіла в романі вельми істотні речі. Головна героїня роману Джін Ріс як біла креолка справді є жертвою англійського патріархату, однак Антуанетта сама представляє колоніальну систему, що пригнічує чорношкірих.

Через такий подвійний статус головної героїні роману вона не може бути однозначно ідентифікована як особистість підпорядкована (субалтерна, у визначенні Г. Співак). У контексті постколоніального дискурсу категорія субалтерності має виняткове значення. Гаятрі Співак осмислює значущість цієї категорії в есеї «Чи може підпорядковане говорити?» [5]. Поставлене у його назві запитання виглядає цілком риторичним. Відповідь дослідниці є однозначно негативною. Співак наголошує, що субалтерном слід називати не просто «пригнічену» (*oppressed*) чи «маргіналізовану» (*marginalized*) особистість. Це суб'єкт, що перебуває на найнижчих щаблях соціальної ієрархії, за межами домінантних структур влади та репрезентації. Для Співак такою є, зокрема, колонізована жінка з корінних народів, яка одночасно пригнічена іноземним імперіалізмом (наприклад, британською владою), локальним патріархатом (своїми ж чоловіками) і навіть «білим» фемінізмом, що намагається «говорити від її імені» та «врятувати» її, але насправді лише вписує її у свої сценарії.

Трагедія Антуанетти полягає в тому, що вона опинилася на фатальному «перехресті»: її зневажають як англійці (за те, що вона «зіпсована», чуттєва креолка), так і звільнені раби (за те, що вона біла рабовласниця). Вона не є ані «справжньою» англійкою, ані «справжньою» чорношкірою. Ідентичність Антуанетти не має легітимного простору, і це її руйнує. Натомість справжнім субалтерном (підпорядкованою фігурою) в романі є не Антуанетта, а Крістофін, чорношкіра служниця, що практикує Obeah, тобто особливий варіант карибської магії. Джін Ріс дає Крістофін цілком незалежний голос. На повну силу він звучить у розмові з «англійським джентльменом», що переростає в пряму конфронтацію. Крістофін говорить йому ту правду, яку він, навіть усвідомлюючи, не бажає прийняти й озвучити. Крістофін викриває «джентльмена», каже, що той одружився заради грошей, що він руйнує Антуанетту: «She is Creole girl, and she have the sun in her. Tell the truth now. She don't come to your house in this place England they tell me about, she don't come to your beautiful house to beg you to marry with her. No, it's you come all the long way to her house-it's you beg her to marry. And she love you and she give you all she have. Now you say you don't love her and you break her up. What you do with her money, eh?» [4, p. 125].

Показово, що цей пасаж міститься у другій частині роману, в якій розповідь переважно ведеться від імені «джентльмена», і той усвідомлює небезпеку, яку для нього містить цей голос: «Her voice was still quiet but with a hiss in it when she said 'money'» [4, p. 125]. Як істинний представник домінуючої влади, «джентльмен» не хоче її «почути». Він не може відповісти на її аргументи, тому вдається до єдиної доступної йому зброї – апелює до колоніального закону. Він погрожує їй, що донесе в поліцію на її небезпечну «відьомську» практику. У цей момент Крістофін, яка мала найпотужніший голос у романі, змушена замовкнути і надалі вона фактично зникає з оповіді.

Джін Ріс блискуче демонструє, як Рочестер створює «божевільну» Антуанетту. Констатувавши цей факт, Співак у своєму аналізі йде далі: вона показує, що навіть у цьому «рятівному» феміністичному тексті справжній субалтерн (Крістофін) не може говорити. Її раціональний голос ігнорується, а потім силою колоніальної влади її примусово змушують мовчати (silencing). Тож Співак демонструє трагічні межі репрезентації: Антуанетта, біла жінка, може говорити (хоч і як «божевільна»), її історію можна розповісти. Історія Крістофін не може бути почута. Крістофін має мудрість і силу, але в фіналі її голос остаточно пригнічується – і білим чоловіком («англійським джентльменом»), і білою жінкою (Антуанеттою, яка не може прийняти її допомогу). Співак висновує, що «сестринство» – ключова ідея «другої хвилі» фемініс-

тичної критики – не є універсальним. Воно руйнується, коли стикається з расою і класом. Водночас дослідниця акцентує, що «безмовність» субалтерна не означає, що підпорядкований не видає ніяких звуків, не захищає себе чи навіть не повстає. Це означає, що коли субалтерн намагається говорити, домінантна система і не бажає, і не здатна його почути. Його «голос» не розпізнається як раціональна мова. Його вчинки (наприклад, ритуальне самогубство, як у випадку з Антуанеттою-Бертою) інтерпретуються не як політичний акт чи висловлювання, а як «дикість», «фанатизм» або «божевілля». Субалтерн затиснутий у подвійній пастці: він не може говорити, і за нього неможливо говорити, адже будь-яка спроба «говорити за» є присвоєнням чужого досвіду, актом епістемологічного насильства.

Аналізуючи романи Ш. Бронте і Дж. Ріс (а також роман Мері Шеллі «Франкештейн» у спільній для цих творів маскулінно-фемінній контроверсі), Г. Співак стверджує, що «Джейн Ейр» – це класичний текст «першої хвилі» літературного фемінізму, де індивідуалістичний фемінізм (самореалізація білої жінки Джейн) стає можливим лише завдяки придушенню та демонізації колоніального субалтерна (Берти). Берта у Бронте позбавлена «плідського», це «монстр». Її треба було «спалити» (буквально), щоб Джейн могла вийти заміж за Рочестера на рівних. Тож, на думку Співак, фемінізм Джейн Ейр побудований на фундаменті імперіалізму. Натомість Джін Ріс дає Берті голос, називає її Антуанеттою й оприявнює механізми того, як патріархат в образі «англійського джентльмена» доводить її до божевілля.

Ще одним вкрай важливим жіночим персонажем у «Широкому Саргасовому морі» є матір Антуанетти-Берти. В романі вона має ім'я Анетт (у «Джейн Ейр» Річард Мейсон називає її також Антуанеттою). Образ матері створює необхідну паралель для розуміння того, що сталося з Антуанеттою-донькою, фактично виступаючи структурним фундаментом роману. На перший погляд, доля Анетт має сенс дзеркальності щодо Антуанетти, однак в останній частині роману в ній більшою мірою проявляється пророцтво. Воно неминуче має збутися, оскільки механізми, що знищили матір, є тими самими, що нищать доньку. Історія матері є свого роду генеральною репетицією фінальної трагедії.

Джін Ріс з самого початку показує, що Антуанетта йде слідами матері, і обидві жінки є жертвами одних і тих самих сил: патріархату, колоніалізму та расової невизначеності. На початку роману Анетт – молода креолка, красива і чуттєва, що особливо яскраво проявляється в тому, як вона танцює: «light as cotton blossom on the something breeze» [4, р. 14]. Після впровадження Акту про звільнення рабів її родина

збідніла, і чорношкіра спільнота стала зневажати її як колишню рабовласницю. Так само і білі англійці (нові колонізатори) дивляться на неї зверхньо, як на «зіпсовану» тропіками. Антуанетта успадковує цю ж позицію. Краса і чуттєвість Аннетт є її єдиним капіталом, який вона використовує, щоб після смерті першого чоловіка вийти заміж за містера Мейсона, нового багатого англійця. Але надто скоро чуттєвість дружини сприймається ним як ознака психічної нестабільності. Антуанетта повторює цей шлях. Її краса і сексуальність приваблюють щойно прибулого на Домініку англійця, але після того як він заволодіває нею, її пристрасть усвідомлюється ним як патологія, інтерпретується як «божевілья» і «розпуста», притаманна її «крові».

Якщо Аннетт виходить заміж за містера Мейсона заради безпеки та відновлення статусу, то Антуанетту фактично продають новому англійцеві. З листа, який той пише батькові в Англію, читач дізнається про 30 000 фунтів стерлінгів, які він отримує внаслідок угоди зі зведеним братом Антуанетти Річардом [4, р.49]. В обох випадках англійські чоловіки беруть жінок, яких вони не розуміють і яких зневажають, заради грошей. Аннетт розуміє небезпеку, що наростає з боку колишніх рабів. Вона благає містера Мейсона покинути Кулібрі, але той відмахується від неї, вважаючи її страхи перебільшеними: «You imagine enmity which doesn't exist. Always one extreme or the other...» [4, р. 16]. Врешті-решт їхній будинок підпалюють, у пожежі гине син Анетт П'єр, а з нею стається важкий психічний злам.

Антуанетта, подібно до матері, відчуває небезпеку і поступе відчуження чоловіка. Вона благає його про любов і розуміння, намагається пояснити йому культуру, до якої належить. Він відмахується, називаючи її «божевільною», «істеричною», стверджуючи, що вона така сама, як і її матір. Тож «божевілья» Аннетт використовують як зброю проти Антуанетти. Її чоловік шукає виправдання своєму жахливому поведженню (і своїй огиді до її сексуальності). Лист від Данієля Косвея (який стверджує, що божевілья властиве усім представникам родини матері Антуанетти: «There is madness in that family» [4, р. 71]) дає йому таке виправдання. Для англійця «божевілья» Аннетт – це не наслідок травми, пожежі та патріархального гніту, а біологічна, спадкова риса. Якщо Антуанетта «спадково божевільна», то він не винен у тому, що доводить її до божевілья. Він одружилася з «хворою» жінкою, і тому просто є «жертвою». Суттєво, що саме так позиціонує себе містер Рочестер у романі Ш. Бронте. У романі ж Ріс, називаючи Антуанетту «Бертою», він остаточно стирає її ідентичність і завершує «пророцтво». Він перетворює її на копію матері – жінку, замкнену (буквально і символічно) і марковану як «божевільна» чоловіком, який її не розуміє.

Таким чином, Аннетт — це привид майбутнього Антуанетти. Її історія показує, що в колоніально-патріархальній системі будь-яка жінка, що не вписується у вузькі рамки «покірної англійської леді», буде неминуче знищена, а її опір буде названо «божевіллям».

Фінальні епізоди роману Ріс (сни, спогади і видіння Антуанетти) слугують доказом того, вона водночас повторює і перевершує долю її матері, перетворюючи пасивну віктимізацію на акт свідомої, хоч і трагічної, агентності. На поверхні тексту мотиви вогню у потоці свідомості Антуанетти виглядають як очевидна паралель до центральної події першої частини роману. Однак якщо життя і розум матері були знищені вогнем у Кулібрі і цей вогонь був зовнішнім, актом насильства проти неї (з боку розлюченого натовпу), то в історії Антуанетти вогонь стає «помстою» і «звільненням». У романі «Джейн Ейр» для Рочестера і читачів твору пожежа, влаштована Бертою, є доказом спадкового божевілля. Натомість у Джін Ріс стверджується кардинально інша ідея: Антуанетта перетворюється з жертви вогню на його володарку. Антуанетта знищує не свій світ, а свою в'язницю. Вогонь не робить її божевільною; навпаки, це акт остаточної ясності. У романі детально описується її сон, який є не маячнею, а прозрінням. Вона бачить усе своє життя, що веде до цього моменту. Вона бачить шлях, яким має пройти (зі свічкою), і вповні розуміє, що вона має зробити. Вогонь у фіналі роману виростає до символу тієї пристрасної, «тропічної» батьківщини, якої її чоловік так боявся і намагався загасити. Відповідно Торнфілд, що завжди був для Антуанетти холодним, сірим і чужим, сприймається як символ усієї імперії. Фінальний акт стрибка-падіння, хоч і залишається за межами тексту роману Ріс, але є «відкритим» для читача завдяки роману Ш. Бронте і не може сприйматися як акт божевільного самогубства. Це акт повернення додому, втеча з холодної Англії назад, до тепла своєї батьківщини. Вона не тільки не повторила долю матері, але взяла її трагедію і надала їй сенсу.

Таким чином, у романі «Широкое Саргасово море» Джін Ріс створила один із перших взірців постколоніального феміністичного дискурсу у новітній літературі. У романі за допомогою інтертекстуального діалогу з класичною традицією (роман Ш. Бронте «Джейн Ейр») деконструються ідеї «культурного і гендерного колоніалізму», переосмислюються стосунки колонізатора і колонізованого, здійснюється спроба реабілітації та повернення «голосу замовчуваної жінки». Водночас Джін Ріс виходить за межі основного постулату другої хвилі феміністичної критики: хоча Антуанетта самим фактом своєї нарації реабілітує «жіночий голос» у літературі, справжнім субалтерном у романі є

чорношкіра служниця Крістофін, образ якої оприявнює трагічну без-
мовність колонізованого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brontë C. *Jane Eyre*. London : Penguin Books, 1994. 447 p.
2. Butler J. *Gender Trouble : Feminism and the Subversion of Identity*. Taylor & Francis e-Library, 2002. xxxiii, 272 p.
3. Gilbert S., Gubar S. *Madwoman in the Attic : The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. Second Edition. Yale University Press, 2000. 719 p.
4. Rhys J. *Wide Sargasso Sea*. London : Penguin Books, 2011. 152 p.
5. Spivak G.C. Can the Subaltern Speak? *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory : a Reader* / Patrick Williams & Laura Chrisman, eds. Columbia University Press : New York, 1994. P. 66–111.
6. Spivak G.C.. Three Women's Texts and a Critique of Imperialism. *Critical Inquiry*. 1985. Issue 12. No. 1. P. 243–261.

REFERENCES

1. Brontë, C. (1994), *Jane Eyre*, Penguin Books, London, 447 p. (in English).
2. Butler, J. (2002), *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Taylor & Francis e-Library, xxxiii, 272 p. (in English).
3. Gilbert, S. and Gubar, S. (2000), *Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*, Second Edition, Yale University Press, 719 p. (in English).
4. Rhys, J. (2011), *Wide Sargasso Sea*, Penguin Books, London, 152 p. (in English).
5. Spivak, G.C. (1994), “Can the Subaltern Speak?”, *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: a Reader*, Patrick Williams & Laura Chrisman (Eds.), Columbia University Press, New York, 1994. P. 66-111. (in English).
6. Spivak, G.C. (1985), “Three Women's Texts and a Critique of Imperialism”, *Critical Inquiry*, Issue 12, No. 1, pp. 243-261. (in English).

Стаття надійшла до редакції 4.11.2025 р.

Стаття прийнята до друку 28.11.2025 р.

«ДИСТАНЦІЙНА» ЕКЗИСТЕНЦІЯ В РОМАНІ РОБЕРТА М. ЗОННТАГА «СКАНЕРИ»

Світлана Криворучко
orcid.org/0000-0002-1123-9258

Доктор філологічних наук, професор,
Кафедра теорії і практики англійської мови та зарубіжної літератури
імені професора Михайла Гетманця,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди (УКРАЇНА),
61000, Харків, вул. Алчевських, 29,
Міжнародний запрошений дослідник I,
Кафедра славістики,
UNICENTRO – Universidade Estadual do Centro-Oeste
Ipatí, Парана (БРАЗИЛІЯ),
e-mail: serka7@ukr.net

UDC: 82.09(430)

РЕФЕРАТ

Роман сучасного німецького письменника Роберта М. Зоннтага (псевдонім автора Мартіна Шойбле, нар. 1978) «Сканери» (2013) розкриває сутність дистанційного спілкування. Специфічні відчуття героя підводять його до відкриття власної екзистенції – опір системі, вибір «живого» спілкування й кохання до реальної (не віртуальної / віддаленої) жінки, прагнення зберегти «книгу» як інструмент передачі досвіду попередніх поколінь нащадкам. Конфлікт роману Роберт М. Зоннтаг зводиться до зіткнення в мисленні головного героя екзистенції та трансцендентності, коли Сканер відмовляється «вписуватись» у систему й «вибирає» автономію від ілюзії загальноприйнятого в творі добробуту / успіху, автентичність суголосно цінностям мистецтва й авторства як феномену здобутків людини (у протизв'язі технологічним нівелюванням індивідуальності), свободу приймати власні рішення.

Ключові слова: Роберт М. Зоннтаг, техніцизм, конфлікт, ідеї, соціальні інституції, гуманізм, екзистенція, дистант.

ABSTRACT

Svitlana Kryvoruchko. «Distant» existence in the Robert M. Sonntag's novel «Scanners».

Aim. The novel by the contemporary German writer Robert M. Sonntag (pseudonym of the author Martin Schäuble, born in 1978) «Scanners» (2013) reveals the essence of remote communication. The specific feelings of the hero lead him to discover his own existence – resistance to the system, the choice of «live» communication and love for a real (not virtual / remote) woman, the desire to preserve the «book» as a tool for transmitting the experience of previous generations to descendants. The conflict of the novel by Robert M. Sonntag boils down to a clash in the thinking of the main character between existence and transcendence, when Scanner refuses to «fit» into the system and «chooses» autonomy from the illusion of well-being/success generally accepted in the work, authenticity in harmony with the values of art and authorship as a phenomenon of human achievements (as opposed to the technological leveling of individuality),

and the freedom to make one's own decisions.

Key words: Robert M. Sonntag, technicism, conflict, ideas, social institutions, humanism, existence, distance.

Процесуальність екзистенції людини ХХІ ст. віддзеркалюється в сучасних художніх творах і упроваджується через специфічні відчуття головного героя. Відмінною ознакою ХХІ ст. стає «дистанційність», яка наповнює новими сенсами нашу буденність. У літературі ця «дистанційність» представлена в художніх образах, які входять у вічні антропологічні вектори, відсилають до онтологічно первісних актів (кохання) й, якоюсь мірою, мистецтва, що роблять осмисленим світосприйняття людини. Ціннісні орієнтири відображують суб'єктивні сприйняття індивіда, який вимушений здійснювати комунікацію на рівні різних соціальних інституцій: освіта, економіка, мистецтво, медицина, юриспруденція, релігія, дозволя. Ціннісні орієнтири індивіда формуються під впливом реального повсякдення і метафізичного енергетичного простору, в які поглинута сучасна людина ХХІ ст. Цінності змінюються в історичній еволюції. У художній літературі віддзеркалюються ціннісні орієнтири на рівні ідей, конфліктів, проблем у персонажах, а соціальні інституції впливають на формування картини світу художнього твору, в який цей герой вписаний. Література ХХІ ст. має критичну спрямованість, тут герой перебуває у конфлікті з соціальними системами. Письменники використовують цей прийом для того, щоб пізнати сучасність, та передати власну версію читачеві. Феномен «книги» є перетином метафізичних пластів: індивіда (автора, читача) та соціальних систем (освіти, мистецтва, дозволя).

Феномен «книги» формується разом із утворенням системи письма, та бере своє джерело ще в цивілізації Давнього Єгипту. У діахронії змінюється форма «книги»: листя рослин, кора дерев, полотно, шовк, глиняні таблички, шкіра, папірус, воскові таблички, пергамент, шкіряні книги, паперові книги, електронні книги. Зміна форми «книги» не впливає на незмінність її призначення у діахронії – нести знання, інформацію, передавати досвід від одного покоління до іншого, бути знаком освіти та просвітництва. У синхронії поч. ХХІ ст. ми знаходимось у переході форм книги: від паперової до електронної версії. Інтелектуальна значущість «книги» не змінюється від її форми.

Сучасний німецький письменник Роберт М. Зоннтаг (псевдонім автора Мартіна Шойбле, нар. 1978) у романі «Сканери» (2013) феномен «книги» робить знаком людських цінностей.

У процесі дослідження доречно залучити культурно-історичний і рецептивно-естетичний методи, психологічний підхід. Культурно-історичний метод дозволить усвідомити світові загальні історичні та ні-

мецькі національні закономірності дистанційного життя людини ХХ ст. Це допоможе зрозуміти суть сучасної технологічно-інформативної системи, за принципами якої функціонує світ (герої, обставини, оточення). Принцип історизму дозволить простежити феномен книги в діахронії. Психологічний підхід сприяє з'ясуванню багатозначності смислів у висловлюваннях героїв, що розкриють ідеї краси, кохання, відповідальності, вічних цінностей. Це оприявнить мотиви вчинків і дій героя, що спрямовані проти існування системи.

Рецептивно-естетичний метод прояснить сприйняття твору у свідомості читача, що у перспективі відкриті нові вектори та ідеї, які, може, письменник і не прагнув висловлювати, але висловив. Це допоможе краще зрозуміти віртуальний і провокативний сенс твору. При застосуванні цих методів важливо дотримуватись принципу історизму, типологізму, цілісності. Це допоможе здійснити сюжетний, проблемний та системний аналіз, де увага буде приділятися ідеям, конфліктам, проблемам, які письменник хотів донести до читача.

Для цього доречно звернути увагу на аналіз включення ілюстративного матеріалу у твір, як це зробили бразильські дослідниці Р. Чеко-скі й П.Е. Рібейро [1]. Важливим є осмислення еротизації смерті, яке здійснив український дослідник Ф. Штейнбук [9]. Архетипність мислення, яка властива сучасним письменникам, дозволить виокремити перетини літературного й кінематографічного в поезиці творів, яку запропонували науковці Я. Голобородько й С. Криворучко у ході аналізу творчості французького лауреата Нобелівської премії Патріка Модіано [3]. Аналіз тропів, що несуть підтекстуальні смисли, сприяє усвідомленню емоційного пафосу роману [4; 6; 5; 7]. Важливим стає усвідомлення етичних координат, матрицю якого пропонує дослідниця Т. Потніцева [8].

У картині світу «Сканерів» Роберт М. Зоннтаг зображує перехід від паперової книги до її електронної версії. Однак у центрі уваги письменника є людина ХХІ ст. – її ціннісні ідеали, орієнтири, на які впливають варіанти сучасних соціальних інститутів: робота, освіта, родина, дружба, кохання. У романі зображено різні соціальні прошарки, дистанційні способи комунікації між закоханими, порушено проблеми батьків / дітей, письменника / читача, начальника / підлеглого. Комфортабельна побутова система сучасності у романі призначена знищити гуманістичні цінності, інституцію письменництва (читача / автора), систему освіти, особистісне спілкування та людину як індивіда взагалі, зробивши її рабом сучасних технологій, якому заборонено мати і відчувати щось природне.

Топоси картини світу «Сканерів» розподіляються на зони: А, В, С. Зона А – найкомфортабельніша, заснована на побутовості найсучасніших технологій, які полегшують життя індивіда. Зона С – це зображення правдоподібного матеріального рівня, який сьогодні маємо ми, однак у романі вона представлена як неефективна, застаріла, в якій індивід мусить страждати. Герой перебуває в зоні А. Він має найсучаснішу роботу – сканер, який мусить перевести всю літературу із паперової форми в електронну. Він виконує велику місію – змінює світ на краще, робить інформацію доступною для всіх. Провідною тезою сьогодення роману є – безкоштовні знання. Безкоштовні знання скасовують соціальні інституції: школи, університети, письменництво, видавництво. Школи й університети не потрібні тому, що можна вчитися самостійно та безкоштовно, отже професія вчителя та професора стає непотрібною, оскільки знищується учень і студент, який тепер самостійно оволодіває знаннями. Також робляться непотрібними письменники й видавці, тому що їхню роботу ніхто не буде оплачувати, оскільки цивілізація вже випрацювала великий обсяг літератури, яку можна читати, однак, її вже ніхто не читає, оскільки зі зникненням сучасного письменника припиняє своє існування сучасний читач, тому що і давня і сучасна література без учителя та професора, яких немає, йому незрозуміла.

Р.М. Зоннтаг винаходить дійсність – картину світу – у творі «Сканери», яка представляється як досконале майбутнє, де немає перенаселення (право мати дитину дає фінансова спроможність, яку потрібно довести, та здорові гени, що перевіряється спеціальними службами). Якщо у родині не достатньо коштів та погане здоров'я, вона позбавляється права мати дітей. Таким чином контролюється процес дітонародження. Діти є символом майбутнього, отже з перших сторінок роману автор іронічно доводить до читача, що світ майбутнього – безперспективний, оскільки самому майбутньому (дитині) в ньому немає місця, оскільки дитина (майбутнє) заважає життю сьогодення – героям.

Для позначення образу сучасного світу письменник вводить метафору – «лисіна» героїв: давність, досвіт, мудрість, досконалість, чистота: «Я був лисий, Джордж також... Незалежно від віку. Байдуже, жінка чи чоловік. Це був чистий, поголений світ. Він був лисий. Лисий і досконалий» [10, с. 10]. Герой цього сучасного світу визначається за фахом: він сканер. Ціннісні орієнтири віддзеркалені в його покликанні, або навіть великій місії, позбавити світ паперових застарілих книжок, осучаснити його відповідно технічним стандартам: «... звільнити лисий світ від паперу» [10, с. 11]. Перевести все в цифру. Під гаслом: «Знання з усього світу для всіх! У будь-який час! Безкоштовно!» [10, с. 11].

Навчання у спеціальних соціальних інституціях коштує дорого: «Своє навчання спеціальності „Традиційні знання” я був змушений перервати. Плата за навчання була зависокою. Я не міг собі більше дозволити лекції по мобрілю. А відвідувати фахові заняття в університеті й поготів. Навіть за місця в останньому ряді ціни були непристойно високі... стара мегавикладачка не могла мені допомогти...» [10, с. 12]. Герой не може отримати освіти, оскільки соціальна система майбутнього не дає йому цього шансу. Натомість система пропонує дистанційне навчання: «Швидкий курс: всього за чотири тижні – і Ви різнофаховий викладач (ліцензія В-зони)» [10, с. 13]. Автор зображує ситуацію, коли у спільноті не залишилось кваліфікованих професорів, яких система знищила, щоб вони не здатні були виховати освічене інтелектуальне майбутнє покоління. Ціннісними орієнтирами майбутньої технічно-обладнаної соціальної системи є створення спільноти, яка не читає, не аналізує, не думає, тому що неосвічених людей легко схилити перед забаганками можновладців. Герой залишається без освіти, яка йому не потрібна для того щоб працювати: знищувати книжки – здобутки та досвід попередніх епох і цивілізацій. Університети закриті. Вони не потрібні. Спільноті не потрібні розумні люди, оскільки ними не можна маніпулювати, розвиває думку письменник. Не варто, іронічно втілює ідею письменник, коли розкриває суть характеру та професії героя, витратити гроші на освіту. Невпорядковану інформацію у файловому окремому варіанті у відкритому вигляді без системи потрібно представити всім. Нехай освіта буде безкоштовна.

Ідея Р.М. Зоннтага аксиоматична – знання знаходяться в книзі. Щоб приховати знання від людей, потрібно знищити книгу. Окрім книги слід прибрати всіх, хто до неї причетний – студентів, професорів, письменників, читачів. Завдяки професіоналам сканерам, які начебто хочуть допустити до інформації всіх бажаючих, коли переводять «надбання поколінь» в цифрові носії, насправді, ці знання закриваються назавжди: зникають професори, читачі, письменники, видавці – всі, хто здатен запропонувати людству інтелектуальну власність. Змість цих знань спільноті пропонується сурогат різних рівнів: їжа, стосунки, шлюб, дружба, природа, життя. Все це теж має вигляд штучного, віртуального.

Письменник іронізує над спілкуванням молоді в Інтернеті: «Я непокоївся. Почав розшукувати родичів на її Ultranez-профіль. У неї в списку було лише п'ятсот друзів (у мене – вісім тисяч п'ятсот) і жодного найкращого друга з преміум-статусом (у мене шістьсот п'ятдесят)» [10, с. 14]. Тут наводиться абсолютне спотворення феномену дружби. Цицерон у трактаті «Про дружбу» [2] у I ст. до н. е., який побудовано як діалог між Гасм Лелієм, Фаннієм і Сцеволлою, впроваджує серед засад

дружби доброчесність, схильність до кохання, духовну спорідненість, здатність здійснювати морально-прекрасні вчинки, вміння цінувати («іншого»), бачити в ньому своє друге «я», помічника в гідних справах. Герой Зоннтаг у ХХІ ст. н. е. говорить: друг, щоб бути найкращим, мусить мати преміум-статус, яких у нього 650. Отже у людини ХХІ ст. друзі мають вигляд фото в інтернеті, їхня кількість – 8 500, серед них найкращих – 650. Наводячи ці цифри, письменник привертає увагу, що у сучасному світі зникло існування дружби взагалі, яке підмінилося із щирості відчуттів на віртуальні «лайки».

Стосунки у шлюбі зображуються через батьків героя, які байдуже ставляться до свого сина, до своїх батьків, одне до одного. Будь-яке спілкування у романі відбувається у віртуальній площині: ділові зустрічі, ділова кава, побачення з коханими. Матір героя – бізнеследі – працює на кухні у своїй квартирі, через що кухня – як місце приготування їжі або вживання їжі – втрачає своє значення. Важливо, що сучасна людина ХХІ ст. більше не готує, вона купує засоби та рідину навіть не із харчів (це дуже дорого, так само як і навчання), а з хімічною імітацією запаху та смаку. Сюжетний вузол із кухнею віддзеркалює зміни у німецькій ментальності, відповідно якій жінці відводиться 4 К – «Kinder, Küche, Kirche, Kleider» (діти, кухня, церква, наряди). Письменник іронічно демонструє, що кухня жінки як її територія (німецька традиція) перетворилася тепер на її кабінет. Сучасна німкеня не готує, не піклується про дітей. Коли батько героя хоче увійти на кухню, син його застерігає: «– На твоєму місті я б туди не йшов!... Сам щойно хотів поїсти. Але в мамі там зустріч. – За кухонним столом? – Домовлена зустріч за кавою. – По мобрілю? – Так, по мобрілю. – Нічого. Тоді я прослизну повз камеру. Він зайшов, і вони, як завжди почали сваритися (вони поводитися так постійно при своїх нечастих зустрічах)» [10, с. 26–27].

Людина ХХІ ст. весь час змушена знаходитись перед камерою спостереження (у романі – «мобрілю» [10, с. 27]). У неї немає права залишитись наодинці з собою, чи зі своїм чоловіком. Весь час ведеться запис життя, який потім викладається в інтернет, а через мить його всі обговорюють, і пишуть свої коментарі. Людина втратила особисте життя, не зважаючи на те, що в реальності вона нікого не бачить (реальне спілкування коштує дорого).

У романі зображені стосунки закоханих на відстані, з іронією описується романтична прогулянка. Доречно підкреслити, що іронія формується між рядків на комунікативному емоційному рівні письменник / читач. У творі немає психологічних коментарів ані від героїв, ані від автора. Натомість наведено вражаючі деталі у спілкуванні, із яких читач

виявляє ідеї автора. Колега і друг Зоннтага Джордж спікується з дівчиною Меллі. Ці стосунки автор розкриває у ключі досконалого технічно-обладнаного світу майбутнього: «– Тоді я зустрінуся з Меллі. Вона хоче побачитися. – Що плануєте робити? – Погуляємо в парку. Звучало романтично, однак насправді це виглядало так: Джордж прогулювався зі своїм мобрілем повз штучні дерева. Меллі спостерігала за цією картиною з іншого міста, на віддалі кілька тисяч кілометрів... Вони познайомились через Ultranzet. Агенція знайомств „твій ідеальний партнер” установила відповідність їхніх профілів як 95,2 відсотків. Перевірка на фінанси та ген-придатність пройшла успішно. Та через таку велику відстань не вистачило 4,8 відсотків до ста. Меллі вивчала інфотех, тому вже ідеально підходила для Джорджа. Вони ще ніколи не бачилися насправді, але для Ultranzet-стосунків це було цілком нормально» (10, с. 38). Мета письменника попередити читача, в яку пастку він прямує, коли погоджується на полегшення свого життя за допомогою електронних систем.

Цим сюжетним вузлом Р.М. Зоннтаг розкриває спотворення феномену традиційного кохання. Пошук чоловіка і жінки здійснюється не особисто, а за допомогою комп'ютерних систем, які орієнтуються на професію, заробітну платню та медичну картку. Кохання як поштовх одне до одного, як відчуття, смак і аромат не може існувати в ідеальній технічно-обладнаній системі майбутнього. Принаймні в успішних людей, які живуть в зоні А. Дійсне людське кохання як почуття залишається для соціально-неспроможних невдах, які живуть в зоні С. Це невдахи ще хочуть читати книжки, думати, спілкуватись з живими людьми і кохати.

Цей світ технічно-новітнього майбутнього письменник створює для того, щоб показати – жити в ньому неможливо. Є герої, які протестують проти цієї системи. Міцним сюжетним вузлом є зображення суїциду через звільнення. Самогубство вводиться ретроспективно, герой згадує про смерть колеги свого батька, яка залишилась у його свідомості. Письменник зображує важливість роботи для людини, яка стає сенсом її існування. Важливість роботи пояснюється залежністю людини від побутового комфорту та соціальних і матеріальних стандартів: «Робота була для нього всім. Нема роботи – нема А зони» [10, с. 23]. Викриваючи безжалісність системи автор робить наголос на віковій дискримінації, під яку попадають всі з часом: «Керівник відділу звільнив Майка без попереджень... Звільнено через вік» [10, с. 23]. Цим кроком Р.М. Зоннтаг демонструє байдужість функціонера, який прагне старанно виконувати завдання керівництва. Загальнолюдські цінності, гуманність перебувають поза межами працюючих закладів.

Однак герой, який намагається проаналізувати ситуацію, співчуває звільненому, оскільки на його місці може опинитись кожен: «Хто не був застрахований і не мав заощаджень, той переїжджав до своїх дітей. У кого дітей не було, або ще гірше – в кого були маленькі діти, той не мав що більше робити в А-зоні. Такі опинялися в С-зоні... У Майка не було ні страхування, ані грошей. Ні дітей, ані бажання перебазуватися у приміські поселення С-зони» [10, с. 23]. Діти є символом майбутнього. Коли письменник підкреслює – «ще гірше – ...маленькі діти», то дає зрозуміти, що людина, яка має перспективу майбутнього (дитину), знаходиться в гіршому стані ніж бездітні, оскільки вони гармонійніше вписуються в систему, яка позбавлена цього майбутнього, воно в ній не передбачено.

Звільнений намагається протестувати проти системи: скоює самогубство, в якому звинувачує свого начальника: «...Майк ліг не магнітну рейку, активізувавши свій мобіль... Його начальник вийшов на мобіль-зв'язок. Він чув голос Майка. І бачив те, що бачив Майк. У цей момент перед його очима була широка магнітна рейка і метропланер, що мчав на божевільній швидкості. – Винні ви... Керівник відділу Майка того ж дня поплатився роботою» [10, с. 24–25]. Система антигуманна. Підміняються ціннісні орієнтири. Виявляється суть речей: не робота заради життя, а життя заради роботи. Зображено рабську свідомість персонажа, який відмовляється від найціннішого – життя, тому що він втратив штучно сформований системою ідеал – роботу. Робота стає сенсом існування. Однак в системі «робота» приречені всі: керівника, який гарно виконав свої обов'язки – звільнив – звільнюють, тому що він не передбачив смерть, яка стала розтиражованою. Так у системі виглядає спотворена справедливість. Якщо цей звільнений керівник у свою чергу скоїть самогубство, його начальника теж звільнять. Виникає замкнене коло.

Смерть залишається винятковою подією у картині світу роману, на яку емоційно реагують всі. Батько героя плаче через втрату друга, Зоннтаг не розуміє суті цього протесту, оскільки в його свідомості, яка ще не остаточно спотворена, найціннішим залишається життя, стосунки, яких він не має, однак про які мріє.

Як може вижити герой / людина у соціальній системі майбутнього, в якій знищено загальнолюдські цінності : кохання, спілкування, діти як символ майбутнього, книги як носій досвіду попередніх поколінь, освіта, письменництво, читання, гроші готівкою які не можна відстежити. Порятунком для спільноти, в якій забрали загальнолюдські ціннісні орієнтири, є наркотики. Завдяки вживанню наркотиків будь-хто може вигадати собі свій внутрішній світ, а якщо немає навіть такої

здібності, можна не помічати реальність, постійно перебуваючи у стані напівсну. У романі наркотики мають форму пігулок і називаються надор: «Надор убиває ваш апетит до життя» [10, с. 55].

Провідною ідеєю роману є висловлення Р.М. Зоннтага про те, що за знищенням книжок стоїть прагнення розповсюдження наркотиків. З одного боку, цей бізнес дає системі швидкий і високий прибуток, з іншого, з часом призводить до деградації та вимирання людини як біологічного виду. Письменник попереджає читача, що наркотик вбиває, коли зображує дію цієї хімічної речовини на поведінку героїв та їхні емоції й відчуття. Герой Зоннтаг проти наркотиків, у ході роману він усвідомлює, що книги потрібні, що знищення книг – це злочин перед майбутніми поколіннями і сучасниками. Сучасний світ зображено як загальну рекламу наркотиків у соціальній спільноті, яку позбавили права і можливості читати. На відміну від усього (їжа, освіта, книги) наркотики коштують дешево. Їх може дозволити собі кожний.

Герой Зоннтаг протестує проти системи: обирає книгу, щастя, письменництво, їжу, реальне спілкування з живими людьми без наркотиків.

Висновки

Сучасний німецький письменник Роберт М. Зоннтаг задовго до COVID-19 2020 року передбачив недоліки дистанційного спілкування в романі «Сканери», який було оприлюднено в 2013 році. Український читач «доторкнувся» до «винахідництва» картини світу в романі в 2018 році, й відчув читачький «шок» і страх, оскільки події в творі здавались неправдоподібними й далекими в перспективі. А потім у 2020 році весь цивілізований світ «замкнули» дома «на ключ» і навчили «дистанційно» «жити». Для України в процесі війни «дистанційний» варіант є порятунком, особливо в прикордонних зонах, і шансом зберегти освіту. Однак Роберт М. Зоннтаг у романі «Сканери» привертає увагу як раз до знищення освіти в процесі дистанційного існування.

Дистанційна екзистенція розкриває хвилювання та самотлумачення головних героїв, породжує раціональну діяльність як своєрідний рефлекс, що формує індивідуальний світогляд, який ніколи не збігається з об'єктивною думкою. Конфлікт творів письменники зводять до зіткнення в мисленні головного героя екзистенції та трансцендентності, оскільки трансцендентність передбачає спільність усього існуючого, а екзистенція підводить до автономії, автентичності, свободи.

Сучасна людина поч. ХХІ ст. стикається із розвитком технологій, які полегшують її життя. До цих технічних винаходів належать мобільні телефони, Інтернет мережа, електронні носії інформації, комп'ютери. Ці технічні досягнення впливають на засоби комунікації: дуже популярним стає дистанційне спілкування, яке дозволяє долати великі гео-

графічні відстані. Дистанційне спілкування впливає на зміни в системах менеджменту, освіти. Поступово дистанційне спілкування витісняє реальне, яке є дуже «дорогим» (приміщення, опалення, енергетичне освітлення, дорога та транспортні кошти, час на дорогу, одяг, косметика, парфуми). У процесі дистанційного спілкування людина перебуває перед камерою спостереження, яка фіксує всі дії та слова, по-перше; по-друге, матеріально вона стає ізольованою, відповідно – самотньою, оскільки співрозмовник є «картинкою на моніторі комп'ютера», що втратила свою тілесність та аромат.

Реальність, у якій живе людина ХХІ ст., змінюється. Як ця змінена реальність впливає на людину, її характер, відчуття, стосунки; чи змінюється сутність людини ХХІ ст.? Ці процеси намагається осмислити німецький письменник Роберт М. Зоннтаг у романі «Сканери». Він зображує змінену технічну реальність у картині світу роману, порушує проблеми співвідношення індивіда та системи, батьків та дітей, чоловіка та жінки, друзів, колег, та намагається попередити, що за комфортом і так званім «полегшенням» стоїть небезпечність, яка чекає людину у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chicoski R., Ribeiro P.E. The Representation of Death through Illustration in Children's Literature. *Astraea*. 2025. Vol. 6. No. 1. P. 11–33. DOI: <https://doi.org/10.34142/astreaa.2025.6.1.01>
2. Cicero. *On Friendship*. 2019. URL: <https://books.apple.com/nz/book/treatises-on-friendship-and-old-age-and-selected-letters/id378245623?ign-gact=1>
3. Goloborodko Ia., Kryvoruchko S. Cinematographic thinking of Patrick Modiano. (About the 2014 Nobel Prize Laureate). *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. Літературознавство*. Харків, 2025. Т. 2. № 106. С. 231–268. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2025.2.106.09>
4. Kryvoruchko S. Arquétipo da bruxa: poetica Ucrainiana de Lydmyla Horova «dnimigo». *Seminário de Ensino, Pesquisa e Extensão em Letras – Sepel*. Universidade Estadual do Centro-Oeste (77.902.914/0001-72) Universitário de Irati, 2025. P. 1–14. URL: https://evento.unicentro.br/anais/sepelhttps://evento.unicentro.br/files/Submissaoarquivos/car_submissao/28_10_2024_car_submissao_1619159743.pdf
5. Kryvoruchko S. (2025). Reflections on the Archetype of Home in the Feature Film «Homeward». *Balkanistic Worlds*. 2025. Vol. 1. Issue 2. P. 150–168. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15619505>
6. Криворучко С. Феномен жіночої дружби в новелі Еліс Манро «Дитяча гра». *Bibliotekarz Podlaski*. 2025. Т. 67. № 2. С. 337–347. URL: <https://bibliotekarzpodlaski.pl/index.php/bp/article/view/1054/1040> doi.org/10.36770/bp.1054
7. Kryvoruchko S. The Value of the «Books» (Robert M. Sonntags novel «Scanners»). *Bibliotekarz Zpodlaski*. 2024. Vol. 65. No. 4. P. 383–398. DOI: <https://doi.org/10.36770/bp.984>
8. Potnitseva T. (2025). Ethical Coordinates in Creating the image of an Artist (D. Lodge – H. Wells). *Astraea*. 2025. Vol. 6. No. 1. P. 91–108. DOI: <https://doi.org/10.34142/astreaa.2025.6.1.04>
9. Штейнбук Ф. Еротизація дискурсу смерті у романі Олесья Ульяненка Софія. *Bibliotekarz Podlaski*, 2020. Vol. 49. Issue 4. P. 241–256 (<https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85151027554&origin=resultlist>).
10. Зоннтаг Р.М. Сканери: роман / пер. з нім. Люби-Параскевії Стринадюк. Брустурів : Дискурсус, 2018.192 с.

REFERENCES

1. Chicoski, R. and Ribeiro, P.E. (2025), "The Representation of Death through Illustration in Children's Literature", *Astraea*, Vol. 6, No. 1, pp. 11-33. doi: <https://doi.org/10.34142/astreaa.2025.6.1.01> (in English).
2. Cicero. (2019), *On Friendship*. 2019, available at: <https://books.apple.com/nz/book/treatises-on-friendship-and-old-age-and-selected-letters/id378245623?ign-gact=1> (in English).
3. Goloborodko, I.Y., Kryvoruchko, S.K. (2025), "Cinematographic thinking of Patrick Modiano. (About the 2014 Nobel Prize Laureate)", *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S.Skovorody. Literaturoznavstvo*, Vol. 2, No. 106, pp. 231-268. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2025.2.106.09>
http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/issue/view/issue/378/pdf_11 (in English).
4. Kryvoruchko, S. (2025), "Archetype of the witch: Ukrainian poetry by Lydmyla Horova 'Enemy'" ["Arquétipo da bruxa: poetica Ucrainiana de Lydmyla Horova 'Inimigo'"], *Seminário de Ensino, Pesquisa e Extensão em Letras – Sepel*, Universidade Estadual do Centro-Oeste (77.902.914/0001-72) Universitário de Irati. pp. 1-14.
https://evento.unicentro.br/anais/sepelhttps://evento.unicentro.br/files/Submissaoarquivos/car_submissao/28_10_2024_car_submissao_1619159743.pdf (in Portuguese).
5. Kryvoruchko, S. (2025), "Reflections on the Archetype of Home in the Feature Film 'Homeward'", *Balkanistic Worlds*, Vol. 1, Issue 2, pp. 150-168. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15619505>
<https://balkanistica.com/> (in English).
6. Kryvoruchko, S. (2025), "The phenomenon of female friendship in Alice Munro's novel 'The Child's Play'" ["Fenomen zhinochoi druzhby v noveli Elis Manro 'Dytiacha hra'"], *Bibliotekarz Podlaski*, Vol. 67, No. 2, pp. 337-347, available at: <https://bibliotekarzpodlaski.pl/index.php/bp/article/view/1054/1040>
doi.org/10.36770/bp.1054 (in Ukrainian).
7. Kryvoruchko S. (2024), "The Value of the 'Books' (Robert M. Sonntag's novel 'Scanners'", *Bibliotekar Zpodlaski*, Vol. 65, No. 4, pp. 383-398.
<https://doi.org/10.36770/bp.984https://bibliotekarzpodlaski.pl/index.php/bp/article/view/984> (in English).
8. Potmitseva, T. (2025), "Ethical Coordinates in Creating the image of an Artist (D. Lodge – H. Wells)", *Astraea*, Vol. 6, No. 1, pp. 91-108, DOI: <https://doi.org/10.34142/astreaa.2025.6.1.04> (in English).
9. Shteinbuk, F. (2020), "Erotisation of the discourse of death in the novel 'Sofia' by Oles' Ulianenکو", *Bibliotekarz Podlaski*, 2020, Vol. 49, Issue 4, p. 241-256, available at: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85151027554&origin=resultlist> (in Ukrainian).
10. Sonntag, R.M. (2018), *Scanners*, translated from German by Strynadiuk, L.-P. [*Skanyer*, pereklad z nimetskoi Liuby-Paraskevii Strynadiuk/], Dyskursus, Brusturiv, 192 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 4.11.2025 р.

Стаття прийнята до друку 28.11.2025 р.

МЕТОД ПОВІЛЬНОГО ПРОЧИТАННЯ В АНАЛІЗІ НОВЕЛИ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА «НОВИНА»

Степан Хороб
orcid.org/0000-0002-7791-9643

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри,
Кафедра української літератури,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: stepan.khorob@cnu.edu.ua

UDC: 37.016:821(477)

РЕФЕРАТ

У статті запропоновано метод повільного прочитання як важливий чинник аналізу новели Василя Стефаника «Новина». Доведено ефективність його використання у з'ясуванні ідейно-естетичної сутності твору класика української літератури: його образності, характеротворення, сюжетної структури, композиційної будови тощо. Проте стаття спрямована не лише на це, а й на потребу розвитку сучасної літературної освіти в середній та вищій школах України. У такий спосіб забезпечується функціонування та взаємодія трьох основних компетентностей при вивченні літературного твору, зокрема визначеної навчальною програмою «Новини» Василя Стефаника, – розуміти, вміти аналізувати і самому відтворювати художній текст. Власне, у цьому й полягає основна мета статті. Відтак її новизна закладена в тому, що поряд з іншими методами в аналізі новели Василя Стефаника «Новина», запропоновано й інший метод її вивчення – метод повільного прочитання доволі актуальний в сучасній освітній діяльності як для школярів і студентів-філологів, так і для викладачів середньої та вищої школи. Її теоретико-методологічні результати можна використовувати на уроках української літератури, під час проведення лекційних і практичних занять для студентів. Цим визначається практичне значення статті.

Ключові слова: метод повільного читання, Василь Стефаник, новела «Новина», сучасна літературна освіта.

ABSTRACT

Stepan Khorob. *The slow reading method in the analysis of Vasyl Stefanyk's short story «News».*

The article proposes the method of slow reading as an important factor in the analysis of Vasyl Stefanyk's short story «News». The effectiveness of its use in clarifying the ideological and

aesthetic essence of the work of the classic of Ukrainian literature is proven: its imagery, character development, plot structure, compositional structure, etc. However, the article is aimed not only at this, but also at the need to develop modern literary education in secondary and higher schools of Ukraine. In this way, the functioning and interaction of three basic competencies are ensured when studying a literary work, in particular those defined by the curriculum of Vasyl Stefanyk' «News», –to understand, be able to analyze and reproduce the literary text yourself. Actually, this is the **main goal** of the article. Therefore, its **novelty** lies in the fact that, along with other methods in the analysis of Vasyl Stefanyk's novella «News», another method of its study is proposed – the method of slow reading, which is quite relevant in modern educational activities for both schoolchildren and philology students, as well as for teachers of secondary and higher education. Its theoretical and methodological results can be used in Ukrainian literature lessons, during lectures and practical classes for students. This determines the **practical significance** of the article.

Key words: slow reading method, Vasyl Stefanyk, short story «News», modern literary education.

У сьогоднішній методичній літературі з викладання на уроках української словесності творів національного письменства все частіше звертається увага дослідників на засоби повільного прочитання художнього тексту. Цей метод стає одним із основоположних у процесі навчання, адже література, як і мова, є чи не першими в сучасній освітній діяльності: вони формують духовний світ, національну, громадянську і суспільну позиції школяра чи студента. Відтак літературна освіта в закладах навчання чітко визначає основні компетентності у вивченні того чи іншого ідейно-естетичного матеріалу: розуміти, вміти аналізувати і, врешті, вміти самому творити художній текст. За всієї взаємозалежності цих трьох компетентностей нинішня методична наука свідомо виокремлює в першу чергу компетентність «розуміти текст твору, що вивчається на уроках чи позакласних заходах», як зазначено в «Пояснювальній записці» до програми викладання української літератури в середній школі. Отже, уміння аналізувати художній твір безпосередньо позначається на такій компетентності, як «розуміти художній текст», а відтак і компетентності «творити текст».

До проблеми функціонування методу повільного прочитання твору зарубіжні й українські дослідники впродовж останніх років звертаються часто, нерідко інтенсивно, та водночас завжди системно. І в цій послідовності вони відшукують так чи інакше ефективні підходи у навчальному процесі на заняттях з літературної освіти. Так, Мартимор Адлер у своїй праці 1940 року «Як читати книги. Керівництво з читання великих творів» [1] висловлює чимало концепційних положень та висновків, що безпосередньо стосуються методики повільного прочитання (неодмінна зосередженість на внутрішній і зовнішній структурі тексту, виокремлення естетично виразних деталей в оповіді та характері зображуваних подій і явищ тощо). Інший дослідник Девід Мікіс розробив

цілу систему методичних прийомів повільного прочитання різножанрових та різнородових літературних творів у монографії «Повільне прочитання у пришвидшену епоху» [6]. Ще інший вчений Джон М'єдема у своїй праці «Повільне прочитання» [5], використовуючи напрацювання і досягнення психофізичної науки, доводить важливість (навіть незворотність) в нинішніх багатовимірних умовах сприйняття уповільненого способу читання художнього тексту як в електронних носіях, так і в паперових.

Український літературознавець Григорій Ключек, власне, крізь призму методу повільного прочитання розглядає твори Василя Стефаника, Григора Тютюнника та інших українських художників слова у своїй збірці статей «Енергія художнього слова» [3] і доводить ефективність такого методичного підходу у поданні літературного матеріалу на уроках з української словесності або ж позакласних умовах. Схожих принципів аналізу творів літератури дотримується Ірина Небеленчук [7], Петро Білоус [2] та інші вчені-методисти в нинішній Україні.

Тут варто зробити одне уточнення: метод повільного прочитання твору чи тексту можна здійснювати як через аналіз науково-академічний, так і через аналіз навчальний. Останній здебільшого здійснюється на уроках української літератури в школі або ж на практичних заняттях з національного письменства на філологічних факультетах. Власне мета такого типу занять – навчити учнів чи студентів розуміти текст / твір, спізнати його ідейно-естетичну глибину і водночас відкрити для себе «таємниці» художності, тобто образні засоби, що «генерують естетичну енергію твору» [4, с. 374]. Доречно зазначити, що однією із головних методичних умов такого аналізу є вдалий вибір як окремого твору, так і його якогось окремішнього фрагменту з метою доскіпливого розгляду його змісту, ідейно-естетичного спрямування, художньої цілісності внутрішньої і зовнішньої структури. Певна річ, цілісність фрагменту завжди відносна. Однак важливо, щоб вона (цілісність) завжди несла в собі таке функціональне навантаження, завдяки якому можна збагнути ідейне спрямування твору, його художні особливості, специфіку творчого мислення письменника. Принагідно варто зауважити, що вибір фрагменту, приміром, з епічного чи драматичного твору з метою їх повільного прочитання має нести в собі змістове наповнення та естетичну цілісність.

Враховуючи, що наш вибір зупинився на творчості Василя Стефаника, зокрема на його новелі «Новина», котра зафіксована в програмових вимогах з освітньої дисципліни «українська література», ми наведемо кілька фрагментів з цього твору. Аналізуючи їх, звертатимемо мову на глибину їх змісту, що його треба розкрити крізь вказаний

метод, а також аналіз ідейно-естетичних особливостей запропонованої до розгляду новели і своєрідності авторської ідейно-естетичної свідомості. Отож вибираємо з метою ілюстрації з тексту твору Василя Стефаника кілька фрагментів.

Спочатку перший з них, що співпадає з початком «Новини» є: «У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшеньку, але випросилася. Відколи Грициха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коби то лишень діти, а то ще й біда і нестатки. Мучився Гриць цілі два роки сам із дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він жие, що діє, хіба найблизші сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хагі, а зимував разом із дівчатами на печі»¹.

Отже, одразу ж варто звернути увагу на перше речення: «У селі сталася новина...». Воно важливе не лише, як зачин наратологічного викладу письменником трагічної історії життя покутського селянина, а й як органічний чинник загальної структури твору. Власне, така зовнішня структурованість «Новини», що йде з самого початку як передісторія страшної події, а відтак позначається на батьковій долі. Доречно зауважити, що автор свідомо акцентує увагу на цьому реченні ще й тому, аби не тільки розповісти про одну з численних «сільських історій», а й підготувати читача до сприйняття її трагічних наслідків. А далі прозаїк вдається до своєрідної ретроспекції: «Відколи Грициха померла, то він бідував» так, що не міг собі дати жодної ради ні в звичному побутуванні, ні в сімейних відповідальностях за долю малолітніх дітей. Так тривало впродовж двох років, допоки він, усамітнений (навіть найблизші сусіди нічого про це не відали), не наважився на страшний вчинок. Новеліста тут цікавить не стільки душевні сум'яття героя перед його жахливим вчинком, як спонука, остаточна причина для дітовбивства.

Тож для цього треба навести другий фрагмент новели «Новина»: «То прийшов він вечером до дому тай застав дівчата на печі.

– Дьидю, ми хочемо їсти, – сказала старша Гандзуня.

– То їжте мене, а що ж я дам вам їсти? Аді, є хліб, тай начиньїтеси!

¹ Тут і далі покликаємося на текст твору Василя Стефаника із вид. [8, с. 175–177].

Тай дав їм кусень хліба, а вони, як шенята коло голої кістки, коло того хліба заходилися.» Свідоме порівняння батьком голодних дітей зі шенятами спроектувало його дії на можливість трагічного вчинку. Хоча задля уповільнення цього автор вдається до промовистих звідчасних слів Гриця Летючого: «– Начинила вас тай лишила на мою голову, бодай ї земля вікінула!» Несамовите прокляття, збудоване радше на емоційній основі, аніж на свідомості головного персонажа, що засвідчує крайній стан вибуху психічного характеру, його внутрішню спустошеність і безпам'яцтво. А відтак і втрату реального відчуття та розуміння.

Однак це лише перший поштовх героя до спонуки дітовбивства. Наступний же куди предметніший: «Гриць кинув погляд на піч, де обидві дівчинки, нераз звиклі до такої татової бесіди, похапцем жадібно їли кусень хліба. Від побаченого його пройняв страх і жаль: «Бог знає, як ті дрібонькі кісточки держалися вкупі? Лишень четверо чорних очий, що були живі і що мали вагу. <...> Тай тепер, як вони їли сухий хліб, то здавалося, що кістки в лиці потріскають». Така візуальна картина в очах Гриця Летючого ставала не просто вражаючою, адже спостерігаючи її, він раптом асоціативно прийняв своїх дітей за мерців. Власне, це й стало остаточною спонукою для нього – втопити їх; позбавити їх фізичного існування, адже голодні й нужденні, вони неодмінно наближаються до трагічного кінця – смерті. Крайнє речення цього фрагменту – «Гриць глянув на них з лави і погадав: «мерці» і напудився так, що аж піт його обсипав. Чогось йому так стало, як коли би йому хто тяжкий камінь поклав на груди». І він припав до землі тай молився, «але щось його тягнуло все глядіти на цих (дівчат) і гадати: «мерці».

Тут, у цьому місці художнього тексту новели Василя Стефаника «Новина», її автор свідомо органічно поєднує зовнішні і внутрішні чинники в трагічній долі і Гриця Летючого, і його дівчат-малоліток. Хоча письменник через зображення сум'яття душі героя дещо пригальмує наратологічну подієвість, змальовуючи внутрішній стан Гриця перед тим, як він мав здійснити свій моторошний вчинок, що підступно оволодівав ним повсякчас: «Почорнів, і очи запали в середину так, що майже не дивилися на світ, лиш на той камінь, що давив груди».

Новеліст підвів у такий спосіб і героя, і читача до зовнішньої дії, до безпосередньої акції, котра впливала із психологічного стану персонажа, йшла від його намірів здійснити щось нечуване із своїми ж власними дітьми. Тому-то третій фрагмент тексту «Новини» здебільшого зосереджується на підготовці цієї трагедії («Гриць <...> взяв меншу Доцьку на руки, а Гандзуню за руку тай вийшов із ними»). Згодом прозаїк веде своїх персонажів лугами, потім виводить на гору, з якої

простирався вид на «живе срібло» плину ріки, що під місячним сявом виблискувала в долині: «Гриць здригнувся, бо блискуча ріка заморозила його, а той камінь на грудях став ще тяжший». Він, камінь, що давить душу Гриця, за задумом автора, став своєрідною художньою деталлю – промовистою і вражаючою та виразною. І, нарешті, четвертий фрагмент твору Василя Стефаника – сама безпосередня акція трагічної події, що стає кульмінацією твору «Новина»: «Спускалися в долину до ріки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходився, і чув на грудях довгий огневий пас, що його пік у серце і в голову. Над самою річкою не міг поволи йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усієї сили кинув у воду».

Завершальний фрагмент несе в собі всі ознаки розв'язки, щоправда він, цей фрагмент, не такий стиснутий і прецизно спресований, як попередні. Та все ж і він додає нових штрихів до з'ясування долі та історії, трагічної історії, у бутті Гриця Летючого. З одного боку, він має намір піти до міста «тай замельдуватися», пояснюючи свій вчинок тим, що, мовляв, не було «ніякої ради; ані їсти що, ані в хаті затопити, ані віпрати, ані голову змити, ані ніц!». Тому за свої проступки готовий відповідати, адже «завинив». З другого боку, в ньому й досі лишаються нерозтрачені рештки батьківських почуттів. На прохання, смертельне благання старшої донечки Гандзуні «не топити її», він відсилає дівчинку до найближчого села, аби та пішла в найми до когось бавити дитину. А для безпеки він дає їй «бучок, бо як ті пес надibaє, тай роздере, а з бучком май безпечніше». Такий фінал внутрішньої і зовнішньої структури тексту з усією вірогідністю можна вважати екстрапольованим у життя. Причому емоційно напружені наприкінці твору рядки переконують не тільки у правдивості зображеної трагічної події, а й дещо пом'якшують трагічну долю батька-дітовбивці. Це дає надію на спокутування свого гріха Грицем Летючим.

Запропонований для аналізу твір «Новина» Василя Стефаника крізь призму методу повільного прочитання тексту дає підставити до таких висновків.

По-перше, всі п'ять фрагментів в світлі такого методу можна розглядати як з позицій науково-академічних, так і з позицій навчально-педагогічних, розрахованих відповідно і на студентську, і на шкільну аудиторію. Доречно зауважити, що метод повільного прочитання доцільно застосовувати в аналізі творів, наділених щільною змістовністю. А новела «Новина» українського письменника, власне, наділена такою якістю.

По-друге, всі фрагменти у своїй взаємозв'язці наратологічного викладу кожен по-своєму розкриває зміст та ідейно-естетичне спряму-

вання «Новини», а в сукупності витворюють художню цілісність тексту твору. Зрештою, кожен із фрагментів сам собою є цілісним, хоча й відносним, має своє смислове навантаження у вираженні головної думки твору.

По-третє, застосований в аналізі новели Василя Стефаника метод повільного прочитання дозволяє не лише розуміти, вміти розбирати (розкодовувати) художній текст, а й творити в своїй уяві, в уяві реципієнта нові варіанти його. Ця тріада методичного вивчення історико-літературного явища є доконечною в сучасній науці на заняттях української словесності в школі та у виші на філологічних факультетах, або принаймні там, де здійснюються виклади з українського національного письменства.

По-четверте, саме метод повільного прочитання твору Василя Стефаника «Новина», котрий ми свідомо обрали для ілюстрації цього прийому в аналізі окремих фрагментів тексту, дає всі підстави говорити про особливості художнього мислення прозаїка. Фрагменти, як і в цілому вся новела письменника, розглянуті через своєрідне прецизне скло методу його повільного прочитання, сконцентровані на те, аби виявити особливості використаного автором у новелі експресіонізму. А вже через чи кризь цей модерністський метод Василя Стефаника збагнути головний художній сенс трагічної долі Гриця Летючого. Адже вона, така доля, зримо сугестує читачеві (школяреві чи студентові) весь трагізм і неперобутність історії про батька-дітовбивця.

По-п'яте, аналізовані фрагменти геніальної новели Василя Стефаника, як ми переконалися, яскраво ілюструють своєрідність його авторської ідейно-естетичної свідомості, оригінальність його поетики й естетики. У «Новині» увиразнено мистецтво візуалізації словом, що так характеризує письменника. Саме цей вплив проаналізованих фрагментів його новели на реципієнта (школяра чи студента, а також педагога) сприяє створенню в їх свідомості виразних зорових уявлень. А це ефективний засіб навчання літературної освіти та здобуття системи компетентностей на заняттях з української літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Adler M.J. How to Read a Book. London : Jarrolds Publishers, 1940. 205 p. URL: [https://dn721607.ca.archive.org/0/items/dli.ernet.238406/238406-How%20To%20Read%20A%20Book%20\(1770\).pdf](https://dn721607.ca.archive.org/0/items/dli.ernet.238406/238406-How%20To%20Read%20A%20Book%20(1770).pdf)
2. Білоус П. Давня українська література: засіб пізнання і виховання чи мистецтво слова? *Дивослово*. 2017. № 2(719). С. 12–15.
3. Ключек Г.Д. Енергія художнього слова : зб. статей. Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2007. 448 с.

4. Ключек Г. Метод повільного прочитання як основний метод навчального аналізу новел Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. Івано-Франківськ 2023. № 18(69). С. 371–380.
5. Miedema J. *Slow Reading*. Los Angeles, CA: Litwin Books, 2009. 92 p.
6. Mikics D. *Slow Reading in a Hurried Age*. Cambridge, Massachusetts & London, England : The Belknap Press of Harvard University Press, 2013. 320 p.
7. Nebelenchuk I. Ціннісно-світоглядні орієнтації як важлива складова читацької компетентності. *XII Волошинські читання. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство*. Київ, 2024. С. 162–167.
8. Стефанік В. *Новина. Збір творів : у 3 т., 4 кн. Т. 1. Кн. 1*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2020. С. 175–177.

REFERENCES

1. Adler, M.J. (1940), *How to Read a Book*, Jarrolds Publishers, London, 205 p., available: [https://dn721607.ca.archive.org/0/items/dli.emet.238406/238406-How%20To%20Read%20A%20Book%20\(1770\).pdf](https://dn721607.ca.archive.org/0/items/dli.emet.238406/238406-How%20To%20Read%20A%20Book%20(1770).pdf) (in English).
2. Bilous, P. (2017), “Ancient Ukrainian literature: a means of knowledge and education or the art of the word?” [“Davnia ukrainska literatura: zasib piznannia i vykhovannia chy mystetstvo slova?”], *Dyvoslovo*, pp. 12-15. (in Ukrainian).
3. Klochek, H.D. (2007), *The energy of the artistic word [Enerhiia khudozhnoho slova: zbirnyk statei]*, Kirovohradskiy derzh. ped. un-t im. V. Vynnychenka, Kirovohrad, 448 p. (in Ukrainian).
4. Klochek, H. (2023), “The slow reading method as the main method of educational analysis of Vasyl Stefanyk’s short stories” [“Metod povilnoho prochyttannia yak osnovnyi metod navchalnoho analizu novel Vasylia Stefanyka”], *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*, Івано-Франківськ, No. 18(69), pp. 371-380. (in Ukrainian).
5. Miedema, J. (2009), *Slow Reading*, Litwin Books, Los Angeles, 92 p. (in English).
6. Mikics, D. (2013), *Slow Reading in a Hurried Age*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London, England, 320 p. (in English).
7. Nebelenchuk, I. (2024), “Value-based worldview orientations as an important component of reading competence”, *XII Voloshynsya Readings. School Literary Education: Traditions and Innovation* [“Tsinnisno-svitohliadni oriientatsii yak vazhlyva skladova chytatskoi kompetentnosti”, XII Voloshynski chytannia. Shkilna literaturna osvita: tradytsii i novatorstvo], Kyiv, pp. 162-167. (in Ukrainian).
8. Stefanyk, V. (2020), “News”, *Collected works in 3 vols., 4 books*. Vol. 1. Book 1 [“News”, *Zibrannia tvoriv u 3 t., 4 kn. T. 1. Kn. 1*], Misto-NV, Ivano-Frankivsk, pp. 175-177. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 24.10.2025 р.

Стаття прийнята до друку 21.11.2025 р.

БОГЕМІСТИКА В (ПРИ)КАРПАТСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: МІЖ ФАХОВОЮ СТАБІЛЬНІСТЮ ТА ІНСТИТУЦІЙНОЮ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ

Данило Рега
orcid.org/0000-0002-8569-4501

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: danylo.reha@cnu.edu.ua

UDC: 378.4:811.162.3

РЕФЕРАТ

Даний огляд присвячений історії становлення і функціонуванню спеціальності «Чеська мова і література» в (При)Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Відзначено здобутки викладачів і студентів цієї спеціальності протягом 2013–2025 рр., проведено зіставний аналіз результатів двох акредитацій, а також окреслено перспективи розвитку цієї спеціальності.

Ключові слова: чеська мова, чеська література, спеціальність, освітня програма.

ABSTRACT

Danylo Reha. *Bohemian studies in the Vasyl Stefanyk (Pre)Carpathian National University: between disciplinary stability and institutional transformation.*

This review is devoted to the history of the formation and functioning of the specialty «Czech language and literature» in Vasyl Stefanyk (Pre)Carpathian National University. In this review are outlined the achievements of lecturers and students of this specialty during 2013–2025, was conducted a comparative analysis of the results of two accreditations, as well as the prospects for the development of this specialty.

Key words: Czech language, Czech literature, specialty, educational program.

Спеціальність «Чеська мова і література» в Державному вищому навчальному закладі «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» була відкрита в 2013 році. Того ж року був оголошений набір на дану спеціальність. Біля її витоків були: ректор університету – Ігор Цепенда, професор кафедри міжнародних відносин – Михайло Нагорняк, завідувач кафедри слов'янських мов – Микола Лесюк і завідувач кафедри світової літератури – Ігор Козлик.

У той час основні мовознавчі та літературознавчі дисципліни, з огляду на кваліфікацію, яку починали здобувати тодішні студенти, проводили старший викладач кафедри слов'янських мов Віра Дерев'яно

та викладач кафедри світової літератури (пізніше світової літератури і порівняльного літературознавства) Данило Рега.

Усвідомлюючи те, що без напрацювання міжнародного співробітництва неможлива підготовка висококваліфікованого спеціаліста, за ініціативи Данила Реги та Віри Дерев'янок в 2014-2015 рр. були розпочаті перемовини про співпрацю між Факультетом філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» та Філософським факультетом Університету імені Масарика в м. Брно та Філософським факультетом Університету імені Палацького в м. Оломоуц.

Результатом обговорень тексту співробітництва стали підписання офіційних договорів між інституціями. Вони передбачали організацію і проведення спільних міжнародних конференцій, співробітництво у наукових проєктах і подальшою публікацією матеріалів, здійснення індивідуального обміну, стажування студентів, аспірантів та викладачів, наукові консультації, рецензування дипломних робіт, опонування дисертаційних робіт та екскурсійні поїздки.

Щоправда перше стажування (2015 рік) студенти-богемісти здійснили в інший навчальний заклад Чеської Республіки, договір із яким був підписаний до відкриття спеціальності, а саме в Карловий університет (м. Прага). Отриманий досвід спонукав як викладачів, так і самих студентів ще активніше долучитися до успішного функціонування даної спеціальності.

Весною 2016 року Факультет філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» радо прийняв перших студентів із Університету імені Масарика, а вже восени того ж року перші студенти з України поїхали по обміну в чеський університет. З того часу між нашими інституціями налагодилися тісні зв'язки й щороку відбувався обмін нашими студентами (винятком став період пандемії SARS-CoV-2).

У 2016 році освітньо-професійна програма «Чеська мова і література» була оновлена й затверджена Вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» та введена в дію 01.09.2016 року. Навчальний план був оновлений у відповідності до вимог часу, побажань студентів і за результатами проведених опитувань.

Період 2017–2019 років характеризувався продовженням напрацьованої моделі функціонування спеціальності «Чеська мова і література» в двох площинах: з урахуванням регіонального контексту та міжнародної співпраці.

У 2019 році освітньо-професійну програму було оновлено та приведено у відповідність до Стандарту вищої освіти України зі спеціальності 035 Філологія для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Довідника ЄКТС та Європейських стандартів і рекомендацій забезпечення якості освіти.

Упродовж 2014–2019 років чимало лекторів відвідали Факультет філології, зокрема ті, чия спеціальність чи / та фахові зацікавлення корелювалися із спеціальністю «Чеська мова і література». Так, зокрема Факультет філології відвідали: Петр Шестак (Чеський центр (м. Львів)), Станіслав Туміс (Карловий університет), Рената Желакова (Карловий університет), Мартін Путна (Карловий університет), Луція Їлкова (Академія наук Чеської Республіки).

На початку 2020 року спеціальність «Чеська мова і література» успішно пройшла акредитацію на 5 років згідно вимог Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). Оцінювання проводилося за наступними критеріями:

Критерій 1. Проектування та цілі освітньої програми;

Критерій 2. Структура та зміст освітньої програми;

Критерій 3. Доступ до освітньої програми та визнання результатів навчання;

Критерій 4. Навчання і викладання за освітньою програмою;

Критерій 5. Контрольні заходи, оцінювання здобувачів вищої освіти та академічна доброчесність;

Критерій 6. Людські ресурси;

Критерій 7. Освітнє середовище та матеріальні ресурси;

Критерій 8. Внутрішнє забезпечення якості освітньої програми;

Критерій 9. Прозорість та публічність.

Зазначимо, що за всіма критеріями освітня програма «Чеська мова і література» отримала високі оцінки (А і В). Ця акредитація підтвердила, що всі, хто причетний до функціонування освітньої програми на правильному шляху. Під час роботи над акредитаційною справою Данило Рега та Віра Дерев'яно (в майбутньому – експерт із акредитації НАЗЯВО) підсумували усю пророблену роботу та окреслили вектори подальшого розвитку спеціальності. Так, унікальність освітньої програми «Чеська мова і література» в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника полягає у тому, що в ній ураховані галузевий і регіональний контексти, адже українська діаспора є найчисельнішою на території Чехії, тому в регіоні наявна необхідність функціональної комунікації на міждержавному рівні. У освітній програмі «Чеська мова і література» врахована тенденція до євроінтеграції та

розвитку культурних зв'язків із Чеською Республікою і чеськомовними та україномовними спільнотами за її межами.

Окремо хочемо відзначити те, що викладачі, які забезпечують функціонування освітньої програми «Чеська мова і література», у найрізноманітніший спосіб намагаються удосконалювати навчальний процес задля формування необхідних компетенцій у здобувачів вищої освіти, які забезпечать високий рівень їхньої конкурентоспроможності та затребуваності на ринку праці. Одним із інструментів досягнення цього є активний розвиток міжнародної співпраці в освітній, науковій, проектній та культурній галузі задля розвитку потужностей Факультету філології і кафедр, людського капіталу та регіону. Через жорсткі епідеміологічні заходи в останні три роки, міжнародну діяльність довелося скоротити, однак останній реалізований проєкт у межах освітньої і наукової співпраці доводить правильність нашої діяльності.

У квітні 2019 року завідувач кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства, доктор філологічних наук, професор Ігор Козлик перебував у м. Брно (Чеська Республіка), де на запрошення директора Інституту славістики Факультету Філософії Масарикового Університету доктора філологічних наук, професора Іво Поспішила прочитав студентам відділення «Українські студії» блоковий курс лекцій «Літературознавчий аналіз тексту / твору в умовах сучасної міжнаукової і міжгалузевої взаємодії», а під час офіційних зустрічей було відзначено важливість співпраці, були окреслені вектори подальшої кооперації, а також констатовано дієвість підписаного раніше договору про співпрацю. Зазначимо, що за результатами відвідин, у 2020 році у м. Брно була надрукована монографія Ігоря Козлика «Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії» [1] за редакцією Галини Миронової та Іво Поспішила.

27 жовтня 2021 року відбулася непересічна подія для усієї української богемістики – на базі кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства Факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника була організована Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «VII Султанівські читання. Українська літературознавча богемістика в імманентній, компаративній і методико-літературній площині». Цей захід зібрав практично всіх богемістів з усієї України, а також із інших країн, зокрема Чехії і Білорусії. Окрім наукових доповідей, важливою частиною конференції стало проведення круглого столу «Перспективи богемістики в освітньому просторі України», в якому взяли участь представники Прикарпатського національного університету імені Василя

Стефаніка, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка та Ужгородського національного університету. Під час зустрічі учасники обмінялися досвідом популяризації богемістики серед абітурієнтів, організації навчального процесу та міжнародної діяльності. Погоджено, що всі університети мають схожі проблеми зі спеціальністю «Чеська мова і література», відтак були обговорені можливі кроки задля їх вирішення. Зокрема, основною спільною проблемою була невелика кількість охочих серед випускників шкіл на цій спеціальності. Якщо говорити про даний аспект у межах Факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка, то щороку, починаючи з 2013 року, кількість вступників на 1 курс зменшується. Так, з 2013 по 2025 роки на спеціальність (згодом освітню програму) «Чеська мова і література» вступило 88 студентів, не завершили навчання – 12 студентів. Це при тому, що протягом 9 років було проведено 61 стажування для наших студентів, тобто, навчаючись на даній освітній програмі, кожен має можливість бодай один раз побувати на стажуванні у Чеському університеті – партнері.

Викладачі всіляко намагаються допомогти професійно зростати майбутнім філологам-богемістам, перекладачам, тому на волонтерських засадах студенти залучаються до перекладацької діяльності (переклад різножанрової літератури, проекти, організовані Івано-Франківською міською радою). Колишня студентка Анастасія Пернарівська була призеркою перекладацького конкурсу імені Сюзанни Ротт. Випускники 2019 року були залучені до перекладу українською мовою книги «Чеські стопи в Україні. Історія чеського села Мала Зубівщина» (під керівництвом ст. викл. кафедри слов'янських мов Віри Дерев'яно). Починаючи з 2020 року, студенти-богемісти здійснили більше 15 навчальних візитів по програмі ERASMUS+ KA 171 в університет імені Палацького в Оломоуці, а 4 студентки стали переможницями стипендійної програми від Університету імені Масарика (м. Брно, Чеська Республіка), де отримали можливість семестрового навчання у цьому університеті. Окремо варто відзначити, що з 2024 року студенти-богемісти здобули 8 державних стипендій, відповідно до угоди між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки. Літні перекладацькі школи в містах Прага, Оломоуц, Брно та Чеське Будейовіце радо приймали наших студентів. Окрім того, у 2024 році Влада Плісак пройшла відбір на посаду асистента викладача в Літній школі слов'янських студій на Факультеті мистецтв Університету імені Палацького, а також вона стала стипен-

діаткою Фонду Інституту Східних досліджень за вагомі здобутки в навчанні та науці.

Варто зазначити, що викладачі освітньої програми активно беруть участь у різноманітних стажуваннях в Оломоуці та Брно, а також як запрошені лектори та учасники різноманітних семінарів. Так, починаючи з 2020 року у вищеперелічених університетах із візитами побували Ольга Полько, Ігор Козлик, Іванна Девдок, Микола Лєсюк, Ольга Деркачова.

У 2025 році відбулася важлива подія для функціонування освітньої програми, а саме її акредитація НАЗЯВО. Результатом проведення всебічного аналізу освітньої програми за 9 критеріями став висновок про акредитацію програми до 2030 року.

Якщо говорити про сильні та слабкі сторони нашої освітньої програми, а також перспективи її розвитку, то беручи до уваги високі вимоги до професійного та інтелектуального розвитку фахівців, динаміку сучасного ринку праці, необхідність орієнтації здобувачів освіти на його конкретні сегменти, можна виокремити такі сильні сторони:

- студентоцентрична зорієнтованість;
- фахові дисципліни з чеської мови, а також окремі дисципліни вільного вибору читаються чеською та англійською мовами;
- співпраця (на основі угод) із вузами-партнерами Чеської Республіки, у рамках якої студенти мають можливість певний період навчатися у чеських університетах;
- завдяки підписаному договору із Чеським центром у Києві можливі додаткові заняття з носієм чеської мови та робота із проектами, які надають можливість студентам отримати професійне стажування;
- стратегічна й концептуальна узгодженість. Освітня програма має чітко сформульовану мету, яка корелює з місією та стратегією розвитку університету, а також із Стандартом вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія». Програмні результати навчання повністю відповідають вимогам стандарту та є досяжними в межах структури освітньої програми;
- збалансований зміст і логіка побудови освітньої програми. У програмі є чіткий баланс між мовною, літературознавчою та перекладознавчою підготовкою, а також чіткий поділ освітніх компонентів за спрямуванням. Значні за обсягом профільні дисципліни (чеська мова, історія чеської літератури, переклад) забезпечують глибину фахової підготовки;
- практикоорієнтованість. Освітня програма має наскрізну систему практичної підготовки (чотири види практик, 24 кредити ЄКТС), чітко пов'язану з професійними результатами навчання. Практики логічно

структуровані за етапами й відповідають сучасним вимогам до підготовки перекладачів та філологів;

– урахування регіонального та соціального запиту. Програма має високу релевантність програми до ринку праці, зокрема в контексті міграційних процесів та зростання потреби в богемістах-перекладачах. Це підсилює суспільну значущість освітньої програми і її прикладну цінність;

– індивідуальна освітня траєкторія. Програма забезпечує реальні механізми індивідуалізації навчання: розгалужену систему вибіркового компонентів, академічну мобільність, перезарахування результатів неформальної освіти, вибір тем курсових робіт та баз практики;

– кадрове та ресурсне забезпечення. Освітній процес реалізується кваліфікованими НПП, матеріально-технічна база загалом відповідає потребам студентів, а використання дистанційних платформ підтримує навчальний процес як допоміжний інструмент.

Слабкою стороною освітньої програми є відсутність програми подвійних дипломів, однак робота в цьому напрямку ведеться.

Перспективами розвитку освітньої програми упродовж найближчих років є:

– стратегічне оновлення освітньої програми. Розширення аналізу вітчизняних і європейських освітніх програм дозволить переосмислити структуру освітньої програми та зміцнити її конкурентоспроможність;

– методична модернізація. Активніше впровадження сучасних методів навчання (проектне, проблемно-орієнтоване, кейс-методи), а також уніфікація критеріїв оцінювання підвищать прозорість і якість освітнього процесу;

– посилення практичного та професійного компонента. Розширення залучення роботодавців і професійних середовищ (перекладацькі бюро, культурні інституції, міжнародні центри) може стати ключовим вектором розвитку програми;

– поглиблення внутрішньої системи якості. Чітке дотримання процедур планування, публічного обговорення та оновлення освітньої програми сприятиме сталому розвитку та зменшенню формальних заваг у майбутніх акредитаціях;

– академічна і міжнародна інтеграція. Подальше використання потенціалу співпраці з чеськими університетами й культурними центрами може стати унікальною «візитівкою» програми.

Насамкінець цікавим є порівняння двох акредитацій у динаміці акредитаційних висновків. У межах оглядового дослідження акредитаційні звіти розглядаються не як нормативні документи, а як експертні висновки стану освітньої програми в різні періоди її розвитку. Порів-

няння матеріалів акредитації 2020 та 2025 років дозволяє простежити еволюцію вимог до філологічних програм, а також реакцію конкретної освітньої програми на ці зміни. Обидва звіти фіксують сталі сильні сторони програми:

- домінування профільних дисциплін з чеської мови та літератури;
- інтеграцію перекладознавчої підготовки;
- чітку пропедевтичну логіку навчального плану;
- значний обсяг практик, зорієнтованих на регіональний ринок праці.

У контексті огляду це свідчить про наявність стійкої фахової моделі підготовки богемістів, яка зберігається попри інституційні зміни. Практична складова є довготривалою сильною стороною програми. Практикоорієнтованість програми у звітах 2020 і 2025 років оцінюється послідовно позитивно. Важливо, що йдеться не про епізодичні практики, а про системну вертикаль практичної підготовки, що охоплює мовні, літературні та перекладацькі компетентності. Порівняльний аналіз засвідчує зсув від декларативного до інструменталізованого студентоцентрованого підходу, а саме: механізми визнання результатів неформальної освіти; інтеграція онлайн-курсів; гнучкість вибіркового компонента. У 2020 році ці елементи радше окреслювалися, тоді як у 2025 році вони реально функціонують. Звіт 2025 року значно деталізує ті аспекти, які в 2020 році перебували на периферії уваги експертів, зокрема: інклюзивність; підтримка ментального здоров'я; цифрове середовище; неформальна освіта. В перспективі це дозволяє говорити про зміну самої моделі університетської філологічної освіти - від аудиторно-центрованої до екосистемної. Якщо у звіті 2020 року питання формального проектування освітньої програми (матриці, логічні схеми, профіль програми) практично не проблематизувалися, то у 2025 році саме вони стають об'єктом критики, однак вважаємо, що це не втрата фахової якості, а вияв асинхронності між змістовою зрілістю програми та новими управлінськими стандартами. Рівень співпраці зі стейкхолдерами, позитивно оцінений у 2020 році, у 2025 році вже не сприймається як достатній. Це демонструє зміну парадигми акредитації: від консультації до співтворення освітнього процесу. У контексті огляду це можна трактувати як загальносистемний виклик для гуманітарних програм, а не локальний недолік.

Порівняння акредитаційних звітів 2020 та 2025 років засвідчує, що освітня програма «Чеська мова і література» зберігає стабільне фахове ядро та демонструє поступ у сфері студентоцентрованості й освітнього середовища. Водночас зафіксовані експертами проблемні зони відобра-

жають не стільки регрес програми, скільки зміну акредитаційних стандартів і підвищення вимог до інституційної зрілості гуманітарних освітніх програм. Таким чином, сучасний стан програми може бути інтерпретований як етап адаптації до нової логіки забезпечення якості вищої освіти. У цьому контексті не можемо не виокремити проблему освітнього компонента «Зарубіжна література» в освітніх програмах філологічного спрямування. Все частіше цей ОК повністю нівелюється робочими групами освітніх програм або повністю вилучається. Докладніше про цю проблему та чому не варто забувати про цей компонент можна ознайомитися у методичному виданні «ОК „Зарубіжна література” як провідний засіб забезпечення повноцінності вищої філологічної освіти» [2].

У 2023 році спеціальність «Чеська мова і література» в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника відсвяткувала 10-річчя з моменту заснування. За цей час були успіхи та невдачі, але ми впевнені, що викладачі та студенти, які разом творять спеціальність «Чеська мова і література» на Факультеті філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, заслуговують на те, щоб вона й надалі існувала задля подальшого зміцнення українсько-чеських відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козлик І.В. Літературознавчий аналіз художнього тексту / твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 235 с.
2. Козлик І.В., Рега Д.О. ОК «Зарубіжна література» як провідний засіб забезпечення повноцінності вищої філологічної освіти. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2024. 24 с.

REFERENCES

1. Kozlyk, I.V. (2020), *Literary Analysis of a Fictional Text / Work in the Context of Contemporary Interdisciplinary and Cross-Field Interaction [Literaturoznavchyi analiz khudozhnoho tekstu / tvoruv u umovakh suchasnoi mizhnaukovoi ta mizhhaluzevoi vzaiemodii]*, Brno, 2020. 235 p. (in Ukrainian).
2. Kozlyk, I. and Reha, D. (2024), *Educational component “Foreign literature” as a key factor in ensuring completeness of higher philological education) [OK “Zarubizhna literatura” yak providnyi zasib zabezpechennia povnotsinnosti vyshchoi filolohichnoi osvity]*, Symfoniia forte, Ivano-Frankivsk, 24 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 23.10.2025 р.

Стаття прийнята до друку 20.11.2025 р.

Наукове видання

**SULTANIVS'KI ČITANNĀ
СУЛТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ
SULTANIVSKI CHYTANNIA**

(Українською та французькою мовами)

Збірник статей

Випуск XIV

*Друкується за ухвалою Вченої ради Факультету філології
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 5 від 16 грудня 2025 року)*

Комп'ютерна верстка,
оригінал-макет

І. В. Козлик

Підписано до друку 20.12.2025. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк цифровий. Гарн. Times New Roman.
Умовн. др. арк. 5,58. Наклад 100.

Видавець та виготівник – ФОП Семко Я.Ю.
76008, м. Івано-Франківськ, вул. Глібова, 11
тел. +38-067-342-56-46

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців та виготівників видавничої продукції: серія ДК № 3312 від 12.11. 2008 р.